

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ “ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА”

На правах рукопису

ЗДОРОВЕГА МАР’ЯНА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 321. 01 (477)

**СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПОГЛЯДИ
ЛОНГИНА ЦЕГЕЛЬСЬКОГО**

Спеціальність 23. 00. 01 – Теорія та історія політичної науки

Дисертація
на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

Науковий керівник
Гетьманчук Микола Петрович,
доктор історичних наук, професор

Львів – 2010

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПОГЛЯДІВ Л. ЦЕГЕЛЬСЬКОГО.....	10
1. 1. Стан і методологія вивчення суспільно-політичних поглядів Л. Цегельського	10
1. 2. Особливості та значення внеску Л. Цегельського в українську політичну теорію та практику	19
1. 3. Становлення суспільно-політичних поглядів Л. Цегельського	44
Висновки до розділу 1	63
РОЗДІЛ 2. ЗМІСТ ІДЕЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ У СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПОГЛЯДАХ Л. ЦЕГЕЛЬСЬКОГО	66
2. 1. Обґрунтування окремішності української нації як суб'єкта державотворчого процесу	66
2. 2. Візія суспільно-політичної організації Української держави	84
2. 3. Зовнішньополітичні виміри української державності у баченні Л. Цегельського	105
Висновки до розділу 2	124
РОЗДІЛ 3. РЕАЛІЗАЦІЯ Л. ЦЕГЕЛЬСЬКИМ ІДЕЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ	128
3. 1. Відродження української державності як ідейна основа суспільно-політичної діяльності Л. Цегельського	128
3. 2. Досвід українського державотворення в оцінках Л. Цегельського: можливості залучення у розбудові сучасної України	145
Висновки до розділу 3	164
ВИСНОВКИ	167
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	174

ВСТУП

Актуальність теми. Сучасний стан політичного розвитку України вимагає утвердження в політичному житті суспільства демократичних цінностей та загальнолюдських норм у їх органічному зв'язку з історичними національними традиціями та політичною культурою українського народу. В сучасних умовах з'явилися можливості вивчити й використати теоретичний та практичний досвід багатьох діячів минулого, внесок яких в теорію та практику української політики або замовчували, або оцінювали тенденційно.

Серед українських мислителів й історичних діячів минулого століття небагато осіб, чий внесок у відродження української державності настільки ж вагомий, як Лонгіна Цегельського. Він перебував біля витоків українських національно-визвольних змагань ХХ ст., був одним із безпосередніх організаторів і будівничих Західноукраїнської Народної республіки (ЗУНР), автором низки законодавчих актів, у тому числі відомого Акту Злуки 1919 р. тощо. Перебуваючи на дипломатичній службі за кордоном, а після поразки національно-визвольних змагань ставши емігрантом, Л. Цегельський не припиняв політичної, наукової та журналістської діяльності, основою якої була ідея відродження української державності.

Протягом останніх років з'явилася низка ґрунтовних досліджень суспільно-політичних поглядів українських мислителів і діячів періоду визвольних змагань, однак широка й різнопланова діяльність Л. Цегельського й досі не привернула належної уваги сучасних вчених. У дослідженнях суспільно-політичної думки України ХХ ст. Л. Цегельського згадують переважно поряд з іншими мислителями, але окремо його внесок не розглядають.

Після здобуття Україною державної незалежності наукових робіт, присвячених вивченню особливостей суспільно-політичної діяльності Л. Цегельського, з'явилося вкрай мало. Усі дослідження доробку видатного українського мислителя та політичного діяча ні за кількістю, ні за якістю не

відповідають потребі наукового осмислення й об'єктивної оцінки його внеску у вітчизняну політичну науку й практику. Сьогодні актуальність таких досліджень диктують не лише потреба різностороннього вивчення особливостей відродження української державності першої половини ХХ ст., а й необхідність осмислення українських державотворчих проблем загалом, що має важливе значення для розбудови сучасної України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація пов'язана з дослідженнями української політичної думки, які здійснюються на кафедрі політології Національного університету “Львівська політехніка” в рамках комплексної наукової теми “Проблеми та перспективи розвитку демократії в Україні” (номер державної реєстрації 0109 U003459).

Метою дослідження є комплексний аналіз суспільно-політичних поглядів Л. Цегельського в прикладному аспекті проблем відродження української державності.

Виходячи з мети дисертаційної роботи, поставлені такі **завдання**:

- розкрити теоретичне й практичне значення внеску Л. Цегельського в український політичний процес;
- з'ясувати особливості розгляду Л. Цегельським проблем українського державотворення;
- визначити еволюцію ідеї української державності у суспільно-політичних поглядах Л. Цегельського;
- висвітлити концептуальні засади розбудови української державності в політичних поглядах Л. Цегельського;
- розкрити державотворчу спрямованість суспільно-політичної діяльності Л. Цегельського;
- сформулювати теоретичну та практичну складові суспільно-політичного досвіду Л. Цегельського у прикладному аспекті сучасних державотворчих проблем України.

Об'єктом дисертаційного дослідження є теорія та практика українського державотворення.

Предметом дисертаційного дослідження є суспільно-політичні погляди й діяльність Л. Цегельського в контексті відродження української державності.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у наступному:

Вперше:

- у вітчизняній політичній науці на рівні дисертаційної роботи комплексно досліджено теоретичну спадщину Л. Цегельського з огляду на динаміку його суспільно-політичних поглядів й практичну залученість в українське державотворення;
- розкрито самобутній характер внеску Л. Цегельського в українську політичну теорію та практику через особливу раціональну перцепцію державотворчих проблем і його активну участь у реалізації українських національних інтересів;
- з'ясовано особливості еволюції ідеї відродження української державності у суспільно-політичних поглядах Л. Цегельського від федералістсько-автономістської до національно-державницької, виявлено й обґрунтовано її значення для процесів українського державотворення в історичному контексті;
- здійснено аналіз суспільно-політичних поглядів Л. Цегельського щодо концептуальних засад організації Української держави, на основі чого доведено, що їх важливою складовою є вимога різнобічного забезпечення внутрішньо- та зовнішньополітичної легітимності українського державотворення;

Уточнено:

- положення, що основним змістом суспільно-політичної діяльності Л. Цегельського було практичне відображення його державотворчих ідей, втілених, зокрема, у Декларації проголошення ЗУНР (1918) й Акті злуки українських земель (1919);

- положення, що підходи Л. Цегельського до обґрунтування ідеї відродження української державності ґрунтувалися на врахуванні історичних передумов і низки взаємозалежних інтра- та інтернаціональних складових тогочасного політичного процесу;

Отримало подальший розвиток:

- концепція особливостей еволюції української політичної думки ХХ ст. через ефективне залучення у її простір науково систематизованих й ґрунтовно опрацьованих зразків ідейно-теоретичної спадщини Л. Цегельського, що відповідає потребам сучасного розвитку української політичної науки;
- обґрунтовано, що окремі висновки українських політичних діячів і мислителів періоду визвольних змагань, зокрема Л. Цегельського, – про пріоритетність національної єдності та необхідність відмови від корпоративних інтересів владних еліт на користь національно-державного інтересу, які можуть бути корисними для трансформації політичної системи й розбудови української держави на сучасному етапі.

Методи дослідження. Дисертаційна робота ґрунтується на використанні низки загальнонаукових та політологічних методів і підходів.

З метою вивчення змісту та внутрішніх особливостей суспільно-політичної спадщини Л. Цегельського було залучено методи аналізу та синтезу. На основі використання методів індукції та дедукції доведено пріоритетність ідеї відродження української державності у поглядах Л. Цегельського як основи для повноцінного розвитку української нації. Окрім того, при написанні дисертаційного дослідження використано методи аналізу документів, узагальнення, абстрагування та конкретизації.

Суспільно-політичні погляди Л. Цегельського характеризують комплексність та динамічність, що були зумовлювані його прагненням знайти раціональне пояснення тогочасним політичним подіям, визначити

місце України на політичній карті Європи, та виокремити оптимальний шлях розвитку українського народу в межах створеної національної держави. Все це з'ясовано за допомогою системного підходу – одного із основних у дисертаційному дослідженні.

Теоретичне обґрунтування Л. Цегельським необхідності відродження української державності розглядаємо у тісному взаємозв'язку із його активною політичною діяльністю, спрямованою на послідовне втілення цієї ідеї. Відтак, суспільно-політичну спадщину Л. Цегельського трактуємо як динамічну систему, що складається із сукупності поглядів вченого щодо основ, принципів та шляхів реалізації українського державотворчого процесу, котрі зазнають трансформації через реєпцію практичних результатів за принципом зворотнього зв'язку. Система цих поглядів перебуває під впливом двох груп чинників: зовнішніх, пов'язаних із змінами міжнародної кон'юнктури як у глобальному, так і регіональному контекстах, та внутрішніх, що визначаються характером та діяльністю українських еліт у державотворенні початку ХХ ст.

Суспільно-політичну візію Української держави Л. Цегельського з чіткою структурою та внутрішніми й зовнішніми взаємозв'язками, яка базується на визначених принципах і засадах, досліджено за допомогою методу структурно-функціонального аналізу.

Еволюцію ідеї української державності у суспільно-політичних поглядах Л. Цегельського від федералістичних до націонал-консервативних, а також генезу його геополітичних уявлень щодо місця незалежної України у Європі вивчено із залученням проблемно-хронологічного методу. Застосування порівняльного методу дало можливість зробити висновки та рекомендації щодо перспектив використання суспільно-політичної спадщини Л. Цегельського в українському державотворенні на сучасному етапі.

Загальна методологія, використана у дисертаційній роботі, поєднує елементи політичного, історичного та філософського аналізу, а також міждисциплінарний підхід, що дозволяє комплексно дослідити ідею

відродження української державності у суспільно-політичних поглядах та діяльності Л. Цегельського.

Джерельна база роботи. При дослідженні титульної проблеми використано й критично осмислено наукові та публіцистичні праці Л. Цегельського, окремі з яких уперше залучено до наукового обігу, опубліковані збірники документів, спогади та мемуари, низку наукових праць вітчизняних та зарубіжних науковців про історичні події, учасником яких був Л. Цегельський, а також сучасні дослідження з історії та теорії української політичної думки.

Теоретичне та практичне значення отриманих результатів. Представлене дослідження є самостійним внеском у розвиток української політичної науки, яке, завдяки поглибленню і розширенню знань щодо ідейних основ українського державотворення, його теорії та практики, сприятиме подальшому розвитку досліджень цієї проблематики. Наукова робота сприяє формуванню сучасного розуміння політологічної спадщини Л. Цегельського, доповнюючи водночас загальну картину розвитку української політичної думки кінця XIX – першої половини XX ст. Матеріали та висновки дисертації допоможуть при розробці спецкурсів для студентів політології, історії, міжнародних відносин, державного управління.

Дисертаційні положення прикладного характеру можуть бути використані у роботі державних органів та недержавних організацій, діяльність яких пов'язана із формуванням і реалізацією внутрішньої та зовнішньої політики України з метою успішного втілення соціально-політичних перетворень в українському суспільстві й гармонійного розвитку Української держави на міжнародній арені.

Апробація дослідження. Основні положення та результати дослідження доповідалися й обговорювалися на засіданнях кафедри політології та

щорічних звітних конференціях Національного університету “Львівська політехніка”, а також на низці наукових конференцій:

Науково – практична конференція “Українська повстанська армія: історія, сучасність” (Львів, жовтень 2002 р.), Всеукраїнська науково-практична конференція “Українська журналістика в контексті доби” (Львів, вересень 2004 р.), Всеукраїнська науково-практична конференція “Роль суспільно-політичних дисциплін у формуванні світогляду працівника ОВС” (Львів, травень 2008 р.).

Публікації. Основні положення та висновки роботи відображені у п’яти наукових публікаціях, чотири з яких опубліковані у фахових виданнях, визнаних ВАК України.

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків (загальним обсягом 173 сторінок тексту) та списку використаної літератури (203 найменування).

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПОГЛЯДІВ Л. ЦЕГЕЛЬСЬКОГО

1.1. Стан і методологія вивчення суспільно-політичних поглядів Л. Цегельського

Суспільно-політична, наукова, публіцистична та організаторська діяльність Л. Цегельського була тривалою, хоча інтенсивність і характер його праці у різні періоди життя неоднакові. Поза тим, протягом переломного і вирішального для України періоду першої чверті ХХ ст. Л. Цегельський був одним із найактивніших українських діячів. Якщо ж брати до уваги обґрунтування ним необхідності боротьби за самостійну соборну Україну, то він, певною мірою, навіть випереджав інших відомих тогочасних українських діячів та вчених. Політик зумів історично довести правомірність відновлення й утвердження української державності.

Своєрідною вершиною літературної, громадсько-політичної, державницької діяльності Л. Цегельського є переддень Першої світової війни та боротьба за українську державність, яка включає підготовку і проголошення Західноукраїнської Народної Республіки й Акту Злуки у 1919 р., бурхливу дипломатичну, організаторську роботу з утвердження молоді Української держави. Однак, національно-визвольні змагання закінчилися поразкою. Л. Цегельський, виконуючи доручення керівництва ЗУНР, стає її дипломатичним представником у США, але не припиняє літературно-наукової, журналістської, громадсько-політичної роботи задля українського народу, боротьби за суверенну Україну.

Певний час єдиним авторитетним довідковим джерелом про Л. Цегельського була стаття про нього у 10 томі “Енциклопедії Українознавства”, виданого 1984 р. в Парижі за редакцією В. Кубійовича

[31]¹. Дещо докладнішу інформацію про вченого та його політичні погляди подає хрестоматія політології, випущена у Львові у 1996 р. Крім довідки, тут вміщені уривки з ранніх праць Л. Цегельського [103; 161]², які й досі залишаються фактично єдиними доступними для широкого кола науковців зразками його політологічних текстів, оскільки, окрім популярної книги “Від легенд до правди” [148]³ та “Русь – Україна і Московщина – Росія” [187]⁴, інші наукові й публіцистичні твори Л. Цегельського у незалежній Україні не видавали.

Загальну характеристику публіцистичних праць Л. Цегельського подає О. Дроздовська у відомій серії матеріалів до енциклопедичного словника “Українська журналістика в іменах” [26, с. 267-268]⁵. Значно ґрунтовніший аналіз із розглядом низки публіцистичних творів і оцінкою діяльності Л. Цегельського як редактора газети “Діло” та співробітника і редактора “Літературно-наукового вісника” маємо у монографіях Ю. Шаповала, присвячених цим двом провідним українським періодичним виданням. Тут проаналізовано як тематику та особливості літературного стилю автора, його ролі як видавця і головного редактора. Вказані праці подають певне уявлення про Л. Цегельського у політичному і літературному контексті початку ХХ ст., його особисті риси як людини і політика [192–194]⁶.

¹ Енциклопедія Українознавства. Словникова частина : [у 10 т.] / [за ред. Кубійовича В]. – Париж ; Нью-Йорк, 1984. – Т. 10. : Про рід Цегельських. – С. 3647.

² Цегельський Лонгин. (1875-1950) // Політологія : кінець ХІХ – перша половина ХХ ст. : Хрестоматія. – Львів : Світ, 1996. – С. 161-165.

³ Цегельський Л. Від легенд до правди. Спомини про події в Україні зв’язані з Першим листопадом 1918 р. / Лонгин Цегельський. – Львів : Свічадо, 2003. – 336 с.

⁴ Цегельський Л. Русь – Україна і Московщина – Росія. Історико-політична розвідка / Лонгин Цегельський. – Львів : Апріорі, 2007. – 104 с.

⁵ Дроздовська О. Цегельський Лонгин Михайлович / Дроздовська О. // Українська журналістика в іменах : Матеріали до енциклопедичного словника / [за ред. Романюка М. М.]. – 1997. – Вип. ІV. – 267 с.

⁶ Шаповал Ю. “Діло” (1880-1939 рр.) : поступ української суспільної думки / Юрій Шаповал. – Львів, 1999. – 384 с. ; Шаповал Ю. “Літературно-науковий вістник” (1898-1932) : творення державницької ідеології українства / Юрій Шаповал. – Львів : НАНУ Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка, 2000. – 350 с. ; Шаповал Ю. Україна ХХ століття : особи та події в контексті важкої історії / Юрій Шаповал. – К. : Генеза, 2001. – 390 с.

Суспільно-політичний портрет Л. Цегельського розглядається у нарисі В. Качкана “Противник кайдашизму в українській політиці: біографічна канва Лонгина Цегельського” [52, с. 92-99]⁷. Як бачимо з назви, характеризуючи постать вченого і політика, автор слушно наголошує на консолідуючій ролі Л. Цегельського у політичному процесі першого двадцятиліття минулого століття. На думку В. Качкана, для Л. Цегельського найважливішою була доля України, а не групові, регіональні, корпоративні інтереси, суперечності чи конфлікти, які негативно впливали на результати національно-визвольних змагань. Однак, важко погодитись з твердженням автора про те, що політична діяльність Л. Цегельського стає менш активною в еміграції. Історичні факти та джерела засвідчують, що Л. Цегельський як політик, журналіст і громадський діяч ніколи не припиняв боротьби за соборну й незалежну Українську державу.

Багато слухних думок про Л. Цегельського як політика знаходимо у передмові Я. Дашкевича до другого видання книги “Від легенд до правди”, де увагу зосереджуємо на тексті книги як історіографічного джерела. Я. Дашкевич застерігає, що цей цікаво написаний спогад учасника революційних змагань з одного боку, – пам’ятка політичної думки, “але не часів 1918-1919 рр., а кінця 30-х рр. – початку 40-х років ХХ ст., коли спогади писалися і відображали кінцеву стадію переконань автора” [24, с. 12]⁸. Другий аспект книги – дидактичні поради українським політичним діячам, що і як слід робити згідно з доктриною, що “історія є вчителькою життя – щоб утворити власну державу [24, с. 7-14]”⁹. І хоч автор передмови зазначає, що ці виховні думки політика мали практично

⁷ Качкан В. Противник кайдашизму в українській політиці: біографічна канва Лонгина Цегельського // Качкан В. Хай святиться ім’я твоє / Качкан В. – Івано-Франківськ : Сіверсія, 2000. – Кн. IV. – С. 92-99.

⁸ Дашкевич Я. На переломі доби. Спогади Лонгина Цегельського про 1918-1919 рр. в Україні [передмова до кн. : Цегельський Л. Від легенд до правди. Спомини про події в Україні звязані з Першим Листопадом 1918 р.] – Львів : Свічадо, 2003. – С. 7-14.

⁹ Дашкевич Я. На переломі доби. Спогади Лонгина Цегельського про 1918-1919 рр. в Україні [передмова до кн. : Цегельський Л. Від легенд до правди. Спомини про події в Україні звязані з Першим Листопадом 1918 р.] – Львів : Свічадо, 2003. – С. 7-14.

мінімальний резонанс, оскільки українська еміграція в США та Канаді, серед якої вони поширювались, не впливала на національно-визвольну боротьбу в Україні, їх аналіз, на нашу думку, актуальний з історико-політичного погляду.

Абстрагуючись від спогадів, Я. Дашкевич висловлює багато цікавих, але суперечливих думок про політичну постать Л. Цегельського. Зокрема, у невеликій за обсягом публікації він намагається окреслити політичні погляди діяча, наголошуючи на їх еволюції від революційних силових методів боротьби до ідеї створення ідеальної гетьманської Української держави.

Принагідно підкреслимо, що історична значимість книги Л. Цегельського полягає у тому, що її автор активний учасник описаних подій, який керував підготовкою та здійсненням Листопадового чину, брав безпосередню участь у розробці низки державних актів, перших законів Західноукраїнської Народної Республіки. Це виділяє його серед інших авторів, які при висвітленні подій національно-визвольної боротьби українського народу 1917-1920 рр. часто користувалися переказами, домислами, а то й легендами. Тому і назва книги Л. Цегельського – “Від легенд до правди”, – більш ніж промовиста.

Детальний аналіз наукових праць вітчизняних науковців дозволяє зробити висновок, що ґрунтовних публікацій, присвячених дослідженню політичних поглядів та ідеалів Л. Цегельського, немає. Винятком є праця С. Кордуби, який у передмові до першого видання книги Л. Цегельського “Від легенд до правди” в США подає об’єктивну характеристику ролі вченого у політичному житті Галичини першої чверті ХХ ст [59, с. 3-12]¹⁰. Позитивні оцінки діяльності Л. Цегельського як політика та журналіста бачимо й у наукових дослідженнях І. Лисяка-Рудницького [76, с. 356]¹¹,

¹⁰ Кордуба С. Передмова до першого видання Л. Цегельського “Від легенд до правди” / Кордуба С. – Нью-Йорк : Булава, 1950. – С. 3-12.

¹¹ Лисяк-Рудницький І. Історичні есе / Лисяк-Рудницький І. – К. : Основи, 1994. – Т. 2. – 573 с.

Н. Полонської-Василенко [104, с. 412]¹², С. Ріпецького [111, с. 84]¹³ та інших дослідників з діаспори. Слід додати, що історію ЗУНР розглядають у численних дослідженнях українські історики та політологи В. Верига [11; 12]¹⁴, М. Гетьманчук [17–20]¹⁵, О. Карпенко [47; 48]¹⁶, М. Кобилецький [57]¹⁷, К. Левицький [71–74]¹⁸, М. Литвин [77; 78]¹⁹ та ін. За роки незалежності світ побачили видання українських вчених, де висвітлено загальну генезу української політичної думки [8–10; 102; 108; 109; 117; 123]²⁰. Втім, у

¹² Полонська-Василенко Н. Історія України. Т. 2. / Наталія Дмитрівна Полонська-Василенко. – К. : Либідь, 1995. – 606 с.

¹³ Ріпецький С. Українське січове стрілецтво : визвольна ідея і збройний чин / Степан Ріпецький. – Нью-Йорк : Червона Калина, 1956. – 113 с.

¹⁴ Верига В. Визвольні змагання в Україні 1914-1923 рр. Т. 1. / Василь Верига. – Жовква : Місіонер, 1998. – 524 с. ; Верига В. Визвольні змагання в Україні 1914-1923 рр. Т. 1. / Василь Верига. – Жовква : Місіонер, 1998. – 502 с.

¹⁵ Гетьманчук М. Дипломатія ЗУНР у період підготовки та підписання Ризького миру 1921 року / Микола Петрович Гетьманчук // Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2000. – Вип. 6. – С. 271-274 ; Гетьманчук М. Перша світова війна та її вплив на розв'язання українського питання в ході польсько-радянської війни 1920 р. / Микола Петрович Гетьманчук // Військово-науковий вісник Львівського військового інституту НУ “Львівська політехніка”. – Львів, 2005. – № 7. – С. 17-36 ; Гетьманчук М. Між Москвою та Варшавою. Українське питання в радянсько-польських відносинах міжвоєнного періоду (1918-1939 рр.) / Микола Петрович Гетьманчук – Львів : Видавництво Національного університету “Львівська політехніка”, 2008. – 432 с. ; Гетьманчук М. Сергій Шелухін : суспільно-політичні погляди та державотворчі ідеали. / Гетьманчук М., Турчин Я. – Львів : Дослідно-науковий центр Наукового товариства ім. Т. Шевченка, 2006. – 214 с.

¹⁶ Карпенко О. До питання про характер революційного руху в Східній Галичині в 1918 р. / Карпенко О. // З історії західноукраїнських земель. – К., 1956. – Вип. 1. – С. 325-331 ; Карпенко О. Основні напрями зовнішньої політики Західно Української Республіки / Карпенко О. // Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2000. – Вип. 6. – С. 230-233.

¹⁷ Кобилецький М. Утворення та структура державного апарату ЗУНР / Кобилецький М. – Львів : вид. юрид. ф-ту ЛДУ ім. Івана Франка, 1998. – 204 с

¹⁸ Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848-1914 / Кость Левицький. – Львів : Друкарня оо. Василян у Жовкві, 1926. – 736 с. ; Левицький К. Історія визвольних змагань галицьких українців з часу світової війни 1914-1918 / Кость Левицький. – Львів : Друкарня оо. Василян у Жовкві, 1928. – Ч. 1. – 776 с. ; Левицький К. Великий зрив (До історії Української державності від березня до листопада 1918 р. на підставі споминів та документів) / Кость Левицький. – Львів : Червона Калина, 1931. – 698 с. ; Левицький К. Українські політики / Сильвети наших давніх послів і політичних діячів / Кость Левицький. – Львів : Діло, 1936. – Ч. 2. – С. 70-72.

¹⁹ Литвин М. ЗУНР на геополітичній карті Центрально-Східної Європи / Литвин М. // Львів, 2000. – Вип. 6. – С. 208-229. ; Литвин М. Р. Історія ЗУНР / М. Р. Литвин, К. Є. Науменко. – Львів : Опір, 1995. – 280 с.

²⁰ Бегей І. Політичні інститути суспільства в теоретичній спадщині Юліана Бачинського / Ігор Бегей. – Львів : Світ, 1999. – 66 с. ; Бегей І. Юліан Бачинський: з

більшості наукових публікацій ім'я Л. Цегельського згадують, переважно, поряд з іншими тогочасними діячами лише в контексті його участі в національно-визвольних змаганнях. До сьогодні немає праць вітчизняних вчених, присвячених висвітленню суспільно-політичних поглядів Л. Цегельського, дослідженню його науково-теоретичної спадщини. Очевидно і те, що окремі автори необґрунтовано, на нашу думку, зневажливо оцінюють його постать [132]²¹.

Вказані фактори обумовлюють необхідність дослідження різних граней багатосторонньої діяльності Л. Цегельського, вивчення його діяльності як історика та мецената, юриста й захисника прав українського селянства, борця за українську мову, культуру, науку та школу. В умовах розбудови незалежної української держави є педагогічні погляди. На ці теми Л. Цегельський опублікував окремі статті, дипломні та навіть дисертаційні дослідження [189, с. 324]²².

Основна мета дослідження титульної проблеми – наукове осмислення суспільно-політичних поглядів Л. Цегельського на основі його суспільно-політичної спадщини й ролі в утвердженні ідеї суверенності та державної незалежності України, а також оцінка його політичної діяльності в контексті втілення власного політичного ідеалу.

Джерельною базою роботи є насамперед історико-політичні, політологічні, науково-популярні, публіцистичні виступи Л. Цегельського.

життєпису, політичної та наукової діяльності / Ігор Бегей. – Львів : Світ, 1998. – 52 с. ; Бегей І. Юліан Бачинський : соціал-демократ і державник / Ігор Бегей. – Львів : Світ, 2001. – 254 с. ; Потульницький В. А Історія української політології / Володимир Потульницький. – К. : Либідь, 1993. – 232 с. ; Потульницький В. А. Теорія української політології : курс лекцій / Володимир Потульницький. – К. : Либідь, 1993. – 192 с. ; Салтовський О. І. Концепції української державності в історії вітчизняної політичної думки (від витоків до початку ХХ ст.) / Олександр Іванович Салтовський – К. : Парапан, 2002. – 396 с. ; Скиба В. Вступ до політології: екскурс в історію правничо-політичної думки / Скиба В., Горбатенко В., Туренко В. – К. : Основи, 1998. – 718 с. ; Політична історія України ХХ ст. : в 6 т. / [За ред. І. Ф. Кураса]. – К. : Генеза, 2002. – Т. 1. – 2002. – 424 с. ; Т. 2. – 2003. – 488 с. ; Т. 3. – 2003. – 446 с.

²¹ Трощинський В. Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і суспільно-політичне явище / Трощинський В. – К. : Інтел, 1994. – 260 с.

²² Цегельський Ю.-М. Зага роду Цегельських і розповідь про Камінку Струмилову / Юрій-Михайло Цегельський. – Ellicott City : Смолоскип, 1992. – 787 с.

Це десятки статей, оглядів, памфлетів, полемічних роздумів, промов і рефератів, заміток, опублікованих у періодиці протягом майже 50-и років його активного суспільно-політичного життя. При цьому, центральне місце посідають два видання спогадів “Від легенд до правди”, варіанти відомої, дуже популярної у свій час роботи “Русь-Україна і Московщина” [145]²³ та “Русь – Україна а Московщина – Росія” [170]²⁴. Цікавими є й такі його праці, як “Звідки взялися і що значать назви “Русь” і “Україна” [157]²⁵, “Самостійна Україна” [168]²⁶, а також роботи написані на початку Першої світової війни, коли вчений здійснював активну дипломатичну роботу задля створення фундаменту українського державотворення. Протягом 1914-1916 рр. він відвідав Туреччину, Румунію, Болгарію, Німеччину, Швецію і мовою кожної з цих країн публікував брошури про Україну, популяризуючи відомості про неї й український народ, закликаючи уряди та народи різних країн підтримати ідею створення суверенної самостійної Української держави [190; 196; 197]²⁷.

Важливими у біографії Л. Цегельського є останні роки емігрантського життя, де ще чимало нез’ясованих моментів. Тому при дослідженні проблеми ми опрацювали фонди Центрального державного історичного архіву у м. Львові (далі ЦДА), де зберігається багато важливих матеріалів про життя Л. Цегельського в США, зокрема статті, опубліковані ним у часописі “Америка”. Цікаві матеріали віднайдено у рукописному фонді Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника, а також у фондах Львівської державної

²³ Цегельський Л. Русь Україна і Московщина. Історична розвідка Л. Цегельського / Лонгин Цегельський. – Львів : Коштом і заходом товариства “Просвіта”, 1901. – 92 с.

²⁴ Цегельський Л. Русь – Україна і Московщина – Росія. Історико- політична розвідка / Лонгин Цегельський. – Львів : Априорі, 2007. – 104 с.

²⁵ Цегельський Л. Звідки взялися і що значать назви “Русь” і “Україна”? / Лонгин Цегельський. – Львів : Накладом автора, 1907. – 92 с.

²⁶ Цегельський Л. Самостійна Україна / Лонгин Цегельський. – Відень : Наклад “Союза Визволення України”, 1915. – 37 с.

²⁷ Cehelskyj L. Ukraina suriges eriglomlda bundsforvanii/ Stocholm, 1915 ; Cehelskyj L. Die grossen politischen Ausgaben des Krieges im Osten und ukrainische Frage. – Berlin, 1915. – 25 s ; Цехельски Л. Не освободителка, а потисница на народить (как Русия “освобождая” Украина) / Лонгин Цехельски. – София : Изд. Союза за освобождение на Украина, 1914. – 44 с. та ін.

обласної універсальної наукової бібліотеки. Саме тут вдалося виявити, опублікувати та прокоментувати невідому для більшості дослідників статтю Л. Цегельського “Проблеми української нації”, на яку посилається Я. Дашкевич у передмові до книги “Від легенди до правди” [24, с. 7-14]²⁸. І хоч пошук нових біографічних та історичних даних про Л. Цегельського не була метою нашого дослідження, додаткова інформація доповнює його політичний портрет, а, відтак, була використана при розгляді титульної проблеми. Згадана стаття – переконливе свідчення того, що Л. Цегельський не переставав думати про політичне майбутнє України до останніх днів свого життя. На жаль, особисті архіви видатного політичного діяча зникли після його смерті за загадкових обставин [189, с. 378]²⁹.

Методологічна основа дисертації – загальні принципи науково-пізнавальної роботи, що базуються на об’єктивному, конкретно-історичному підході до явищ суспільного буття. Враховуючи специфіку обраної теми, пріоритетними для нас були об’єктивний аналіз документів, поєднання історичного опису та теоретичного узагальнення, аналізу й синтезу, абстрагування та конкретизації, порівняльного та історичного методу.

Задля полегшення сприйняття та розгляду наведеного матеріалу застарілу лексику й фонетику адаптовано до норм сучасної української мови, однак з дотриманням окремих архаїчних синтаксичних форм і виразів, які зберігають унікальність текстів Л. Цегельського. З тією ж метою у цитатах збережено термінологічний апарат, зокрема написання окремих слів: “борба”, “правительство” тощо, а також означення національної приналежності – “москалі”, “ляхи”, “татарва” і т. п., без чого українська політична думка кінця ХІХ – початку ХХ ст. втратила б свої особливості. Під час написання дослідження широко використане цитування, що дозволило

²⁸ Дашкевич Я. На переломі доби. Спогади Лонгіна Цегельського про 1918-1919 рр. в Україні [передмова до кн. : Цегельський Л. Від легенд до правди. Спомини про події в Україні звязані з Першим Листопадом 1918 р.]. – Львів : Свічадо, 2003. – С. 7-14.

²⁹ Цегельський Ю.-М. Зага роду Цегельських і розповідь про Камінку Струмилову / Юрій-Михайло Цегельський. – Ellicott City : Смолоскип, 1992. – 787 с.

частково передати як спосіб мислення, так і суспільно-політичну атмосферу того часу.

Слід підкреслити, що поступово в політології утверджується традиція тісного взаємозв'язку історії та політичної теорії. Враховуючи думку вітчизняного політолога Б. Кухти про те, що історія політичної думки повинна займати не менше третини всього курсу політичної науки [95, с. 6]³⁰, нами зроблена спроба вписати в контекст української політичної думки суспільно-політичні погляди Л. Цегельського. Це не лише визнання здобутків його як політика та державного діяча, але й заповнення певної прогалини у широкому спектрі політичних концепцій відновлення державності і розвитку української національної ідеї.

Відомий дослідник політичної думки України І. Лисяк-Рудницький вважає, що панівними напрямками української суспільної думки протягом останніх ста п'ятдесяти років були націоналізм, демократія, лібералізм, консерватизм, соціалізм, комунізм і фашизм. При цьому він зазначає, що усі ці напрями – типово “новітні” ідеології, характерні для інших європейських народів. Однак в Україні, стверджує вчений, вони набували специфічної форми, яка визначалась умовами життя народу під іноземним пануванням і його боротьбою за своє утвердження як нації [76, с. 63]³¹. Разом з тим І. Лисяк-Рудницький не аналізує суспільно-політичні погляди Л. Цегельського, а лише використовує його публікації для висвітлення діяльності інших відомих українських громадсько-політичних та державних діячів.

Політичну діяльність Л. Цегельський розпочав як націонал-демократ, член Націонал-демократичної партії. Однак, під впливом історичних подій в Україні він, як і В. Липинський, підтримуючи політику гетьмана П. Скоропадського, почав схилитися до ідеології консерватизму. Тому

³⁰ Основи політичної науки : курс лекцій. Ч. I. З історії політичної думки : від стародавності до наших днів / [за ред. Бориса Кухти, Анатолія Романюка, Миколи Поліщука, Любові Старецької]. – Львів : Кальварія, 1997. – 288 с.

³¹ Лисяк-Рудницький І. Історичні есе / Лисяк-Рудницький І. – К. : Основи, 1994. – Т. 2. – 573 с.

дослідження особливостей суспільно-політичних поглядів та орієнтацій Л. Цегельського вимагає особливих методологічних підходів.

У своїх пошуках ми керувалися ідеями, викладеними у наукових працях В. Денисенка, М. Гетьманчука, А. Колодій, М. Поліщука та інших авторів. Окрім того, у нашому дослідженні ми використали та критично осмислили низку історичних досліджень, присвячених подіям, учасником яких був Л. Цегельський.

1.2. Особливості та значення внеску Л. Цегельського в українську політичну теорію та практику

Діяльність Л. Цегельського різноманітна. Отримавши ґрунтовну юридичну освіту, він був добре обізнаний із міжнародними справами та ще замолоду здобув досвід дипломатичної роботи. Своїм покликанням він вважав дослідження історії рідного краю. Науково-публіцистичні студії Л. Цегельського мали помітний вплив на свідомість сучасників, особливо молоді. Як юрист і молодий політик він брав участь в організації селянських страйків у 1902 р. в Галичині, у проведенні виборів до австрійського парламенту та галицького сейму, обирався послом цих двох законодавчих органів Австро-Угорщини. Блискучий оратор, агітатор, розповсюджувач підпільної літератури, Л. Цегельський належав до найкращих публіцистів свого часу, у різні роки працював редактором провідних українських часописів в Україні та за кордоном. Окремою яскравою сторінкою у житті Л. Цегельського стала боротьба за створення Українського університету у Львові та за українську школу загалом. Але найбільше інтелектуально-політичний та організаційно-практичний внесок Л. Цегельського втілюється у будівництві держави ЗУНР. Тут проявилися його здібності, знання,

організаторський талант й посвята великій справі рідного народу – будівництву незалежної держави [31, с. 3647]³².

Однак головним стрижнем діяльності Л. Цегельського була політика у науково-теоретичному та практичному аспектах. Ще у молодості, як студент Львівського університету, він поставив перед собою й своїми ровесниками найважливішу мету – будівництво Української самостійної держави. Так, виступаючи з годинним рефератом на студентському вічі у Львові 19 липня 1899 р., Л. Цегельський недвозначно заявив, що від усіх бід народ може врятуватися одним способом: “...сотворити власний державний організм, свою власну, незалежну, самостійну Українську національну державу в етнографічних границях по всій території, заселеній Українським народом [189, с. 342]”³³. У прийнятій з його ініціативи резолюції ця ідея прозвучала як заповіт тоді ще порівняно вузького кола студентської молоді: “І ми віримо, що встане Україна, як не на наших очах, то на наших кістках! Ми віримо в її воскресення – а коли б не мали в се вірити, так ліпше нам і не жити! Бо без України нема нам життя! [189, с. 344]”³⁴.

Ця мета стала дороговказом життя Л. Цегельського. Він думав про неї, вибудовував її як правознавець, політолог, історик від перших виступів до однієї з останніх статей “Проблема української нації”, яку вдалося опублікувати для широкого загалу [185, с. 58-61]³⁵. Все інше – ґрунтовні історичні студії та публіцистика, юридична практика й педагогічні пошуки, дипломатична та парламентська робота, а головне – державно-політична праця були безпосередньо чи опосередковано підпорядковані досягненню головної мети життя вченого та його однодумців.

³² Енциклопедія Українознавства. Словникова частина : [у 10 т.] / [за ред. Кубійовича В]. – Париж ; Нью-Йорк, 1984. – Т. 10. : Про рід Цегельських. – С. 3647.

³³ Цегельський Ю.-М. Зага роду Цегельських і розповідь про Камінку Струмилову / Юрій-Михайло Цегельський. – Ellicott City : Смолоскип, 1992. – 787 с.

³⁴ Цегельський Ю.-М. Зага роду Цегельських і розповідь про Камінку Струмилову / Юрій-Михайло Цегельський. – Ellicott City : Смолоскип, 1992. – 787 с.

³⁵ Цегельський Л. Проблема української нації / Лонгин Цегельський // Універсум. – 2002. – № 11-12. – С. 58 – 61.

Ім'я Л. Цегельського можна позиціонувати в одному ряду з такими видатними діячами українського національного відродження кінця ХІХ – початку ХХ ст., як Ю. Бачинський, М. Міхновський, Є. Петрушевич, Ю. Романчук. Його життєві дороги, політична діяльність перехрещувалися із діяльністю М. Грушевського, В. Винниченка, С. Петлюри, П. Скоропадського, деяких європейських політиків. Л. Цегельський перебував у вирі революційних подій 1917-1921 рр., зустрічався та співпрацював із сотнями учасників визвольних змагань, залишив про них свої спогади. Це, зокрема, засвідчує його книга “Від легенд до правди”, численні статті в еміграції, зокрема публікації в україномовному часописі “Америка”, редактором якого Л. Цегельський працював понад десять років, а також статті у часописах “Український вістник” та “Шлях”, які певний час виходили під його редагуванням у США [189; 361]³⁶.

Народився Лонгин Цегельський 29 серпня 1875 р. в Камінці Струмиловій (тепер Кам'янка-Бузька Львівської області). Рід Цегельських був популярним і авторитетним у Галичині й уособлював класичний приклад галицьких родин священиків, які, на думку багатьох дослідників, стали основою розвитку українськості й забезпечили національне відродження українського населення західних областей України [141]³⁷. Детальні відомості про генеалогію роду знаходимо у вже згадуваній фундаментальній хроніці Юрія-Михайла Цегельського – сина Л. Цегельського – “Зага роду Цегельських і розповідь про Камінку Струмилову”, написаній і випущеній у США (1992) [189]³⁸.

Л. Цегельський одержав ґрунтовну освіту. Після закінчення початкової школи у Забужжі він з 1886 р. навчався у Першій державній академічній гімназії Львова, після закінчення якої у 1894 р. вступив на правничий

³⁶ Цегельський Ю.-М. Зага роду Цегельських і розповідь про Камінку Струмилову / Юрій-Михайло Цегельський. – Ellicott City : Смолоскип, 1992. – 787 с.

³⁷ Франко І. До історії руської церкви в останніх часах Речі Посполитої Польської / Іван Франко // Франко І. Збір. Творів : у 50 т. – К. : 1986. – Т. 46. – Кн. 1. – С. 448.

³⁸ Цегельський Ю.-М. Зага роду Цегельських і розповідь про Камінку Струмилову / Юрій-Михайло Цегельський. – Ellicott City : Смолоскип, 1992. – 787 с.

факультет університету імені Франца Йосифа (тепер – Львівський національний університет імені Івана Франка). Вивчаючи право та політичні науки, він включається в активне громадське життя, бере участь в акціях студентів за Український університет у Львові [52, с. 92-99]³⁹.

На період навчання в університеті припадає участь Л. Цегельського у Студентському конгресі в Англії як представника студентів Австро-Угорщини. Там він брав участь у дискусії про перебудову Європи, під час якої різко засудив зазіхання Росії на Східну Галичину критикував російського монарха. Через це уряд Англії вирішив вислати його за межі країни, однак справа закінчилась для нього без особливих ускладнень. У неї втрутилися ректор й сенат Львівського університету, а також цісарський намісник М. Бобринський, і молодого студента було звільнено, адже він фактично захищав єдність Австро-Угорщини [52, с. 92]⁴⁰. Цей вчинок привернув увагу до молодого Л. Цегельського і, можливо, став початком його дипломатичної кар'єри.

Після чотирирічного навчання в університеті Л. Цегельський починає правово-адміністративну практику при австрійському міністерстві закордонних справ, яку продовжив у консульстві при посольстві у Стокгольмі. Тому й докторат, який він успішно здобув в університеті, був присвячений міжнародно-правовим проблемам. Наприкінці 1890-х рр. починається співпраця Л. Цегельського з журналом “Молода Україна” й активна робота з М. Міхновським, який прагнув налагодити контакти із молоддю Галичини. Л. Цегельський стає найактивнішим його пропагандистом. Більше того, він публічно, ще до появи відомої праці М. Міхновського (яка з'явилася друком завдяки старанням Л. Цегельського у Львові в 1900 р.), заявив на студентському вічі у липні 1899 р. про те, що

³⁹ Качкан В. Противник кайдашизму в українській політиці : біографічна канва Лонгіна Цегельського // Качкан В. Хай святиться ім'я твоє / Качкан В.. – Кн. IV. – Івано-Франківськ : Сіверсія, 2000. – С. 92-99.

⁴⁰ Качкан В. Противник кайдашизму в українській політиці : біографічна канва Лонгіна Цегельського // Качкан В. Хай святиться ім'я твоє / Качкан В.. – Кн. IV. – Івано-Франківськ : Сіверсія, 2000. – С. 92-99.

єдиним порятунком українського народу є створення власного державного механізму шляхом здобуття незалежної, самостійної України в етнічних межах [70, с. 337]⁴¹. Про це, зокрема, свідчить виклад реферату на сторінках часопису “Молода Україна” (1900) [189, с. 309]⁴².

Розпочата на зламі століть журналістська та публіцистична праця Л. Цегельського тривала практично все життя. Крім журналу “Молода Україна”, він активно працював як редактор і співробітник у часописах “Свобода”, “Діло”, “Українське Слово” та “Літературно-науковий Вісник”. Опинившись в еміграції у США, він співпрацював з багатьма виданнями, у тому числі з популярним часописом “Америка” та редакції книжкових календарів “Провидіння”, де опублікував багато ґрунтовних статей на історичні, політичні та культурно-мистецькі теми з історії України*.

У 1901 р. виходить друком найвагоміша науково-історична розвідка Л. Цегельського “Русь-Україна та Московщина”, яка поряд із фундаментальними працями М. Грушевського й М. Міхновського мала вирішальне значення у формуванні національної свідомості українства [145]⁴³, на чому, зокрема, наголошував К. Левицький [74, с. 70-72]⁴⁴. Під час Першої світової війни світ побачило друге видання праці “Русь – Україна а Московщина – Росія”, адресоване українцям зі Східної України [170, с. 123]⁴⁵.

⁴¹ Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848-1914 / Кость Левицький. – Львів : Друкарня оо. Василіян у Жовкві, 1926. – 736 с.

⁴² Цегельський Ю. -М. Зага роду Цегельських і розповідь про Камінку Струмилову / Юрій-Михайло Цегельський. – Ellicott City : Смолоскип, 1992. – 787 с.

* Примітка.

Активним співробітником часопису “Америка” Л. Цегельський став у 1937 р. З 1943 р. по 1950 р. працював на посаді редактора цього видання. За робочим столом у редакції часопису він і відійшов у вічність 13 грудня 1950 р.

⁴³ Цегельський Л. Русь Україна і Московщина. Історична розвідка Л. Цегельського / Лонгин Цегельський. – Львів : Коштом і заходом товариства “Просвіта”, 1901. – 92 с.

⁴⁴ Левицький К. Українські політики / Сильвети наших давніх послів і політичних діячів / Кость Левицький. – Львів : Діло, 1936. – Ч. 2. – С. 70-72.

⁴⁵ Цегельський Л. Русь – Україна а Московщина – Росія : Істор.-політична розвідка. / Лонгин Цегельський. – [2-е вид., перероблене]. – Царгород : Союз Визволення України, 1916. – 123 с.

Не менш активною була його організаційно-політична праця у декількох напрямках. На самому початку ХХ ст. Л. Цегельський долучився до організації селянських страйків. Незважаючи на проведення аграрної реформи та звільнення селян з кріпацтва, соціальне і національне становище галицького селянства було вкрай важким. Безземелля, тягар так званих сервітутів, юридична безправність, постійне зменшення земельних наділів, зростання кількості бідняцьких господарств (у 1902 році їх кількість у порівнянні із 66% у 1880 році зросла до 80%), поширення стимульованого урядом та лихварями пияцтва, вимушена еміграція призводили до стихійних, а згодом й організованих селянських протестів [189, с. 342]⁴⁶. Як політичний діяч і публіцист Л. Цегельський дбав про кращу обізнаність народу із законами, політичними подіями, активнішу участь певної частини сільського населення в акціях політичного характеру. Так, коли в Галичині, починаючи з 1902 р., почали вибухати селянські страйки проти польських землевласників, Л. Цегельський скеровував й ініціював деякі з них, виступав безпосередньо перед селянами, писав статті, брошури, роз'яснюючи, як краще проводити страйки, щоб уникнути арештів, переслідувань тощо [146]⁴⁷.

Іншою сферою агітаційно-організаційної участі у політичному житті того часу стали вибори до законодавчих органів Австро-Угорщини та Галичини. Видатний вчений постійно наголошував, що необхідно дбати про ідейну цілісність поглядів і думок українців. Як політичний діяч, публіцист Л. Цегельський дбає про більшу обізнаність народу із законним правом. Велика заслуга політика полягає у тому, що він докладав чималих зусиль до формування політичної культури під час підготовки і проведення виборчих кампаній, вимагав спрощення її процедури .

⁴⁶ Цегельський Ю.-М. Зага роду Цегельських і розповідь про Камінку Струмилову / Юрій-Михайло Цегельський. – Ellicott City : Смолоскип, 1992. – 787 с.

⁴⁷ Цегельський Л. Страйкові права або чи вільно страйкувати? / Лонгин Цегельський. – Львів : Наклад “Народного комітету”, 1903. – 15 с.

Видається, так всебічно, предметно, образно ніхто з галицьких політиків не відобразив інститут виборів у Галичині, як це зробив Л. Цегельський. “Галицькі вибори, – писав він, – се пекло для виборців, се деморалізація властей і суспільности, партій, одиниць і мас ..., де оглумлюється темного виборця хамськими аргументами ..., б’ється всяке почуття етики, політичного виховання мас і народного добра ... [160, с. 400]”⁴⁸.

За таких обставин робота Л. Цегельського набувала багатопланового характеру. З одного боку, він як здібний організатор, промовець і публіцист брав участь у боротьбі за виборчу реформу до австрійського парламенту та галицького сейму. Про напрям його думок, характер аргументації можемо судити з друкованих звітів, а також виданих у ті роки прокламацій та брошур [147; 152; 167]⁴⁹.

В одній з таких праць Л. Цегельський зазначає, що шість років до того, завдяки старанням Народного комітету, з’явилася перша брошура про парламентську виборчу реформу. Вона відіграла позитивну роль. “Тепер по шести літах знов настає важка-преважка хвиля для всего нашого народу: настає завзята боротьба о загальне, рівне, безпосереднє і тайне виборче право до сойму [167, с. 4]”⁵⁰.

Справа у тому, що закон про вибори до австрійського парламенту у результаті довгої боротьби виявився демократичнішим, ніж умови виборів до галицького сейму. Вони не були ані рівними, ані демократичними. Представників українського трудового населення, зокрема селянство

⁴⁸ Цегельський Л. З австрійської України. Галицьке москвофільство в останній його фазі / Лонгин Цегельський // Літер.-науков. вістник. – 1910. – Річник XIII. – Т. L. – Кн. 4. – С. 389-406 ; Кн. 5. – С. 172-179.

⁴⁹ Цегельський Л. Що чувати з виборчою реформою? Проект бар. Гавча, що з ним діється та що руским хлопам чинити? / Лонгин Цегельський – Львів : наклад “Народного Комітету”, 1906. – 44 с ; Цегельський Л. Проч зі шляхоцьким соймом! Проч з куриями : жадаємо загального рівного безпосереднього і тайного виборчого права до сойму / Лонгин Цегельський. – Львів : Наклад “Народного комітету”, 1905. – 55 с ; Цегельський Л. За що ведеться виборча боротьба? / Лонгин Цегельський. – Львів : Наклад В. Бачинського, 1913. – 22 с.

⁵⁰ Цегельський Л. За що ведеться виборча боротьба? / Лонгин Цегельський. – Львів : Наклад В. Бачинського, 1913. – 22 с.

позбавили можливості бути обраними до цього органу, який вирішував питання місцевого життя. Тому Л. Цегельський сформулював головну вимогу вельми лаконічно: “Як нема виборчої реформи, то нема сойму [164, с. 168]”⁵¹.

З другого боку, сам Л. Цегельський спромігся стати депутатом як австрійського парламенту, так і згодом галицького сейму. Уже на перших загальних виборах до парламенту в 1908 р. він був обраний заступником депутата доктора М. Гебля, після смерті якого 1909 р. (за існуючими правилами) посів його місце. А вже після наступних виборів у 1911 р. він пройшов до парламенту по виборчому окрузі Любачів-Ярослав-Чесанів. У 1913 р. Л. Цегельського вибрали послом до галицького сейму по Бібрському повіту [189, с. 310]⁵². Разом зі своїми однодумцями – галицькими українськими депутатами, Л. Цегельський веде гостру боротьбу з польськими утисками у Галичині та Австро-Угорщині. Депутатський мандат давав йому можливість вести широку політичну роботу щодо організації народу для боротьби за власні права, за відновлення державності України [74, с. 72]⁵³.

Те, що Л. Цегельський надавав великої ваги єдності українського політикуму в боротьбі за реалізацію національних інтересів, засвідчує низка його статей про роботу парламенту та виборчу реформу на сторінках “Літературно-Наукового Вістника”. Не можна обійти й той факт, що окремі його думки, подані в цей час, залишаються актуальними й сьогодні: “Замість української політики в парламенті маємо запічкову політику партійних груп, а властиво їх провідників, котрі (...) волять бути першими в своїм партійнім заулку, ніж другими в одноцілім українськім клубі. Замість розумного та

⁵¹ Цегельський Л. В зачарованім колесі австрійського парламентаризму / Лонгин Цегельський // Літер. -науков. вістник. – 1912. – Річник XV. – Т. LVII. – Кн. 4. – С. 163-178.

⁵² Цегельський Ю.-М. Зага роду Цегельських і розповідь про Камінку Струмилову / Юрій-Михайло Цегельський. – Ellicott City : Смолоскип, 1992. – 787 с.

⁵³ Левицький К. Українські політики / Сильвети наших давніх послів і політичних діячів / Кость Левицький. – Львів : Діло, 1936. – Ч. 2. – С. 70-72.

щирого співділання (...) маємо прояви демагогічної конкуренції, націленої на взаємну дискредитацію союзників перед виборцями... [162, с. 593-601]”⁵⁴.

Ставши депутатом парламенту, Л. Цегельський обійняв посаду одного з його секретарів і став членом комісії закордонних справ, що дало йому можливість здійснювати поїздки до різних країн. На цій посаді він налагоджує зв'язки з політичними діячами й дипломатами інших європейських країн. Все це допомогло Л. Цегельському як членові Української Національно-демократичної партії і відповідної української фракції австрійського парламенту реалізувати головну мету: ідейно й організаційно готувати населення Галичини та опосередковано всієї України, до завоювання державної незалежності.

Через історичні умови процес формування української нації в порівнянні з іншими, у тому числі близькими сусідами, був надто запізненим і сповільненим. Напередодні найважчих випробовувань, які випали на долю Європи на початку ХХ ст., український етнос не був ані консолідованим, ані достатньо організованим. Інтелігенція була малочисленною, розколотою, поділеною кордонами та різними ідеологічними течіями. Л. Цегельський в пресі гостро критикував її позицію в такий вирішальний для України час. В одній із своїх публікацій політик вказує: “Нині українська інтелігенція у Галичині втратила чимало на своїй активності та здібності до ініціативи і провідництва – бо муляє її зневіра в успіхи парламентарної політики, розмах її крил підтинає міль опортунізму, підкошує її хід затрата програмових дороговказів; загубилася чистота принципу, віра в його переведення, а разом з тим і віра в свою силу, в себе самих [160, с. 174]”⁵⁵. Л. Цегельський послідовно закликав свідому інтелігенцію поглиблювати соціально-політичну агітацію, підвищувати ідейний рівень українства взагалі, плекати в

⁵⁴ Цегельський Л. Довкола виборчої реформи до галицького сойму / Лонгин Цегельський // Літер.-науков. вістник. – 1911. – Річник XIV. – Т. LVI. – Кн. 12. – С. 593-601.

⁵⁵ Цегельський Л. З австрійської України. Галицьке москвофільство в останній його фазі / Лонгин Цегельський // Літер.-науков. вістник. – 1910. – Річник XIII. – Т. L. – Кн. 4. – С. 389-406 ; Кн. 5. – С. 172-179.

масах демократичну думку, активно розвивати духовну культуру. У ставленні до москвофільства не може бути компромісів, а поборювання його можливе на широкій ідейно-культурній платформі та використовуючи чіткі політичні принципи, прагнучи до загальноєвропейських і загальнолюдських ідеалів. Політик оптимістично прогнозував крах “чужих” ідей: “Позбавлені історичної традиції на нашій ґрунті, чужий нашому народові мовою й духом усеї культури, штучно прищиплюваний у нас великорусизм не зможе конкурувати з впливаючим її традицій нашої народної маси, рідним по мові й культурі, природно виростаючим – а при тім всім наскрізь демократичним і наскрізь модерним українством.

...Не по за нами, а в нас самих шукаймо сили на викорінення москвофільства, представляючи собою все і всюди вищу етичну, ідейну й культурну міць. Чим менше буде в нас останків рутенства в політиці й по за нею – тим більше забезпечена наша перевага над неомосквофільством. Бо не забуваймо, що воно вже не староруське рутенство, а за модерною формою скристалізована ідея. Модерні ж прояви треба поборювати модерними засобами та не йти на сучасну війну з кремінним крісом... [160, с. 405-406]”⁵⁶.

Йшлося чи не в першу чергу про динамічну організацію партійного життя у Галичині за європейськими зразками, що означало правильне суспільне функціонування партійних осередків, здатних підняти маси до свідомих політико-соціальних домагань, програмно очолити їх. Саме тому Л. Цегельський надавав особливого значення аналізу функціональної готовності українських партій до такої діяльності. Загалом позитивно оцінюючи зусилля радикального політичного напрямку, що знайшов підтримку серед селянства, вчений був занепокоєний слабкою організаторською роллю партій, спричинену, головним чином, нереальністю поставлених завдань. А це неминуче призводило до втрати партією популярності й підтримки в народі. Розглядаючи ж організаційно-ідеологічні

⁵⁶ Цегельський Л. З австрійської України. Галицьке москвофільство в останній його фазі / Лонгин Цегельський // Літер.-науков. вістник. – 1910. – Річник XIII. – Т. L. – Кн. 4. – С. 389-406 ; Кн. 5. – С. 172-179.

засади іншої найпомітнішої у Галичині партії – національно-демократичної – Л. Цегельський вказував на еkleктичність її теорії, яка склалась зі “штучного” об’єднання різних політичних платформ, що заважало сприймати її цільним ідеологічним феноменом. Ситуація ж вимагала не тільки приведення партійних програм у відповідність із реальним моментом (необхідністю перемагати на виборах у представницькі органи краю та держави), а й об’єднання зусиль українських партій для вирішення загальнонаціональних завдань у перспективі [167, с. 14]⁵⁷. В таких умовах, вчений з радістю зазначав, що на арену національного відродження активно починає виступати українське селянство, яке “з інертної, політично недвижимої маси... перемінилось в незвичайно чутливу на бойові заклики армію [160, с. 393]”⁵⁸. Формування української нації проходило у гострій, непримиренній конфронтації не тільки з урядовими чинниками тодішніх політичних режимів, але й агресивно налаштованими щодо українства політичними лідерами найближчих сусідів – росіян та поляків.

У той Україна була мало відома у світі, навіть у близьких до неї європейських країнах. Це відіграло негативну роль у період перерозподілу Австро-Угорської імперії після її розпаду у 1918 р. Для багатьох впливових політиків Україна була “невідомою землею”. Її історію, географію, економічні можливості знали, у кращому випадку, окремі фахівці. Окрім того, в українців не було і не могло бути власних військових формувань, здатних зі зброєю в руках захищати інтереси нації. Усім українським національним діячам того часу було зрозуміло, що майбутня війна стане жорстоким військовим протистоянням. Відтак, діяльність Л. Цегельського впродовж першого десятиліття ХХ ст., напередодні та під час Першої світової війни була присвячена якомога швидшому подоланню чи хоча б

⁵⁷ Цегельський Л. За що ведеться виборча боротьба? / Лонгин Цегельський. – Львів : Наклад В. Бачинського, 1913. – 22 с.

⁵⁸ Цегельський Л. З австрійської України. Галицьке москвофільство в останній його фазі / Лонгин Цегельський // Літер.-науков. вістник. – 1910. – Річник XIII. – Т. L. – Кн. 4. – С. 389-406 ; – Кн. 5. – С. 172-179.

зменшенню негативних впливів, які існували на шляху боротьби за незалежну Українську державу.

Динаміка загального розвитку Східної Галичини, на думку Л. Цегельського, демонструвала позитивні тенденції, що дозволяло сподіватися на успішне втілення українських прагнень у майбутньому. “Нині Галичина, – писав мислитель, – [перебуває] вже у третій стадії національного відродження – стадії всестороннього організованя своїх культурних і економічних сил та в стадії хоч повільного, але постійного підношення свого політичного впливу [164, с. 163-178]”⁵⁹.

Поступово Л. Цегельський приходив до твердого переконання, що розв’язати складний комплекс соціальних, міжнаціональних, економічних, культурних проблем можна лише шляхом здобуття державної незалежності України. Від перших виступів на студентських зборах до появи друком праці “Русь-Україна та Московщина” (1901 р.) він невтомно поширював цю ідею. Вона стала провідною у його журналістсько-публіцистичній діяльності, яку детально розглядаємо у наступному підрозділі.

Після двох видань вказаної праці, перше з яких десятитисячним тиражем вийшло накладом “Просвіти”, а друге, було видруковане двадцятитисячним тиражем на тонкому цигарковому папері для нелегальної доставки на територію Східної України, Л. Цегельський опублікував третє, ґрунтовно перероблене та доповнене, під зміненою назвою, у якій з’являється словосполучення “Московщина – Росія”. Тираж третього видання сягнув сорока тисяч примірників і був видрукований Союзом визволення України у Берліні 1915 р. [25, с. 11]*. Пробудженню історичної свідомості

⁵⁹ Цегельський Л. В зачарованім колесі австрійського парламентаризму / Лонгин Цегельський // Літер. -науков. вістник. – 1912. – Річник XV. – Т. LVII. – Кн. 4. – С. 163-178.

* Примітка.

Ю.-М. Цегельський подає цікавий факт, що роком видання книги значився 1916 р., а місцем видання – Царгород. Це, як пише він, було зроблено зумисне, оскільки значна частина накладу була “перепачкована” турецькою розвідкою в Україні”. [Подано за джерелом : Цегельський Ю.-М., Зага роду Цегельських... С. 345]. Я. Дашкевич спростовує цей факт, посилаючись на дослідження паперу і шрифтів, котре вказує на те, що книга

українського населення слугувала видана у Львові власним накладом вченого історико-пізнавальна брошура Л. Цегельського “Звідки взялися і що значать назви “Русь” і “Україна”? (1907 р.). На перший погляд, за термінологічною проблемою стояло глибинне політичне питання, адже поняття “Русь” московські володарі самочинно почали використовувати для означення Московського князівства на початку XVIII ст., а слово “Україна” деякі польські шовіністи вважали “німецькою вигадкою”. Л. Цегельський, як і його батько – отець М. Цегельський, вважав, що обидва терміни правомірно застосовувати щодо українського народу й Української держави [189, с. 345]⁶⁰.

До численних публікацій, спрямованих на утвердження національної свідомості та обґрунтування ідеї української державності, слід зарахувати популярну брошуру “Самостійна Україна” (1916), яка вийшла друком у Відні уже під час Першої світової війни. Ці та багато інших публікацій у періодиці, зокрема у газеті “Діло”, часописі “Літературно-Науковий Вісник”, вдало спростовували антиукраїнські погляди російської шовіністичної агентури у Галичині та аналогічні настрої у середовищі певних кіл польської інтелігенції [192, с. 196]⁶¹.

Ще одним напрямом діяльності Л. Цегельського перед війною була популяризація України на міжнародній арені, пошук можливих союзників. Цьому слугували, зокрема, його поїздки до Болгарії, Румунії, Туреччини, Швеції, Німеччини та інших країн. Відомо, що під час місії до Туреччини Л. Цегельський мав декілька зустрічей з тодішнім прем'єр-міністром Е. Пашею. Без сумніву, на таких зустрічах вони обговорювали не лише

ймовірно друкувалася у грузинському католицькому монастирі в Стамбулі. Отже, подане Ю.-М. Цегельським припущення щодо року видання не відповідає правді. [Дашкевич Я. На переломі доби. Спогади Лонгіна Цегельського про 1918-1919 рр. в Україні [передмова до кн. : Цегельський Л. Від легенд до правди. Спомини про події в Україні зв'язані з Першим Листопадом 1918 р.] – Львів : Свічадо, 2003. – С. 11.]

⁶⁰ Цегельський Ю.-М. Зага роду Цегельських і розповідь про Камінку Струмилову / Юрій-Михайло Цегельський. – Ellicott City : Смолоскип, 1992. – 787 с.

⁶¹ Шаповал Ю. “Діло” (1880-1939 рр.): поступ української суспільної думки / Юрій Шаповал. – Львів, 1999. – 384 с.

загальні, але й конкретні питання [74, с. 72]⁶². Ймовірно, одним із результатів й стало видання та контрабандна доставка у Східну Україну значної частини тиражу книги “Русь – Україна а Московщина – Росія”.

Із поїздками Л. Цегельського до Болгарії пов’язана поява двох брошур болгарською мовою. Перша з них випущена у Софії Союзом Визволення України під назвою “Не визволителька, а гнобителька народу (Як Росія “визволяє” Україну)” (1914) [190]⁶³. У ній автор спростовує розповсюджений та досить укорінений у Болгарії міф про Росію як захисницю слов’янських народів. На прикладі політики царського уряду щодо України Л. Цегельський переконливо показує імперську сутність російського царизму, викриває лицемірство лозунгів щодо так званої “слов’янської єдності”. Друге, значно більше за обсягом, дослідження Л. Цегельського спрямоване проти галицьких русофілів. Добре обізнаний із підступною позицією щодо України фактично російських агентів – “любителів слав’янства”, він демонструє болгарському читачеві лицемірність й дволикість політики тих, хто видає себе захисником скривджених народів [191]⁶⁴.

Стратегічний напрям візиту Л. Цегельського до Стокгольму й контакти зі шведською громадою полягали у тому, щоб відновити дружні стосунки між Швецією й Україною, які історично склалися ще у XVIII ст. Відтак, назва виданої ним у Стокгольмі книжки шведською мовою “Україна колишня шведська союзниця” (1916 р.) більш ніж промовиста. І хоча Швеція, як відомо, зберігала нейтралітет, дослідники відзначають її прихильне ставлення до українських справ [197]⁶⁵.

⁶² Левицький К. Українські політики / Сильвети наших давніх послів і політичних діячів / Кость Левицький. – Львів : Діло, 1936. – Ч. 2. – С. 70-72.

⁶³ Цехельски Л. Не освободителка, а потисница на народить (Как Русия “освобождает” Украина) / Лонгин Цехельски. – София : Изд. Союза за освобождение на Украина, 1914. – 44 с.

⁶⁴ Цехельски Л. Украинство нѣмса интрига ли е? / Отговор на русофилит Я. Романчук и др / Лонгин Цехельски. – София : Просвещение, 1915. – 111 с.

⁶⁵ Cehelskyj L. Ukrraina suriges eriglomlda bundsforvanii / L. Cehelskyj. – Stocholm, 1915. – 65 s.

Політичне значення для України мав візит Л. Цегельського до Німеччини, його аудієнція у цісаря Вільгельма II й розмови з високопосадовцями цієї країни. Як свідчить Ю.-М. Цегельський [189, с. 345]⁶⁶, авторитетному на той час політикові вдалося викласти німецькому цісареві свою позицію. Її також було висвітлено у книжці “Великі політичні завдання війни на сході та українське питання” (1915 р.) [196]⁶⁷, де вчений підняв питання про підтримку українських визвольних змагань та визнання місця України в Європі.

Усе це дало підстави деяким польським і російським журналістам у Галичині, а особливо у Франції та Англії, поширювати неправдиву інформацію, що німці нібито придумали “якусь Україну”. Для непоінформованих зарубіжних діячів це стало підставою для негативного іміджу українців та України. Однак, зусилля Л. Цегельського, який діяв від імені Союзу Визволення України (хоч як галичанин не міг бути його членом) та Загальної Української Ради, дали певні позитивні результати. Одним з них стала можливість здійснювати пропагандистсько-організаційні дії у таборах серед полонених російської армії в Німеччині. Полонених українського походження відокремили від росіян, а робота, врешті, завершилась формуванням двох військових дивізій – так званих “Синьожупанників” у Німеччині та “Сірожупанників” в Австрії [189]⁶⁸.

Слід зазначити, що під час укладення мирного договору у Бресті (1918 р.), яким Україну було визнано самостійною державою, позиція Німеччини загалом відповідала тим поглядам, які запропонував Л. Цегельський у пам’ятній записці до цісаря Вільгельма II й виклав у книзі “Великі політичні завдання війни на сході та українське питання” [196]⁶⁹.

⁶⁶ Цегельський Ю. -М. Зага роду Цегельських і розповідь про Камінку Струмилову / Юрій-Михайло Цегельський. – Ellicott City : Смолоскип, 1992. – 787 с.

⁶⁷ Cehelskyj L. Die grossen politischen Aufgaben des Krieges im Osten und ukrainische Frage / L.Cehelskyj. – Berlin, 1915. – 25 s.

⁶⁸ Цегельський Ю. -М. Зага роду Цегельських і розповідь про Камінку Струмилову / Юрій-Михайло Цегельський. – Ellicott City : Смолоскип, 1992. – 787 с.

⁶⁹ Cehelskyj L. Dr. Die großen politischen Aufgaben des Krieges im Osten und die ukrainische Frage / L.Cehelskyj. – Berlin, 1915. – 37 S.

Звичайно, не можна стверджувати, що ті чи інші акції або діяльність окремої особи мали вирішальне значення в такому важливому політичному рішенні, як визнання України на переговорах у Бресті. Але те, що за короткий проміжок часу невеликій групі українських політиків вдалося підготувати значну частину населення до кардинальних змін на міжнародній арені, – незаперечний факт. При цьому роль Л. Цегельського важко переоцінити.

Для багатьох українських політиків і свідомих громадян було зрозуміло, що відстоювати права нації в умовах війни неможливо без національних збройних формувань. Такі формування відіграли важливу роль у національному відродженні інших слов'янських народів. В Україні на цей час діяли досить потужні товариства “Січ” та “Сокол”. Л. Цегельський, прогнозуючи націєтворчі та державотворчі процеси в Україні, значну увагу приділяв підготовці українських військових формувань. В умовах бездержавності необхідно дбати про створення власного війська – опори нації та збройного захисту її майбутньої державності.

В організаційній, вишкільній роботі з молоддю, молодіжними організаціями “Пласт”, сокільсько-січовими товариствами з великим успіхом працювали і внесли вагомий внесок Р. Дашкевич, О. Степанівна, Ф. Левицький, О. Демчук, С. Горук, д-р. К. Трильовський, проф. І. Боберський, д-р. В. Старосольський та інші. Л. Цегельський також брав активну участь у роботі різних українських організаціях, які опікувалися політичним, моральним, військовим вихованням молоді.

Разом з іншими спортивними об'єднаннями вони сприяли фізичному й духовному розвитку молоді й тому набули великої популярності. Саме там виховували й виховували основу найбільш вишколених та дисциплінованих українських військових формувань, якими стали згодом Українські Січові Стрільці (УСС) та Українська Галицька Армія (УГА).

Разом з іншими відомими політичними діячами, зокрема керівником “Сокола” І. Боберським, Л. Цегельський, як член головної управи (“Сокола-

Батька”) був одним з організаторів участі українських Соколів у всеслов’янсько-сокільському зборі у Празі (1912) [148, с. 21]⁷⁰.

У 1914 р. Л. Цегельський став одним з організаторів Січово-Сокільського здвигу, в якому взяло участь понад 12 тис. січовиків, соколів, пластунів, січово-стрілецьких парамілітарних з’єднань та спортивних дружин. За свідченням сучасників, це була найбільша на той час спортивно-розважальна акція у Львові. І хоча вона не мала політичного характеру, ті, хто спостерігав за нею, а серед них були представники дипломатичного корпусу, військові та цивільні урядовці й навіть прем’єр-міністр Австро-Угорщини К. фон Штюрґ, – відчули силу організації та консолідації українців [189, с. 357]⁷¹. Саме під час урочистостей прем’єру та іншим представникам влади сповістили про вбивство спадкоємця престолу Фердинанда у Сараєво.

Початок Першої світової війни, наступ російських військ, окупація ними Львова й практично всієї Галичини та Волині змусили Л. Цегельського покинути Львів й перебратися з родиною до Відня. Крім виконання депутатських обов’язків, інтенсивних поїздок до різних країн, Л. Цегельський сконцентрував увагу на організації українських військових формувань у складі австро-угорської армії, організації уже згадуваних дивізій з числа військовополонених українців російської армії, які перебували у Німеччині та Австрії. Особливо він зосередився на створенні Легіону Січових Стрільців.

Події розвивалися досить драматично. Незважаючи на таємне доповнення до Брестського мирного договору, згідно з яким Австро-Угорщина зобов’язалася не пізніше липня 1918 р. підготувати проекти

⁷⁰ Цегельський Л. Від легенд до правди. Споми́ни про події в Україні зв’язані з Першим листопадом 1918 р. / Лонґин Цегельський. – Львів : Свічадо, 2003. – 336 с.

⁷¹ Цегельський Ю.-М. Зага роду Цегельських і розповідь про Камінку Струмилову / Юрій-Михайло Цегельський. – Ellicott City : Смолоскип, 1992. – 787 с.

законів про створення Українського коронного краю, австро-угорський уряд під тиском польської та угорської сторін зірвав цю угоду [83, с. 41]⁷².

З огляду на скрутну ситуацію, яка склалася наприкінці війни, у березні 1918 р. відбулася таємна нарада українських послів до галицького сейму, на якій йшлося про організацію “національної оборони”, а згодом, – нарада представників політичних партій, обговорювали “конституювання українського державного організму в Австрії” й організацію українських національних сил. У серпні 1918 р. відбулася ще одна політична нарада за участю Л. Бачинського, Л. Цегельського, В. Панейка, С. Барана, І. Кивелюка та інших галицьких діячів, на якій обговорювалися заходи щодо створення національних політичних та військових органів, які б мали перебрати владу з рук австрійського уряду. Нарада засвідчила очевидний факт існування віри у “добру” Австрійську імперію, яка домінувала серед її учасників [131, с. 124-126]⁷³.

Проте надії на реалізацію автономії Галичини зазнали краху. Новий австрійський прем'єр М. Гуссарек у розмові з Є. Петрушевичем категорично висловився проти поділу Галичини на польську і українську. Виникла реальна загроза, що українське населення Галичини потрапить під владу польського окупаційного режиму. Це викликало масові протести українців по всій Галичині. Навіть лояльний до австрійського режиму Голова Української парламентарної репрезентації Є. Петрушевич 4 жовтня виголосив у парламенті полум'яну промову, у якій заявив про право на об'єднання всіх українських земель, у тому числі й українських земель Угорщини, в Українській державі [131, с. 82]⁷⁴. Виступи Є. Петрушевича та інших депутатів мали значний резонанс, оскільки їх було висвітлено у пресі, в тому

⁷² Макарчук С. Українська Республіка Галичан: нариси про ЗУНР / Степан Макарчук. – Львів : Світ, 1997. – 192 с.

⁷³ Тищик Б. Й. Західноукраїнська Народна Республіка (1918-1923). Історія держави і права. / Тищик Б. Й. – Львів : Тріада плюс, 2004. – 392 с.

⁷⁴ Тищик Б. Й. Західноукраїнська Народна Республіка (1918-1923). Історія держави і права. / Тищик Б. Й. – Львів : Тріада плюс, 2004. – 392 с.

числі зарубіжній. Це активізувало роботу польських політиків з підготовки захоплення влади у Галичині.

18 жовтня 1918 р. у приміщенні Народного дому у Львові Українська парламентарна репрезентація скликала збори Української конституанти, якій судилося виконати роль Установчих Зборів українського населення Галичини. Наступного дня, у тому ж Народному Домі, відбувся з'їзд “мужів довір'я” – представників міст, повітів і сіл Галичини й Буковини, різних громадських організацій. Тут були проголошені рішення УНРади про утворення Української держави [148, с. 24]⁷⁵. Л. Цегельський брав активну участь у цих доленосних для України подіях. Як депутат парламенту Австрії та Галицького сейму, член Національно-Демократичної партії він був постійним членом Головної та Загальної Центральної Ради, а також входив у Трійку керівників Боевої Управи поруч із І. Боберським та М. Волошиним, тісно співпрацював з Є. Петрушевичем, К. Левицьким та іншими політиками, дипломатами, військовими.

27 жовтня 1918 р. Л. Цегельський приїздить до Відня, щоб разом з представниками Української парламентарної Репрезентації продовжити перемовини з цісарем про зміну влади у Східній Галичині. Рішення Львівської делегатури щодо взяття влади 1 листопада вважали передчасним. 29 жовтня відбулося засідання львівської делегатури за участю поручника П. Бубели і сотника Д. Вітовського. На ньому Л. Цегельський відзвітував про аудієнцію у цісаря. Враховуючи його звіт, а також звіт поручника П. Бубели та інформацію про готовність Польської ліквідаційної комісії у Кракові без згоди цісаря захопити владу у Львові, було вирішено реалізувати переворот 1 листопада й не брати до уваги рішення віденської делегатури [148, с. 27]⁷⁶.

Згодом, 30 жовтня, відбулася аудієнція К. Левицького та Л. Цегельського у цісаря та розмова з прем'єром Лямашем та міністром

⁷⁵ Цегельський Л. Від легенд до правди. Спомини про події в Україні зв'язані з Першим листопадом 1918 р. / Лонгин Цегельський. – Львів : Свічадо, 2003. – 336 с.

⁷⁶ Цегельський Л. Від легенд до правди. Спомини про події в Україні зв'язані з Першим листопадом 1918 р. / Лонгин Цегельський. – Львів : Свічадо, 2003. – 336 с.

Редліхом. 31 жовтня вони відзвітували перед членами Національної Ради. Після дискусії прийняли рішення послати делегацію до австрійського намісника Гуйна з вимогою передати владу Українській Національній Раді. Як відомо, намісник відмовився це зробити, оскільки обіцяного представникам Галичини розпорядження цісаря не надійшло.

31 жовтня остаточно погодили склад виконавчої влади, а також апробували написаний Маніфест-прокламацію до населення Львова 1 листопада 1918 р. про те, що Українська Національна Рада, як найвищий орган, взяла владу в самостійній Українській державі на всій території Східної Галичини. Автором тексту, як і багатьох інших офіційних документів того часу, був Л. Цегельський. Водночас за підписом коменданта Львова полковника Д. Вітовського був виданий наказ про оголошення з 1 листопада 1918 р. у Львові надзвичайного стану [189, с. 371-377]⁷⁷.

У своїх спогадах, які окремими статтями виходили в українських газетах у США, зокрема в часописі “Америка”, а згодом увійшли до випущеної уже після смерті книги “Від легенд до правди” (1960), Л. Цегельський полемізує із М. Лозинським, О. Кузьмою, які, не будучи безпосередніми учасниками організації Листопадового чину, викривлено подавали перебіг підготовки захоплення влади у Львові. Йшлося про применшення ролі політичних і громадських організацій Української Національної Ради, яка стала організатором підготовки та захоплення влади українськими політичними силами у Східній Галичині та возвеличення реальних і вигаданих заслуг військових [148, с. 16]⁷⁸. Одним з найсуперечливіших питань були стосунки політичного керівництва Східної Галичини в особі Української НР і персонально Л. Цегельського із австрійським цісарем та його урядом. Так, завдяки М. Лозинському було поширено думку про консервативно налаштованих політиків

⁷⁷ Цегельський Ю. -М. Зага роду Цегельських і розповідь про Камінку Струмилову / Юрій-Михайло Цегельський. – Ellicott City : Смолоскип, 1992. – 787 с.

⁷⁸ Цегельський Л. Від легенд до правди. Спомини про події в Україні зв’язані з Першим листопадом 1918 р. / Лонгин Цегельський. – Львів : Свічадо, 2003. – 336 с.

Є. Петрушевича, К. Левицького і Л. Цегельського, які, через віру в цесаря, противилися повстанню, яке розпочалося лише завдяки військовій організації та її провідникові Д. Вітовському [79, с. 40]⁷⁹.

У своїх спогадах Л. Цегельський спростовує твердження М. Лозинського, О. Кузьми, К. Трильовського та низки інших авторів як вигадку, легенду. Ця легенда, на його переконання, не змінила того історичного факту, що: “Тодішні галицькі політичні лідери не мали й на думці відкладати перевороту та що не заслугою Вітовського було здійснено – тієї ж ночі 31 жовтня на 1 листопада – переворот. Саме ці лідери прийняли рішення про переворот, заздалегідь підготувавши його, і саме вони покликали Вітовського на готове – і, як це не прикро, помилилися і щодо його впливу серед стрільців, і щодо його здібностей як командира [148, с. 45]”⁸⁰.

Останнім часом з’явилися фундаментальні праці, присвячені ЗУНР, – уже згадувані науковий збірник “Західно-Українська Народна республіка 1918-1923. Історія”, монографії “Західноукраїнська Народна Республіка (1918-1923)”, “Українська республіка галичан. Нариси про ЗУНР” та деякі інші що засвідчують: Листопадовий чин справді був не випадковим, до нього серйозно готувалися, насамперед, політики, а головні процеси і події контролювало саме політичне керівництво [148, с. 43]⁸¹. Водночас не можна заперечити й те, що керівництво Української Національної Ради сподівалося, що австрійський уряд офіційно погодиться на утворення Західноукраїнської республіки як самостійної держави.

У своїх мемуарах саме Л. Цегельський неодноразово підтверджує наполегливість галицьких політиків у питаннях такої згоди австрійського уряду. Він, наприклад, розповідає про таємну змову з метою “допомогти”

⁷⁹ Лозинський М. Галичина в рр. 1918-1920 / Лозинський М. – Нью-Йорк : Червона Калина, 1970. – 228 с.

⁸⁰ Цегельський Л. Від легенд до правди. Спомини про події в Україні зв’язані з Першим листопадом 1918 р. / Лонгин Цегельський. – Львів : Свічадо, 2003. – 336 с.

⁸¹ Цегельський Л. Від легенд до правди. Спомини про події в Україні зв’язані з Першим листопадом 1918 р. / Лонгин Цегельський. – Львів : Свічадо, 2003. – 336 с.

здійснити самовизначення народів імперії шляхом проголошення установчих зборів держав-країв галицько-українського у Львові, чеського у Празі, хорватського у Загребі тощо. Обговорення цього плану взяв на себе отець Крек, представник Словенії, а з українського боку, – отець Й. Фоліс і Л. Цегельський. У план були втаємничені деякі українські політики, зокрема Ю. Романчук, Є. Левицький, В. Бачинський, Є. Петрушевич, С. Смаль-Стоцький, С. Голубович. Однак, цей план, досить утопічний з політичної точки зору, зазнав невдачі через смерть отців Фоліса та Крека [148, с. 27-28]⁸².

Спогади Л. Цегельського, присвячені поїздкам до Відня також можуть слугувати незаперечним доказом того, що частина провідних українських політиків не втрачали надії на обіцяну ласку австрійської влади, яка тоді практично перестала керувати імперією [11, с. 43]⁸³. Що ж до керівної ролі Д. Вітовського у повстанні, то однодумець Л. Цегельського, поміркований політик К. Левицький у своїх спогадах зазначає, що лише після відповідей призначеного керівника на його запитання делегатура Української НР “постановила виконати акт перевороту зайняття міста Львова зі всіма державними установами 1 листопада 1918 р. [73, с. 131]”⁸⁴.

Підтвердженням намагань галицьких політичних лідерів діяти лише у правовому полі слугує візит спеціальної делегації (яку фактично очолював Л. Цегельський) до Намісника Галичини генерала К. Гуйна. Цісарський чиновник, хоч і висловлював симпатію до українців, однак категорично відмовився офіційно передати їм владу [148, с. 39]⁸⁵. Як свідчать оприлюднені нещодавно документи, керівництво Української НР вже після

⁸² Цегельський Л. Від легенд до правди. Споми́ни про події в Україні зв’язані з Першим листопадом 1918 р. / Лонгин Цегельський. – Львів : Свічадо, 2003. – 336 с.

⁸³ Верига В. Визвольні змагання в Україні 1914-1923 рр. Т. 1. / Василь Верига. – Жовква : Місіонер, 1998. – 524 с.

⁸⁴ Левицький К. Великий зрив (До історії Української державності від березня до листопада 1918 р. на підставі споминів та документів) / Кость Левицький. – Львів : Червона Калина, 1931. – 698 с.

⁸⁵ Цегельський Л. Від легенд до правди. Споми́ни про події в Україні зв’язані з Першим листопадом 1918 р. / Лонгин Цегельський. – Львів : Свічадо, 2003. – 336 с.

проголошення акту 1 листопада 1918 р., ще раз відвідало уже інтернованого К. Гуйна, щоб домогтися свого офіційного визнання: “УН Рада, вірна своїм традиціям, вирішила все-таки отримати “юридичне право” на владу в українських землях Австро-Угорщини, щоб її ніхто не зміг звинуватити в узурпації (...) Група членів УН Ради на чолі з К. Левицьким знову пішла до К. Гуйна (...) з пропозицією підписати акт про передачу влади. Проте, К. Гуйн, під приводом того, що він інтернований, відмовився (...). І все ж, вихід було знайдено. К. Гуйн погодився передати свої повноваження заступнику В. Децикевичу, а останній підписав урядовий акт про передачу влади УН Раді. Від імені УН Ради цей акт підписали К. Левицький, О. Барвінський, С. Голубович, Л. Цегельський [148, с. 79]”⁸⁶. Так, юридично цілком законно, як того хотіла УН Рада, було оформлено перехід влади у Східній Галичині з рук австро-угорської влади до рук української.

Детально описуючи події останніх днів жовтня 1918 р., Л. Цегельський чомусь не згадує про цей факт. Тим не менше, він зазначає: “Хтось – чи не поінформований, чи хибно поінформований – роздув це (йдеться про взяття українцями влади у Східній Галичині – М. З.) до розмірів драматичної сцени, в якій Вітовський виступає як революціонер, що змагає до чину, а політичні лідери – боягузи, що страшаються перевороту та розпачливо тримаються цісарської клямки. Все те вигадка і навіть більше – наклепництво супроти політичних лідерів. Зі щойно описаного, історично правдивого перебігу подій ясно, що саме згадані політичні лідери вирішили і підготували переворот. З австрійським урядом переговорювали, бо цього вимагала тактика [148, с. 43]”⁸⁷. Така контроверсійність у трактуванні важливих історичних подій засвідчує необхідність неупередженого, політологічного аналізу процесів українського державотворення початку минулого століття.

⁸⁶ Цегельський Л. Від легенд до правди. Спомини про події в Україні зв’язані з Першим листопадом 1918 р. / Лонгин Цегельський. – Львів : Свічадо, 2003. – 336 с.

⁸⁷ Цегельський Л. Від легенд до правди. Спомини про події в Україні зв’язані з Першим листопадом 1918 р. / Лонгин Цегельський. – Львів : Свічадо, 2003. – 336 с.

Без сумніву, в оцінках складних соціально-політичних явищ покладатися на упереджені та емоційні оцінки, спровоковані симпатіями чи антипатіями до окремих політиків чи політичних сил, не можна. Проаналізовані матеріали дають підстави стверджувати, що самі умови життя Східної Галичини наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. склалися так, що виникла історична необхідність поставити питання не просто про національну самобутність українського народу, його право на власну національну ідентичність чи автономію, як раніше, а про його право на державну самостійність. Цей процес не міг відбутися без політичної еліти, яка інтелектуально та організаційно лише почала формуватися. У цьому Україна виразно поступалась іншим недержавним європейським націям того часу – чехам, словакам, полякам.

Політична еліта з'явилась у Східній Галичині на початку ХХ ст. Продовжуючи величезну просвітницьку роботу, спрямовану на пробудження національної свідомості, яку вели попередники – “Руська трійця”, М. Драгоманов, І. Франко, М. Грушевський, низка молодих ентузіастів рішуче заявила про необхідність боротьби за українську державність і почала здійснювати практичну організаційно-політичну роботу з підготовки та утвердження самостійної соборної України [160]⁸⁸. Це була важка, копітка виховна й організаційно-політична праця, яка дала позитивні результати. Варто погодитися з думкою Л. Цегельського, що тільки військові не змогли б організувати перевороту, утвердити реальну владу у Львові й на місцях. У цьому заслуга, насамперед, утвореної політиками Української НР, яка фактично очолила і назагал успішно здійснила акт утворення ЗУНР.

Цей історичний здвиг тримався на своєрідному політичному фундаменті, закладеному відомими українськими політичними та громадськими діячами початку ХХ ст., тими, хто пробуджував національну свідомість галичан й українського суспільства загалом. Готовність значної

⁸⁸ Цегельський Л. З австрійської України. Галицьке москвофільство в останній його фазі / Лонгин Цегельський // Літер.-науков. вістник. – 1910. – Річник ХІІІ. – Т. I – Кн. 4. – С. 389-406 ; Кн. 5. – С. 172-179

частини українців організовано стати на захист власних національних і соціальних інтересів спричинила багатолітня просвітницька праця М. Шашкевича, Т. Шевченка, М. Павлика, В. Стефаника, сотень не зафіксованих у документах сільських активістів.

Описуючи власні враження від того, як після проголошення незалежності практично у кожному галицькому селі, не чекаючи вказівок зверху, громади взялися розбудовувати владу на місцях, Л. Цегельський зазначає: "... в них самих (селянах – М. З.) була невидима українська центральна влада. Нею була десятиліттями прищеплювана в них українська ідея, національна дисципліна, довір'я до свого проводу. Не пішли намарно літа праці – все це писання в часописах, обіжниках і Народного комітету, його брошурках, усі ті віча, наради, з'їзди, маніфестації, промови, читальні, "Січі", "Соколи", кооперативи і т. д. Оце нині бачу плоди цієї праці. Ті здисципліновані селяни, одушевлені ідеєю своєї держави, серйозно та розважено творячи її в собі, у своєму селі – це була та скала, що на ній можна було впевнено будувати [148, с. 85]"⁸⁹.

Однак, взяти владу – не означало її втримати. Вагання та пошуки легітимного забезпечення Акту проголошення державності, що його проявляли галицькі політичні лідери, серед яких чільне місце посідав Л. Цегельський, були, як показує досвід, не просто проявами нерішучості, а результатом усвідомлення складності завдання, з одного боку й набутого депутатською практикою досвіду правового вирішення політичних питань, характерного для Західної Європи, – з другого. При підготовці і проведенні Листопадового чину виявилися об'єктивні тенденції: 1) безоглядна рішучість й нетерпіння, характерні для молодого покоління; 2) зумовлений досвідом консерватизм, твереза оцінка ситуації, які нерідко трактувалися як нерішучість. Оскільки в історико-публіцистичних дослідженнях листопадних подій 1918 р. і тогочасних подій в Україні переважала

⁸⁹ Цегельський Л. Від легенд до правди. Спомини про події в Україні зв'язані з Першим листопадом 1918 р. / Лонгин Цегельський. – Львів : Свічадо, 2003. – 336 с.

революційно-соціалістична орієнтація, то й оцінки цих процесів були спрощеними й часто тенденційними [11, с. 14]⁹⁰.

З позицій сьогодення треба віддати належне Л. Цегельському, який у своїх спогадах передаючи про ніч з 31 жовтня на 1 листопада 1918 р. зазначав: “Безмежність завдання, що стояло перед нами, виринула ясно у моїй свідомості (...). І серце щеміло (...) з непевності за будуччину, з усвідомлення слабкості наших сил. Я раптом зрозумів, що переворот – це “забавка” в порівнянні з тим, що нас жде потім [148, с. 46]”⁹¹.

Оцінюючи ситуацію напередодні проголошення ЗУНР і процес дев’ятимісячного існування новоутвореної держави, слід визнати, що вони були вкрай складними. Жодних гарантій переможного завершення справи. І водночас, то був неминучий, історично виправданий крок. Без проголошення IV Універсалу, без наполегливої боротьби за українську державність у 1918-23 рр., без проголошення української державності у червні 1941 р. й жертвовної боротьби воїнів УПА не було б сучасної незалежної України.

1.3. Становлення суспільно-політичних поглядів Л. Цегельського

Високий патріотизм Л. Цегельського як державотворця, ідейного теоретика та наставника, провідника національної ідеї та духовного відродження корінився у глибокому моральному та національному вихованні в колі родини. Він походив з відомого священничого роду Цегельських і Дзеровичів. Свої первісні знання він поглибив у Львові, спочатку в Першій академічній гімназії (1886-1891), відтак – на юридичному факультеті університету. Формування політичних поглядів політика припадає на другу половину 80-х – початок 90-х років XIX ст. На той час у свідомості різних верств галицького суспільства вже досить міцно утвердилася ідея української

⁹⁰ Верига В. Визвольні змагання в Україні 1914-1923 рр. Т. 1. / Василь Верига. – Жовква : Місіонер, 1998. – 524 с.

⁹¹ Цегельський Л. Від легенд до правди. Спомини про події в Україні зв’язані з Першим листопадом 1918 р. / Лонгин Цегельський. – Львів : Свічадо, 2003. – 336 с.

національної та територіальної окремішності. Добротні знання, організаторські задатки висували Л. Цегельського на передові позиції серед студентства, особливо у боротьбі за український університет у Львові. Грунтовно студіював величезну кількість літератури, яка стосувалась історії та культури українського народу, проблем відновлення державності.

Ідея націєтворення та соборності українських земель має багатолітню традицію. “Від смерті Ярослава Мудрого (1054 р.), – писав Л. Цегельський, – ми вперто стреміли до здійснення цього ідеалу... Дорогоказ на цьому шляху мав, одначе, напис: До Києва! До матері українських городів! [148, с. 211]”⁹². Ця ідея народилася ще в середньовічній Україні, про що свідчать літописи, церковна та світська література. (“Слово про Ігорів похід”), політика Галицько-Волинського князівства [117, с. 6-36]⁹³.

Згодом ідея української соборності та державності з усією силою заявила про себе в роки козаччини. “Декларуючи своєю присутністю різні етнічні регіони України, – як влучно зауважив відомий вітчизняний дослідник В. Сергійчук, – козацтво виступає (...) носієм не лише ідеї відродження державності, але й реальним прикладом творення її цілісної національної ментальності. Саме через козацтво широкі маси бачать можливість повернути собі право бути господарем на своїй прабатьківській землі [122, с. 7]”⁹⁴.

В історії української суспільно-політичної думки зародження національної ідеї, а відтак і відродження державності, прийнято пов’язувати із появою твору “Історія Русів”. Ця праця, на думку багатьох дослідників, дала поштовх до національного пробудження в освічених сферах суспільства

⁹² Цегельський Л. Від легенд до правди. Спомини про події в Україні зв’язані з Першим листопадом 1918 р. / Лонгин Цегельський. – Львів : Свічадо, 2003. – 336 с.

⁹³ Салтовський О. І. Концепції української державності в історії вітчизняної політичної думки (від витоків до початку ХХ ст.) / Олександр Іванович Салтовський. – К. : Парапан, 2002. – 396 с. – С. 6-36.

⁹⁴ Сергійчук В. Соборницький характер діяльності Центральної Ради стратегічні напрямки і результати / Володимир Сергійчук // Українська Центральна Рада : поступ націєтворення та державництва. – К. : Українська Видавнича Спілка, 2002. – 468 с.

[45, с. 5]⁹⁵. Суть “Історії Русів”, появу якої датують кінцем 20-х років XIX ст. у рукописному вигляді зводили до переконливого нагадування про історію українського народу, його корені, побут, героїчні звитяги, державні традиції. Це була рішуча і загалом вдала спроба перешкодити процесу асиміляції панівної верхівки народу з правлячим кланом пануючої нації, відреченню від самостійного мислення та національного самоусвідомлення.

Важливо наголосити, що автор “Історії Русів” вважає Київську Русь державним утворенням саме українського народу, що Русь – це Україна, а не Московія. Цю позицію повністю підтримав і розвинув у своїх працях Л. Цегельський. Він, як і автор знакової для багатьох поколінь українців книги, вважав, що: “... всяке творіння має право буття своє боронити, власність і свободу, і що для того воно споряджено самою природою або Творцем своїм достатніми знаряддями чи способом [170, с. 22]”⁹⁶.

Якщо “Історія Русів” була ідеологічно-історичним обґрунтуванням права українського люду на власну самобутність, то в першій половині XIX ст. відбулися перші організовані акції – несміливі спроби згуртуватися навколо ідеї української самобутності невеликих груп людей. Автор відомої праці “Історія політичної думки галицьких українців 1848-1914...” К. Левицький виділив дві знакові події середини XIX ст. На перше місце він поставив утворення у 1846 р. невеликого гуртка під керівництвом М. Костомарова, названого Кирило-Мефодіївським братством, за участю П. Куліша і Т. Шевченка, та виникнення в 1831 р. постійного гуртка “Руська Трійця” у Львові, до якого увійшли М. Шашкевич, І. Вагилевич та Я. Головацький.

Довкола “Руської трійці” гуртувалися молоді люди, які хотіли працювати на благо рідного народу. Вони й започаткували національно-культурне відродження у Галичині. Збираючи усну народну творчість і

⁹⁵ Історія Русів / [авт. тексту Г. Кониський]. – К. : Радянський письменник, 1991. – 322 с.

⁹⁶ Цегельський Л. Русь – Україна а Московщина – Росія : Істор.-політична розвідка. / Лонгин Цегельський. – [2-е вид., перероблене]. – Царгород : Союз Визволення України, 1916. – 123 с.

вивчаючи історію свого краю, перекладаючи твори слов'янських будителів, група молоді захоплювалася “Енеїдою” І. Котляревського, перечитувала фольклорно-етнографічні збірники М. Максимовича, І. Срезневського, впроваджувала живу українську мову і тим самим служила зближенню галицьких русинів, як тоді було прийнято говорити, зі східними українцями. Свідченням цього став альманах “Русалка Дністрова”, виданий 1837 року в Угорщині. І хоч основний тираж був конфіскований, сам факт його появи мав не тільки мистецьке, але й суспільно-політичне значення [108, с. 126]⁹⁷. Просякнута слов'янофільськими тенденціями діяльність групи була пройнята ідеєю єдності українців Галичини, Буковини й Закарпаття із наддніпрянськими братами [141, с. 41]⁹⁸.

Суспільно-політичне значення діяльності “Руської трійці” полягало, насамперед, у пробудженні Галичини ще напередодні “Весни народів”, яка сколихнула Австро-Угорську імперію у 1848 р. Не менш важливими були перші прояви національної свідомості та почуття єдності всього українства, які викристалізувалися впродовж другої половини ХІХ ст. і справили вирішальний вплив на формування світогляду Л. Цегельського [189, с. 356]⁹⁹.

Кирило-Мефодіївське братство виникло дещо пізніше, у 1846 -1847 рр., однак за масштабами і значимістю відіграло більше значення для всеукраїнського відродження, ніж локально-галицьке об'єднання молодих патріотів. По-перше, братство виникло у Києві, історичному центрі українства. Проблеми українського самоусвідомлення, які мали місце на Слобожанщині, Полтавщині, Галичині, ймовірно, найвиразніше проявилися у Києві. “Самою природою Київ ніби призначений був сказати своє слово в українській національній справі, – і (...) поставив на новий шлях увесь

⁹⁷ Потульницький В. А. Історія української політології / Володимир Потульницький. – К. : Либідь, 1993. – 232 с.

⁹⁸ Франко І. До історії руської церкви в останніх часах Речі Посполитої Польської // Франко І. Збір. творів : у 50 т. / Іван Франко. – К. : 1986. – Т. 41. — С. 273.

⁹⁹ Цегельський Ю.-М. Зага роду Цегельських і розповідь про Камінку Струмилову / Юрій-Михайло Цегельський. – Ellicott City : Смолоскип, 1992. – 787 с.

українських рух, надавши йому тих рис демократичного федералізму, які письменство наше пригорнуло й донесло аж до останніх часів [30, с. 361]”¹⁰⁰. По-друге, братство було, як на той час, досить численним і на момент арешту його членів нараховувало близько сотні осіб. Зрештою, до братства належали, крім самого організатора М. Костомарова, такі особистості, як П. Куліш та Т. Шевченко. По-третє, на відміну від інших об’єднань чи окремих виступів патріотично настроєних будителів, Кирило-Мефодіївське братство поставило за мету ширити поміж слов’янами ідеї єднання та федерації на основі автономності кожного слов’янського народу. Як випливає зі Статуту братства, воно апелювало до українців, чехів, росіян, поляків, словаків, болгар, сербів, наголошуючи на рівноправності та самостійному вирішенні власних справ [95, с. 251]¹⁰¹.

Відомий історик І. Лисяк-Рудницький, вважаючи, що з появою Кирило-Мефодіївського братства досягла зрілості демократична народницька течія в українській суспільно-політичній думці, наголошував на тому, що програма Кирило-Мефодіївського братства, яка становила синтез романтичного націоналізму з радикальними суспільно-політичними ідеями декабристського руху, була сповнена духу палкої християнської віри [129, с. 168]¹⁰². Основою національного відродження своєї країни кириломефодіївці вважали визволення селянських мас; їхньою метою була незалежна Українська республіка у федерації слов’янських народів і новий суспільний устрій, заснований на християнських засадах свободи, справедливості й рівності. “Світогляд Кирило-Мефодіївського братства містив таку інтерпретацію історії, в якій демократичні традиції України (втілені в козацтві) вигідно

¹⁰⁰ Єфремов С. Історія українського письменництва / Єфремов С. – К. : Феміда, 1995. – 480 с.

¹⁰¹ Основи політичної науки. Курс лекцій. Ч. I. З історії політичної думки : від стародавності до наших днів / [за ред. Бориса Кухти, Анатолія Романюка, Миколи Поліщука, Любові Старецької]. – Львів : Кальварія, 1997. – 288 с.

¹⁰² Тисяча років української суспільно-політичної думки : у 9 т. Т. 4. Кн. 1 (Перша третина XVIII ст.) [Текст] : научное издание / [укл. В. Литвинов ; ред. В. Грабовський]. – К. : Дніпро, 2001. – 519 с.

відрізнялися від аристократизму Польщі та самодержавства Московщини – Росії [76, с. 68]”¹⁰³.

Історичне значення Кирило-Мефодіївського братства не вичерпувалося духовно-культурним імпульсом, воно мало також політичну складову. Ідейний вплив цієї групи українських діячів був визначальним аж до початку ХХ ст. Організаційно цей вплив реалізувався у діяльності “громад” – напівконспіративних об’єднань ліберально-народницької інтелігенції. Починаючи з 1860-х років, народництво поширилося і в Галичині, де воно отримало назву народовства [76, с. 69]¹⁰⁴.

Наступним значним кроком розвитку суспільно-політичної думки в Україні була науково-публіцистична творчість і організаційно-політична діяльність М. Драгоманова. Виходець з Наддніпрянської України, він відіграв помітну роль у розвитку національно-визвольної ідеї у Галичині. Це був вищий, у порівнянні з кирило-мефодіївцями, ступінь розвитку політичної думки. У низці наукових досліджень, зокрема “Література російська, великоруська, українська і галицька”, “Три листи до редакції “Друга”, “Листи на Наддніпрянську Україну”, “Чудацькі думки про українську національну справу”, а також у багатьох листах та спогадах М. Драгоманов виклав свою концепцію розвитку української справи. Питання України, її стосунків з іншими народами він поставив не тільки у загальноукраїнських, але й у європейських масштабах [144, с. 223]¹⁰⁵. Перебуваючи під впливом Прудона, Драгоманов поділяв позитивістські позиції й ґрунтовно, як ніхто до нього в історії суспільної думки, досліджував, особливо в еміграційний період свого життя, глобальні соціальні процеси слов’янства на фоні європейських суспільно-політичних рухів [144, с. 18-39]¹⁰⁶.

¹⁰³ Лисяк-Рудницький І. Історичні есе / Лисяк-Рудницький І. – К. : Основи, 1994. – Т. 2. – 573 с.

¹⁰⁴ Лисяк-Рудницький І. Історичні есе / Лисяк-Рудницький І. – К. : Основи, 1994. – Т. 2. – 573 с.

¹⁰⁵ Цегельський Л. М. П. Драгоманов, його думки, діяльність і значення / Лонгин Цегельського // Молода Україна – 1900. – Ч. 2. – С. 18-39.

¹⁰⁶ Цегельський Л. М. П. Драгоманов, його думки, діяльність і значення / Лонгин Цегельського // Молода Україна – 1900. – Ч. 6. – С. 215-224.

Вважаючи себе “соціалістом за ідеалами, але (...) західноєвропейської школи”, М. Драгоманов, з одного боку, протиставляв свої погляди “російським нігілістам” школи М. Бакуніна й П. Лаврова, для яких були характерні антикультурний елемент і націоналістичне самозасліплення, а з іншого, не сприймав класової теорії і загалом догматичності К. Маркса [144]¹⁰⁷. Саме на цьому наголошував у своїй праці про М. Драгоманова Л. Цегельський [144]¹⁰⁸. У свою чергу І. Лисяк-Рудницький відзначав, що М. Драгоманов “був соціалістом немарксистського напрямку, близьким до західного еволюційного соціалізму. Він розробив ґрунтовні пропозиції щодо конституційної реорганізації Росії на засадах федералізму з твердими гарантіями особистих громадянських прав та самоврядування для регіонів і національностей. Разом з тим він сподівався забезпечити національні інтереси України шляхом федералізації двох держав – Росії й Австро-Угорщини [76, с. 68]”¹⁰⁹.

Процес національного усвідомлення українців-русинів Галичини розпочався у першій половині ХІХ ст. і був тісно пов’язаний із революцією 1848 р. в Австро-Угорщині. У “Нарисах політичної думки галицьких українців” К. Левицький писав: “Національне відродження українців в Галичині з кінцем першої половини ХІХ віку було дійсно відродженням політичної думки, бо розбуджені галичани почувалися частиною українського народу – окремого від польського і російського [70, с. 14]”¹¹⁰.

Саме ці ідеї знаходимо у політичних маніфестах “Головної Руської Ради”, створеної у Львові в 1848 р. під керівництвом о. М. Куземського та

¹⁰⁷ Цегельський Л. М. П. Драгоманов, його думки, діяльність і значення / Лонгин Цегельський // Молода Україна – 1900. – Ч. 6. – С. 215-224.

¹⁰⁸ Цегельський Л. М. П. Драгоманов, його думки, діяльність і значення / Лонгин Цегельський // Молода Україна – 1900. – Ч. 6. – С. 215-224.

¹⁰⁹ Лисяк-Рудницький І. Історичні есе / Лисяк-Рудницький І. – К. : Основи, 1994. – Т. 2. – 573 с.

¹¹⁰ Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848-1914 / Кость Левицький. – Львів : Друкарня оо. Василян у Жовкві, 1926. – 736 с.

юриста І. Борисикевича [117, с. 269]¹¹¹. Рада вимагала, щоб наука у школах велася “руською” мовою, щоб цю мову викладали у вищих школах. Богослужіння у церквах мали вестися теж “руською” мовою, а русини-українці мали бути представлені у публічних урядах та міських громадах. В установчих документах Ради містилася чітко сформульована концепція побудови незалежної Української держави. З 15 травня 1848 р. почала виходити перша газета “Зоря Галицька” під редакцією о. А. Павенцького. У ній були опубліковані прийняті Головною Руською Радою відозви до народу. Тогочасні проблеми державотворення були виразно задекларовані також священником з Лемківщини о. В. Подолинським (1815-1876) у брошурі “Słowo przestrogi” (1848), що вийшла друком у м. Сяноку польською мовою: “Так, ми українці, – писав він, – і віримо сильно у воскресіння вільної незалежної України, скоріше чи пізніше, на тім нам зовсім не залежить, ані не тривожить нас віддалення часу, коли воно має наступити; бо чим же є століття в житті народу? [87, с. 237]”¹¹² Головна Руська Рада у своїй діяльності протистояла наполегливим претензіям значної частини польської інтелігенції щодо Галичини, як польської території [70, с. 15]¹¹³. Боротьба із польськими шовіністами не припинялася до Першої світової війни і після неї.

Таким чином можна стверджувати, що світоглядні основи суспільно-політичної діяльності Л. Цегельського формувалися завдяки ідеям та поглядам відомих українських мислителів Т. Шевченка, М. Драгоманова, М. Міхновського, І. Франка, М. Грушевського й концептуалізувалися в процесі суспільно-політичних перетворень другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Для Л. Цегельського, як і для більшості молодих галичан його покоління, Т. Шевченко був пророком, предтечею, ідейним началом

¹¹¹ Салтовський О. І. Концепції української державності в історії вітчизняної політичної думки (від витоків до початку ХХ ст.) / Олександр Іванович Салтовський – К. : Парапан, 2002. – 396 с.

¹¹² Михайлин І. Історія української журналістики ХІХ століття / Ігор Леонідович Михайлин. – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 720 с.

¹¹³ Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848-1914 / Кость Левицький. – Львів : Друкарня оо. Василян у Жовкві, 1926. – 736 с.

гуртування української спільноти. Про це свідчать не тільки статті Л. Цегельського про Т. Шевченка, але й його позиції як політика і публіциста, редактора “Діла” і співредактора ЛНВ [166].¹¹⁴

Ідеї М. Драгоманова зацікавили Л. Цегельського ще у студентські роки. Підтвердженням цього є його ґрунтовне дослідження “М. П. Драгоманов, його думки, діяльність і значення”, частинами надруковане у журналі “Молода Україна” за 1900 рік. Вчений стверджував, що М. Драгоманов полонив всі молоді сили України, оскільки “... се найбільший українець ХІХ ст. Коли Шевченко був серцем України, то він (Драгоманов – М. З.) був її розумом [144, с. 218]”¹¹⁵.

Л. Цегельському імпонував науковий, критичний метод мислення М. Драгоманова, велетенський обсяг опрацьованого ним матеріалу. На думку Л. Цегельського, позитивним у поглядах М. Драгоманова було те, що він не ототожнював національну ідею лише з українською мовою і радив “галичанам не воювати самим тільки “пустим” (без змісту) націоналізмом, але каже надати тому зміст із соціальних та політичних ідей [144, с. 219]”¹¹⁶. Молодий дослідник вважав, що учні М. Драгоманова – “се перші ряди на європейський лад образованих українців, се перші “неукраїнофіли” і “нерутенці” і перші засновники ірриденти”. Він наголошує на тому, що існує духовно-генетичний зв’язок між настроями освіченої молоді та практичним панукраїнством Драгоманова [144, с. 223]¹¹⁷.

Необхідно також наголосити на оцінці Л. Цегельським ставлення М. Драгоманова до марксистських теорій та ідей федералізму. “Критичний ум Драгоманова, – пише він, – відносився ворожо і непримиренно до догматичної науки Маркса і його послідовників соціал-демократів та до її

¹¹⁴ Цегельський Л. В 52-і роковини смерті Кобзаря / Лонгин Цегельський // Діло. – 1913. – 14 березня.

¹¹⁵ Цегельський Л. М. П. Драгоманов, його думки, діяльність і значення / Лонгин Цегельський // Молода Україна – 1900. – Ч. 6. – С. 218.

¹¹⁶ Цегельський Л. М. П. Драгоманов, його думки, діяльність і значення / Лонгин Цегельський // Молода Україна – 1900. – Ч. 6. – С. 218.

¹¹⁷ Цегельський Л. М. П. Драгоманов, його думки, діяльність і значення / Лонгин Цегельський // Молода Україна – 1900. – Ч. 6. – С. 223.

централістичних змагань [144, с. 219]”¹¹⁸. Ідеалом його є вільні громади чи добровільно об’єднані у більші одиниці федерації. Так як сего економічні інтереси громад і округів вимагають. “В противності до матеріалістичного погляду на історію німецьких соціал-демократів, що признавали тільки одному економічно-технічному моментові значення з розвитку людства – склонювався Драгоманов до ідеалістичного світогляду, признавав т. зв. ідеологічним чинника рівну вагу з матеріальними та не попадав з другого боку у фантазії і горячі мрії Бакуніна і йому подібних, вірив в розвій людства дорогою повільної еволюції, а не прикладав ваги до насильних революцій та наглих переворотів. Тому можемо вважати Драгоманова з точки його соціальних історіографічних поглядів “реалістом” [144, с. 229]”¹¹⁹.

М. Драгоманов, наголошував Л. Цегельський, виступав проти децентралізації, обстоюючи федеративні об’єднання громад, а федеративну програму вважав основою, на якій могли б спільно виступати народи Росії та Східної Європи у здобутті політичної та національної свободи. Вчений заперечує, що М. Драгоманов був противником самостійності України, посилається на його відоме висловлювання з “Листів на Наддніпрянську Україну”: “Самостійність України! З радої душі! Та чи се не мрія – бодай тепер [144, с. 220]”¹²⁰. Одночасно Л. Цегельський вважав раціональною позицію М. Драгоманова щодо єдності слов’янських народів і про значення російської літератури для України та Галичини. На нашу думку, зазначене дозволяє стверджувати, що на певному етапі становлення власних поглядів Л. Цегельський апологетично й некритично сприймав думки видатного українського мислителя.

Однак, Л. Цегельський наголошує на необхідності поєднання ідеї соціального і національного визволення для України. У статті “Всесвітній

¹¹⁸ Цегельський Л. М. П. Драгоманов, його думки, діяльність і значення / Лонгин Цегельського // Молода Україна – 1900. – Ч. 6. – С. 219.

¹¹⁹ Цегельський Л. М. П. Драгоманов, його думки, діяльність і значення / Лонгин Цегельського // Молода Україна – 1900. – Ч. 3. – С. 229.

¹²⁰ Цегельський Л. М. П. Драгоманов, його думки, діяльність і значення / Лонгин Цегельського // Молода Україна – 1900. – Ч. 4. – С. 220.

соціальний рух, а українська національна справа”, вміщеній у Молодій Україні”, він пише, що національній справі в Україні заважає невирішеність соціального питання: “... одинока дорога до самостійної України, – се соціальна боротьба, класова боротьба мужицтва й робітництва проти визискуючим верствам – та що з другого боку тільки в вільній Україні знайдуть ті маси повне задоволення, політичну волю і соціальну справедливість [144, с. 211]”¹²¹.

Слушна думка Я. Дашкевича, який у передмові до книги “Від легенд до правди” наголошував, що на початку ХХ ст. Л. Цегельський був прихильником драгоманівських ідей з певним нахилом до революційних силових методів боротьби і брав участь в організації селянських страйків [24, с. 12]¹²². Щоправда, не лише М. Драгоманов впливав на переконання самого Л. Цегельського, що національне питання в Україні не можна відділяти від соціального визволення народу. Вчений усвідомлював це впродовж усього життя, однак, уже на початку ХХ ст. змістив акценти саме на національне визволення як основу розв’язання усіх актуальних для України питань.

Ще влітку 1891 р. на могилі Т. Шевченка у Каневі чотири студенти М. Базькевич, М. Байздренко, В. Боровик, І. Липа створили Братство Тарасівців [108, с. 175]¹²³. Свої програмні наміри вони висловили у рефераті, прочитаному на Шевченкових роковинах у Харкові. Цей реферат був надрукований 1893 р. у двох львівських газетах: “Правда”, п. н. “Grotession de foі (Сповідь віри) молодих українців” та “Ділі”, п. н. “Народна програма молодих Українців”.

¹²¹ Цегельський Л. М. П. Драгоманов, його думки, діяльність і значення / Лонгин Цегельський // Молода Україна – 1900. – Ч. 6. – С. 211.

¹²² Дашкевич Я. На переломі доби. Спогади Лонгина Цегельського про 1918-1919 рр. в Україні [передмова до кн. : Цегельський Л. Від легенд до правди. Спомини про події в Україні звязані з Першим Листопадом 1918 р.]. – Львів : Свічадо, 2003. – С. 12.

¹²³ Потульницький В. А. Історія української політології / Володимир Потульницький. – К. : Либідь, 1993. – 232 с.

Українці, стверджували автори, єдині, “бо ідеї, духа розірвати на шматки не можна [129, с. 26]”¹²⁴. У Програмі молодих українців йшлося про одноставну єдність в спільній боротьбі всіх українців за соборність українських земель, за вільний розвиток української мови, освіти для народу рідною мовою і виховання в “українському дусі”, про недопустимість партійного розбрату у цій боротьбі. Без сумніву, Л. Цегельський був обізнаний і солідарний з програмою молодих тарасівців, адже їхня програма мала відчутний вплив на його світогляд і на співпрацю з М. Міхновським [52, с. 94]¹²⁵. Поява відомої програмної праці М. Міхновського “Самостійна Україна” здійснювалося за сприяння та участі Л. Цегельського.

Звернемо увагу на ще один аспект розвитку української суспільно-політичної думки. У 1890 р. на зборах радикальної інтелігенції у Львові була заснована перша українська політична партія, яку назвали Русько-українською радикальною партією. У програмі, підписаній С. Даниловичем, М. Павликом, Є. Левицьким, І. Франком, Р. Ярославичем, наголошувалося, що у соціально-економічних питаннях вона буде боротися: “... до перемоги способу продукції згідно зі здобутками наукового соціалізму, т. є. хочемо колективного устрою праці і колективної власності засобів продукційних [52, с. 95]”¹²⁶. У політичних справах, як зазначено у другому пункті, “... хочемо повної волі особи, слова, сходин і товариств, печаті, сумління [129, с. 11]”¹²⁷.

Через певний час з’явився ще один документ “Матеріали до ревізії програми...”, підписаний молодими членами, які переважно вважали себе марксистами. Серед них Ю. Бачинський, М. Ганкевич, О. Колесса.

¹²⁴ Тисяча років української суспільно-політичної думки : у 9 т. Т. 4. Кн. 1 (Перша третина XVIII ст.) [Текст] : научное издание / [укл. В. Литвинов ; ред. В. Грабовський]. – К. : Дніпро, 2001. – 519 с.

¹²⁵ Качкан В. Противник кайдашизму в українській політиці : біографічна канва Лонгина Цегельського // Качкан В. Хай святиться ім’я твоє / Качкан В. – Кн. IV. – Івано-Франківськ : Сіверсія, 2000. – С. 94.

¹²⁶ Качкан В. Противник кайдашизму в українській політиці : біографічна канва Лонгина Цегельського // Качкан В. Хай святиться ім’я твоє / Качкан В. – Кн. IV. – Івано-Франківськ : Сіверсія, 2000. – С. 95.

¹²⁷ Тисяча років української суспільно-політичної думки : у 9 т. Т. 4. Кн. 1 (Перша третина XVIII ст.) [Текст] : научное издание / [укл. В. Литвинов ; ред. В. Грабовський]. – К. : Дніпро, 2001. – 519 с.

Розглядаючи суспільно-політичну ситуацію, молоді радикали вимагали звернути особливу увагу на потреби української нації: “...Ті потреби вимагають, щоби кожна народність, під загрозою загибелі, була зорганізована в самостійний політичний організм: новожитну централізовану державу (...) державу федераційну, державу автономних національних держав, а тому вправі домагатися Права державного руської нації [129, с. 16]”¹²⁸. Як бачимо, молодь не задовольняла боротьба лише за соціальні права чи відстоювання мовних і культурних прав. Вона ставила питання про державне право, тобто права української нації на власну державу, нехай навіть у складі інших автономних держав.

Ще раніше, у 1885 р., була утворена Народна Рада на чолі з Ю. Романчуком. З ідейного боку то було продовження створеної ще у 1848 р. згадуваної Головної Руської Ради на противагу москвофільській Руській Раді. Народна Рада вимагала для українського населення рівноправності серед народів Австро-Угорської монархії і стояла на позиції єдності всього українського народу, що проживав у двох імперіях – Австро-Угорській та Російській [129, с. 17]¹²⁹.

Ці ідеї були відображені у програмі галицьких народовців, схваленій на зборах мужів довір'я Народної Ради 24 березня 1892 р. і остаточно затвердженій на загальних зборах 27 грудня 1892 р. У першому параграфі програми підкреслено: “Хочемо всестороннього і свобідного розвою нашої руської народности слов'янської, а свідомі своєї індивідуальности нації і культури, бажаємо успішного розвою руської суспільности в напрямках: просвітнім, економічним і політичним [129, с. 19]”¹³⁰.

¹²⁸ Тисяча років української суспільно-політичної думки : у 9 т. Т. 4. Кн. 1 (Перша третина XVIII ст.) [Текст] : научное издание / [укл. В. Литвинов ; ред. В. Грабовський]. – К. : Дніпро, 2001. – 519 с.

¹²⁹ Тисяча років української суспільно-політичної думки : у 9 т. Т. 4. Кн. 1 (Перша третина XVIII ст.) [Текст] : научное издание / [укл. В. Литвинов ; ред. В. Грабовський]. – К. : Дніпро, 2001. – 519 с.

¹³⁰ Тисяча років української суспільно-політичної думки : у 9 т. Т. 4. Кн. 1 (Перша третина XVIII ст.) [Текст] : научное издание / [укл. В. Литвинов ; ред. В. Грабовський]. – К. : Дніпро, 2001. – 519 с.

На відміну від радикалів, народовці відзначали, що поділяють ідею індивідуальної власності, застерігаючи водночас, що рішуче вимагають “охорони визискуваних проти сильніших [76, с. 69]”¹³¹. Це було типовим для народно-демократичного руху, в якому І. Лисяк-Рудницький виділяв дві складові: 1) прагнення до громадянської та національної свободи; 2) прагнення до соціальної справедливості [76]¹³².

Щоправда, значно виразніше ідею державної незалежності України було обґрунтовано з інших позицій. 1895 р. шостою книгою “Універсальної бібліотеки”, яку започаткував відомий письменник і видавець Д. Лукіянович, виходить повним обсягом праця молодого радикала Ю. Бачинського “Україна *irredenta*” [7]¹³³. Фрагменти праці надруковані в органі радикальної партії журналі “Народ” ще у 1893 році, де М. Павлик, підтриманий І. Франком, відмовився повністю друкувати працю автора-марксиста. На думку редактора журналу, книга була надто багатослівною і доктринерською [9, с. 13]¹³⁴.

У своїй праці Ю. Бачинський, використовуючи праці К. Маркса, Ф. Енгельса, К. Каутського й застосовуючи матеріалістичну методологію, доводив, що з огляду на дію об’єктивних економічних законів Україна у її етнічних межах повинна стати суверенною державою. “Політична самостійність України, – писав він, – *se conditio sine qua non* єї економічного і культурного розвитку, умова взагалі – можливості її існування [7, с. 28-29]”¹³⁵. Він гостро критикував загальний стан славослів’я у науці, незнання законів суспільного розвитку: “... який потягнув за собою політичну

¹³¹ Лисяк-Рудницький І. Історичні есе / Лисяк-Рудницький І. – К. : Основи, 1994. – Т. 2. – 573 с.

¹³² Лисяк-Рудницький І. Історичні есе / Лисяк-Рудницький І. – К. : Основи, 1994. – Т. 2. – 573 с.

¹³³ Бачинський Ю. Україна *irredenta* / Юліан Бачинський. – К. : Основні цінності, 2003. – 172 с.

¹³⁴ Бегей І. Юліан Бачинський: з життєпису, політичної та наукової діяльності / Ігор Бегей. – Львів : Світ, 1998. – 52 с.

¹³⁵ Бачинський Ю. Україна *irredenta* / Юліан Бачинський. – К. : Основні цінності, 2003. – 172 с.

безпрограмовість, політичний “хаос”, а через се і вічні невдачі, а ще за тим іде – безрадність і апатію [7, с. 31]”¹³⁶.

Вперше Ю. Бачинський недвозначно доводив необхідність існування української національної держави, обґрунтовуючи вищість ідеї держави від ідеї нації й потребу створення Української політичної нації. Розуміючи настрої певної частини українського суспільства, особливо молоді, він уперше прямо і недвозначно заявив: “Ідея політичної самостійності українського народу придбала нові кола поклонників: українську-галицьку “інтелігенцію” і українсько-галицький пролетаріат [7, с. 95]”¹³⁷. Парадокс аргументації автора полягав у тому, що для обґрунтування ідеї існування самостійної України він використовував цитати тих марксистських мислителів, які доводили безперспективність не тільки державності, а й загалом права на існування так званих неісторичних націй, до яких зараховували й український, до того часу “невідомий” у Європі народ.

Цієї ідеї (до 1917 р.) не сприймали ані М. Драгоманов, ані М. Грушевський. Лише згодом М. Павлик у передмові до листування М. Драгоманова, визнав, що Ю. Бачинський “перший з Русинів-Українців підніс справу про українську державу відверто і рішуче [9, с. 13-14]”¹³⁸. Специфічною була реакція І. Франка на цю книжку. В журналі “Житє і слово”, п. н. “Ukraina irredenta”, він досить саркастично висловився з приводу методології праці молодого автора [142, с. 69]”¹³⁹. Одночасно І. Франко визнав, що книжка важлива як факт нашого життя, як прояв національного

¹³⁶ Бачинський Ю. Україна irredenta / Юліан Бачинський. – К. : Основні цінності, 2003. – 172 с.

¹³⁷ Бачинський Ю. Україна irredenta / Юліан Бачинський. – К. : Основні цінності, 2003. – 172 с.

¹³⁸ Бегей І. Юліан Бачинський: з життєпису, політичної та наукової діяльності / Ігор Бегей. – Львів : Світ, 1998. – 52 с.

¹³⁹ Франко І. Ukraina irredenta: вивід прав України / Іван Франко. – Нью-Йорк, 1964. – С. 115–138.

почуття і національної свідомості, хоч прояв цей і “прибраний на разі в доктринерську тогу [142, с. 61]”¹⁴⁰.

Журнал “Молода Україна”, до редакції якого входив Л. Цегельський, теж прихильно поставився до згаданої праці Ю. Бачинського, схвалюючи ідею самостійності України. Л. Цегельський повністю поділяв положення відомої праці М. Міхновського “Самостійна Україна”. Як уже згадувалось у попередньому розділі, редакція журналу стала фактично нелегальною організацією молодих патріотів-галичан, переважно студентів, які підтримували тісні зв’язки із східноукраїнськими однодумцями. Невипадково брошура М. Міхновського була надрукована у Львові, за активної участі Л. Цегельського.

Праця М. Міхновського, написана у березні 1900 р., стала першим кредо Революційної Української Партії, яка оформилася у Харкові 29 січня 1900 р. на т. зв. “Раді чотирьох” у складі Д. Антоновича, Б. Камінського, Л. Мацієвича, М. Русова [129, с. 69]¹⁴¹. У ній було коротко викладено історію поневолення України шляхом грубого порушення Переяславських угод. М. Міхновський звертає увагу на головні антиукраїнські акції російського царизму до 17 травня 1876 р., коли “була приречена на смерть українська мова”, а Україною повністю почали управляти чужинці. “Московські царі чи імператори, – йдеться у брошурі, – не виконували своїх обов’язків щодо конституції 1654 р. і поводяться нині з нами так, наче Переяславська конституція ніколи й не існувала [85, с. 41]”¹⁴². Він гнівно виступає проти колонізаторської політики російського царизму, який “засуджує нашу національність на смерть [85, с. 42]”¹⁴³.

¹⁴⁰ Франко І. *Ukraina irredenta: вивід прав України* / Іван Франко. – Нью-Йорк, 1964. – С. 115–138.

¹⁴¹ Тисяча років української суспільно-політичної думки : у 9 т. Т. 4. Кн. 1 (Перша третина XVIII ст.) [Текст] : научне издание / [укл. В. Литвинов ; ред. В. Грабовський]. – К. : Дніпро, 2001. – 519 с.

¹⁴² Міхновський М. *Самостійна Україна* / Микола Міхновський. – К. : Діокор, 2002. – 80 с.

¹⁴³ Міхновський М. *Самостійна Україна* / Микола Міхновський. – К. : Діокор, 2002. – 80 с.

Юрист за освітою, М. Міхновський переконливо доводить порушення підписаних царським урядом правових угод, закріпачення народу, позбавлення його найелементарніших прав і свобод. Він підтверджує право України та українців вільно жити на власній землі. Саме тому українці мають мати на своєму прапорі слова: “Одна, єдина, нероздільна, вільна, самостійна Україна від Карпатів аж по Кавказ [85, с. 67]”¹⁴⁴. Це була найбільш категорична вимога з усіх тогочасних декларацій українських політичних сил. Йшлося не лише про право українців на власне державне життя у відповідних географічних межах, а й про протистояння тим, хто, порушуючи дані народові правові гарантії, не визнає основної потреби пригніченого народу: “Усі, хто по цілій Україні не за нас, той проти нас... [85, с. 71]”¹⁴⁵

Часопис “Молода Україна” схвально відгукнувся на появу брошури М. Міхновського. Автор рецензії С. Томашівський, відзначаючи особливе значення викладених у ній ідей, стверджував, що з часу Т. Шевченка “не було серед української суспільності в Росії нічого, щоб сю ідею незалежності подало так рішуче, ясно і горяче, як отся брошурка [9, с. 19]”¹⁴⁶.

У липні 1900 р. у Львові відбулося Друге віче Української академічної молоді. Формальним приводом віча були публікації газети “Буковина”, яка зайняла послідовну антиукраїнську позицію, доводячи неспроможність національного самовизначення у роз’єднаній Україні, неготовність боротьби за суверенність [189, с. 342]¹⁴⁷. Детальний огляд віча маємо в часописі “Молода Україна”, з якого дізнаємося про зміст реферату виголошеного Л. Цегельським. Як подає часопис, доповідач наголосив на ідеї самостійної України. Національна держава, на його думку, є “формою, в якій розвивається людство”, а за відсутності власного державного об’єднання

¹⁴⁴ Міхновський М. Самостійна Україна / Микола Міхновський. – К. : Діокор, 2002. – 80 с.

¹⁴⁵ Міхновський М. Самостійна Україна / Микола Міхновський. – К. : Діокор, 2002. – 80 с.

¹⁴⁶ Бегей І. Юліан Бачинський: з життєпису, політичної та наукової діяльності / Ігор Бегей. – Львів : Світ, 1998. – 52 с.

¹⁴⁷ Цегельський Ю.-М. Зага роду Цегельських і розповідь про Камінку Струмилову / Юрій-Михайло Цегельський. – Ellicott City : Смолоскип, 1992. – 787 с.

страждає національна культура, суспільне життя народу. “Доповідач ставить питання про те, щоб створити свій власний державний організм, свою власну, самостійну національну державу в етнографічних границях по всій території, заселеній українським народом”, – підсумовує часопис, проводячи паралель між позицією Л. Цегельського і поглядами наддніпрянських українців, зокрема М. Міхновського [189, с. 342]¹⁴⁸.

У 1900 р., у зв'язку з позицією газети “Буковина” і полемікою з нею газети “Діло” часопису “Молода Україна”, з'явилася відома стаття І. Франка “Поза межами можливого”[143]¹⁴⁹. У ній видатний письменник і публіцист філософськи обґрунтовує потребу української державності та непросту перспективу її здобуття. Відштовхуючись від згаданої полеміки, І. Франко розмірковує над співвідношенням між матеріально-соціальними та національно-політичними аспектами тогочасної ситуації. Він критикує позицію газети “Буковина”, яка на перший план ставить питання матеріального життя, і показує, що в умовах, у яких опинився український народ, це питання неможливо вирішити без розв'язання ключового для українців завдання, тобто здобуття незалежності. Висновок І. Франка збігається із тогочасною позицією молодих політичних діячів, згуртованих довколо “Молодої України”: “Все, що йде поза межі нації, се або фарисейство людей, що інтернаціональними ідеалами раді прикрити свої змагання до панування одної нації над другою, або хворобливий сентименталізм фантастів, що раді би широкими “вселюдськими” фразами покрити своє духовне відчуження від рідної нації [143, с. 285]”¹⁵⁰. Поєднання “якихось вольних міжнародних союзів для досягнення вищих

¹⁴⁸ Цегельський Ю.-М. Зага роду Цегельських і розповідь про Камінку Струмилову / Юрій-Михайло Цегельський. – Ellicott City : Смолоскип, 1992. – 787 с.

¹⁴⁹ Франко І. Поза межами можливого // Франко І. Збір. творів : у 50 т. / Іван Франко – К. : 1986. – Т. 45. – С. 276-285.

¹⁵⁰ Франко І. Поза межами можливого // Франко І. Збір. творів : у 50 т. / Іван Франко – К. : 1986. – Т. 45. – С. 276-285.

міжнародних цілей”, на його думку, можна досягти тільки тоді, коли всі національні проблеми будуть розв’язані [143, с. 285]¹⁵¹.

Думка про необхідність побудови суверенної держави зріла в умах української еліти й вилилася у 1900 р. одразу у трьох документах – брошурі М. Міхновського, доповіді Л. Цегельського та резолюції Другого віча української академічної молоді та статті І. Франка. Серед мислителів, які зайняли таку позицію, І. Лисяк-Рудницький називає І. Франка, який “... поступово відійшов від федералістської концепції свого вчителя Драгоманова і став одним з перших речників ідеї повністю незалежної Української демократичної держави [76, с. 69]”¹⁵².

Вказані події підтверджували, що ідея державної окремішності українського народу в суспільстві визрівала поступово. Спочатку це був процес національного самоусвідомлення українства як етнічно-духовного феномена. У цьому контексті слід підкреслити, що Л. Цегельський, як і його батько, наполегливо користувався поняттям “Русь-Україна”. На відміну від М. Грушевського, він ставив слово Русь на перше місце, акцентуючи на генетичному витоку українства від Київської Русі. Фактично Л. Цегельський популяризував і розвивав концепцію української історії М. Грушевського, свідченням чого є його науково-публіцистичні праці, зокрема, “Русь – Україна а Московщина – Росія”. Щоправда, у період визвольних змагань він розійшовся у поглядах з М. Грушевським і критикував останнього, як й інших лідерів Центральної ради, за лівацтво, відстоювання федералізму, нерішучість, поступливість перед російськими шовіністами і, зрештою, співпрацю з більшовицьким тоталітарним режимом в Україні після повернення з еміграції [185, с. 58-61]¹⁵³.

¹⁵¹ Франко І. Поза межами можливого // Франко І. Збір. творів : у 50 т. / Іван Франко – К. : 1986. – Т. 45. – С. 276-285.

¹⁵² Лисяк-Рудницький І. Історичні есе / Лисяк-Рудницький І. – К. : Основи, 1994. – Т. 2. – 573 с.

¹⁵³ Цегельський Л. Проблема української нації / Лонгин Цегельський // Універсум. – 2002. – № 11-12. – С. 58-61.

Другий етап, започаткований діячами Кирило-Мефодіївського братства, завершився формуванням концепції федералізації України, сформульованої М. Драгомановим. Її впливу зазнав і Л. Цегельський, хоча, популяризуючи погляди М. Драгоманова, він намагався відшукати у його працях думку про можливість створення самостійної української держави. Останнє засвідчує, що Л. Цегельський стояв на позиції повної суверенності України ще до її публічної артикуляції на студентському вічі 1900 р. Врешті, наступний етап державницької ідеї був остаточно сформульований у 1899 р. Серед тих, хто публічно проголошував і відстоював її у політичних суперечках того часу, був Л. Цегельський. Він включився в активну політичну боротьбу й усвідомлював необхідність пошуку та розширення кола політичних однодумців, спроможних не тільки обґрунтовувати ідею самостійності України в історичному контексті, але боротися за її реалізацію.

Висновки до розділу 1

Підсумовуючи сказане, можна з впевненістю стверджувати, що основною ідеєю, яка наскрізно проходить через усю суспільно-політичну діяльність Л. Цегельського, стало відродження вільної, суверенної Української держави. Витоки його ідейної боротьби за самостійну Україну беруть в участі у таємному студентському товаристві (проводі), яке об'єдналось навколо редакційної колегії студентського журналу “Молода Україна”. Л. Цегельський був одним із редакторів цього журналу, членом товариства, в програмі якого містилося завдання боротьби за українську суверенну державу.

У липні 1899 р. на студентському вічі у Львові Л. Цегельський виголосив промову “Про konieczність боротьби за політичну незалежність України”. За словами дослідників, то був перший у новітній історії прилюдний заклик до мобілізації сил задля боротьби на всіх можливих напрямках за здобуття української духовної та політичної суверенності.

Спираючись на дослідження відомих українських вчених, вчений захищав самобутність і самоідентичність українського народу, переконливо спростовуючи твердження російських та польських шовіністів про український народ як етнічну масу, яка є частиною інших етносів.

Л. Цегельський багато зробив для утвердження національної свідомості – вирішального фактора утвердження української нації. Саме з цих позицій він обстоював права України на власну мову, культуру, освіту. Друкованими працями й громадсько-політичною діяльністю він готував галицьке суспільство, український народ до визвольних змагань, прогнозував політичне майбутнє української держави у формі президентсько-парламентської республіки, у будівництві якої брав безпосередню участь як один з найактивніших діячів ЗУНР та УНР, ініціатор та активний учасник Злуки Західної та Східної України.

Необхідно зазначити, що Л. Цегельський виділявся серед галицьких істориків, літераторів кінця XIX – початку XX століття своєю безкомпромісною боротьбою проти москвофілів – джерела русофільських настроїв у Галичині.

Велика заслуга у популяризації України, її міжнародного іміджу належить Л. Цегельському як дипломату. Лише у 1915 р. він побував у Швеції, Німеччині, Туреччині, Болгарії та інших європейських країнах з метою розбудови дипломатичних зв'язків з урядами цих держав та захисту національних інтересів.

Чималий вплив Л. Цегельського на формування політичної культури українського населення під час підготовки та проведення селянських страйків й виборчих кампаній, його численні виступи перед виборцями, регулярні публікації про вибори та про роботу парламенту у пресі сприяли формуванню політичної свідомості та культурі населення, політичній партиципації виборців. З 1900 р. і до Першої світової війни проблема вдосконалення виборчої системи, реформи виборчого права, виборчих

кампаній, роботи парламенту – постійна тема виступів, звітів, статей Л. Цегельського як політика.

Можна стверджувати й те, що ніхто з тогочасних галицьких політиків не досліджував інституту виборів в Галичині настільки всебічно й предметно, як Л. Цегельський. У своїх працях він критично оцінює діяльність депутатів, які замість того, щоб проводити українську політику в парламенті, проводили закулісні інтриги партійних груп та їх провідників, які “волюють бути першими в своїх партійних заулках”. Все це, на думку Л. Цегельського, не сприяло активізації суспільного життя, а гальмувало його.

Критика існуючої виборчої системи була тісно пов’язана з виховним процесом, поширенням політичних знань серед населення, що сприяло зростанню його політичної свідомості. Особливою заслугою Л. Цегельського є його участь в ідейному та патріотичному вихованні молоді. Він був членом різних українських організацій і товариств, зокрема організації “Сокол”, належав до його головної управи “Сокола-Батька”, брав активну участь у роботі друкованого органу “Сокола-Батька” – “Запорізькі Вісти”. На сторінках цього часопису пропагувалися ідеї збройної боротьби за побудову Української держави. Л. Цегельський співпрацював з різними українськими та німецькими часописами, був редактором таких друкованих видань, як “Молода Україна”, “Свобода”, “Діло”, “Українське слово”, “Літературно-науковий вісник”, “Америка”.

Редаговані ним часописи, як і його статті, публіцистика, завжди були речниками української історії, культури, політичної думки, боротьби за національну державність.

РОЗДІЛ 2

ЗМІСТ ІДЕЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ У СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПОГЛЯДАХ Л. ЦЕГЕЛЬСЬКОГО

2.1. Обґрунтування окремішності української нації як суб'єкта державотворчого процесу

Доля одного із найбільших європейських народів – українського впродовж багатьох століть була складною. Його етнічна територія тривалий час була розірваною і входила в державні організми народів-сусідів. Втім прагнення відродити колись втрачену державність – магістральна мета всього українства.

Свій шлях до державницьких позицій українська політична думка пройшла через народницькі й автономістсько-федералістичні ідеї. Кожен з етапів мав своїх представників, серед яких були й мислителі, погляди яких еволюціонували від розмитих ліберально-конформістських до державницьких. Універсальними пам'ятками української політичної думки стали літописи періоду Київської Русі та Галицько-Волинської держави – “Повість минулих літ”, Галицько-Волинський літопис. Вони відображали погляди про єдність Русі та її місце в тодішньому політичному світі.

У XVI ст., під час національно-визвольної війни українського народу під керівництвом Б. Хмельницького, почала формуватися не лише нова українська державність, але й новий геополітичний світогляд. Саме в цей час у свідомості політичних діячів України відновлюється образ України-Русі як етнічної цілості, як політичної одиниці, формується об'єктивне розуміння меж української етнічної території. Про це свідчать висловлювання окремих політиків, а пізніше тексти політичних документів. Так, Б. Хмельницький спочатку виступав за автономію по Білу Церкву, а згодом – по Львів, Холм і Галич, адже “...від початку кордон князів руських з польськими королями

був по саму Віслу і угорський кордон [168, с. 22]”¹⁵⁴. Ще чіткіше межі української території уявляв гетьман П. Дорошенко, за планом якого мала бути відновлена українська держава від Перемишля, Ярослава, Вісли й Немана на заході і на північному заході – по Севськ і Путивль на Сході.

Важливими етапами формування української політико-правової думки стали: Конституція П. Орлика, яка визначала основні демократичні принципи політичної організації незалежної козацької України та політико-географічні аспекти ідеології Кирило-Мефодіївського товариства. У статуті товариства було визначено політичний ідеал – слов’янську федерацію, однією з чільних республік якої повинна стати Україна. У 60 -70 роках XIX ст. було висунуто ідею автономії України в складі федеративної Росії. Саме на такій платформі стояв і відомий громадсько-політичний діяч М. Драгоманов. Утворення українських політичних партій наприкінці XIX – на початку XX ст., у програмах яких відображено нове бачення політико-географічних реалій та перспектив, стало важливим етапом у формуванні української політичної думки.

В історії України нового часу склалася парадоксальна ситуація, як наголошує відомий український історик Я. Дашкевич: “... речниками самостійної та незалежної України було проголошено трьох ідеологів: Євгена Бачинського (“Ukraina irredenta”, 1895), Миколу Міхновського (“Самостійна Україна”, 1900) та Дмитра Донцова (“Сучасне політичне положення нації і наше завдання”, 1913) (...) Важко пояснити чому саме “загубилося” ім’я Лонгіна Цегельського як автора праці “Русь – Україна і Московщина – Росія. Історична розвідка” [25, с. 3]”¹⁵⁵.

Справді, роки, що передували початку Першої світової війни, були для Л. Цегельського періодом інтенсивної публіцистичної та редакторської праці. Найвагомішим науково-публіцистичним твором у цей час стала його праця

¹⁵⁴ Цегельський Л. Самостійна Україна / Лонгин Цегельський. – Відень : Наклад “Союза Визволення України”, 1915. – 37 с.

¹⁵⁵ Дашкевич Я. Лонгин Цегельський та українська політична думка 1900-1917 рр. [передмова до кн : Цегельський Л. Русь – Україна і Московщина – Росія. Історико політична розвідка] – Львів : Априорі, 2007. – 104 с.

“Русь-Україна та Московщина”. Вперше видана “Просвітою”^{*} у 1901 р., вона стала настільки революційним поглядом на історію української державності, що змінила усталену думку багатьох тогочасних українських політичних діячів по обидва боки кордону між Австро-Угорщиною^{*} та Росією.

На значенні цієї праці наголошував В. Дорошенко: “... його (Л. Цегельського – М. З.) брошура дуже багато зробила для боротьби з москвофільством у Галичині. Але більше значення має вона саме для російських українців(...) Свого часу (перше видання цієї брошури появилось в 1901 р.) перепаковано досить значну кількість її до нас і тут багато причинилася вона до вияснення основ українського світогляду серед нашої молодіжи... [27, с. 535]”¹⁵⁶. Схвально оцінив книгу Л. Цегельського й І. Франко. Ознайомившись із рукописом молодого політика та публіциста, він назвав його книжку “виїмковою”, що у сучасному розумінні означає “винятково важливою [142, с. 121]”¹⁵⁷. Зрештою, Л. Цегельський у передмові до доповненого й переробленого видання книги 1916 р. – надавав особливого значення її першій редакції: “залишила вона не лише вагомий слід в ідеології широких кіл Галичини. Книга поширилась на російській Україні та мала вплив на ідеологію молоді революційної української інтелігенції, прищеплюючи їй історичну ідею української державності. (...) Вони перейняли в неї схему української історії й розуміння її як історії української державності чи боротьби за цю державність [187, с. 15]”¹⁵⁸.

Переддень Першої світової війни актуалізував потребу усвідомлення українським народом власної ідентичності та державницької мети. При

^{*} Примітка.

Розгляд історії видання й перевидання книги Л. Цегельського міститься у першому розділі нашого дослідження.

¹⁵⁶ Дорошенко В. Рец. на : Л. Цегельський. Русь-Україна, а Московщина-Росія. – Царгород, 1916 // Вістник Союзу визволення України. – Відень, 1916 (13 серп.). – Ч. 111 (51). – С. 535.

¹⁵⁷ Франко І. *Ukraina irredenta: вивід прав України* / Іван Франко. – Нью-Йорк, 1964. – С. 115–138.

¹⁵⁸ Цегельський Л. *Русь – Україна а Московщина – Росія. Історико-політична розвідка* / Лонгин Цегельський. – Львів : Априорі, 2007. – 104 с.

цьому, не лише на рівні національних еліт, але й серед широких прошарків населення, якому судилося дуже швидко “рости” до рівня нації. Відтак, саме цю мету політичного просвітництва, доступного та зрозумілого всім, ставив перед собою Л. Цегельський, видаючи “Русь-Україну і Московщину”, яка, до речі, здобула у той час премію ім. С. Дубравського, одного з фундаторів львівської “Просвіти”.

Перше видання праці Л. Цегельського – це, перш за все, коротка історія України, подана крізь призму боротьби українського народу проти північного сусіда за власну незалежність. Вона містить екскурси з етнології (виникнення та розвиток чотирьох східнослов’янських народів, їх відмінний етногенез), мовознавства (різниці між так званою церковнослов’янською, тобто староболгарською, російською та українською, зокрема у вимові церковнослов’янських текстів) з топонімікою (назви “Русь” і “Україна”) включно [25, с. 5]¹⁵⁹.

У своїх публікаціях на зламі XIX – XX ст. Л. Цегельський приділяв велику увагу критиці москвофілів не тільки у Галичині, але й на Східній Україні. Тут він відверто зазначає, що гроші на свою пресу москвофіли отримують з Росії, що вони заперечують різницю між росіянами та українцями, бо це єдиний народ [187, с. 43]¹⁶⁰. При цьому вчений іронізує, що проросійського гетьмана І. Брюховецького москвофіли повинні були зробити москвофільським святим [187, с. 83]¹⁶¹. На думку дослідника, правлячі кола сусідніх держав традиційно проводили політику спрямовану на асиміляцію українців в Галичині. “Москва, – наголошує автор, – має віддавна план змосковщення русинів на Україні, русинами в Галичині ні трохи не журиться, бо нічого на тім не стратить, коли Галичина була спольщена.

¹⁵⁹ Дашкевич Я. Лонгин Цегельський та українська політична думка 1900-1917 рр. [Передмова до кн : Цегельський Л. Русь – Україна і Московщина – Росія. Історико-політична розвідка]. – Львів : Априорі, 2007. – 104 с.

¹⁶⁰ Цегельський Л. Русь – Україна а Московщина – Росія. Історико-політична розвідка / Лонгин Цегельський. – Львів : Априорі, 2007. – 104 с.

¹⁶¹ Цегельський Л. Русь – Україна а Московщина – Росія. Історико-політична розвідка / Лонгин Цегельський. – Львів : Априорі, 2007. – 104 с.

Противно. Не можучи Галичини зросійщити, Москва воліє, щоби Галичина була сполщена, бо Росія на тім виграє... Зріст нашої сили в Галичині в боротьбі з Московщиною, а наш упадок відбивається на Україні [158]¹⁶².

Примітним став той факт, що у виданні 1916 р. Л. Цегельський порівняно менше уваги присвячує проблемам москвофільства. Він констатує, що москвофільство, як політична течія в Галичині, поступово зникає. Це, ймовірно, відбувалося внаслідок безоглядної репресивної політики російських військ у Східній Галичині на початковому етапі Першої світової війни, яка негативно позначилася на чисельності прихильників москвофільства. Поза тим, як зазначає Я. Дашкевич: "... деякі ідеї, та й практика москвофільства, збереглися досі на сході України, хоча й сам термін в Галичині перетворився на лише історичний"[25, с. 5]¹⁶³.

У своїй праці Л. Цегельський робить важливий політичний висновок про те що "... на всій Русі-Україні з початком нового ХХ віку зачинається борба за волю, борба за самостійну хлопсько-робітничу Русь-Україну [145, с. 87]"¹⁶⁴. Це твердження, поза сумнівом, було результатом впливу на Л. Цегельського ідей М. Драгоманова. Однак з огляду на здобутий політичний досвід й різку зміну міжнародно-політичної ситуації на початку Першої світової війни Л. Цегельський помітно трансформував свої думки щодо особливостей організації незалежної України у черговому виданні книги 1916 р.

Друге видання праці Л. Цегельського "Русь – Україна а Московщина – Росія" було маловідомим в Україні, зокрема й Західній [187]¹⁶⁵. Цю книгу розповсюджували, в основному, в таборах військовополонених у Німеччині,

¹⁶² Цегельський Л. Польща і Москва / Лонгин Цегельський // Свобода. – 1908. – 5 березня.

¹⁶³ Дашкевич Я. Лонгин Цегельський та українська політична думка 1900-1917 рр. [передмова до кн : Цегельський Л. Русь – Україна і Московщина – Росія. Історико політична розвідка]. – Львів : Априорі, 2007. – 104 с.

¹⁶⁴ Цегельський Л. Русь Україна і Московщина. Історична розвідка Л. Цегельського / Лонгин Цегельський. – Львів : Коштом і заходом товариства "Просвіта", 1901. – 92 с.

¹⁶⁵ Цегельський Л. Русь – Україна а Московщина – Росія : Істор.-політична розвідка / Лонгин Цегельський. – [2-е вид., перероблене]. – Царгород : Союз Визволення України, 1916. – 123 с.

Австро-Угорщині, Туреччині, серед української еміграції, українців-воєнків російської армії і лише частково вона потрапляла (контрабандою) на Східну Україну. Як зазначав сам автор, у порівнянні з виданням 1901 р., він доопрацював теоретичну частину своєї розвідки, розширив історико-політичний аналіз, усунув специфічний або другорядний матеріал, зумовлений політичною ситуацією в Україні на початку ХХ ст.

У цьому виданні Л. Цегельський більше не виступає за створення “самостійної хлопсько-робітничої Русі-України”, а саме – Української держави, яка може з’явитися лише після розпаду Росії. “Коли в 1901 р. трактувати всю українську справу з погляду історично обгрунтованої державності було новиною, а для декого взагалі дивиною, – пише він, – то сьогодні, в час світової війни, яка висунула на світову арену в тому числі й українське питання, ідея української державності як протиположності державності московській (а також польській) не лише є духовною власністю всіх свідомих Українців, але й широкої європейської opinio... [187, с. 15]”¹⁶⁶.

Вчений підкреслює перманентну ненависть імперської Росії до українства. Саме тому, на його думку, Росія у світовій війні прагне захопити Галичину, аби придушити “мазепинство”, щоб “... забезпечити панування москалів над Україною. А право на таке панування прикривають вони (росіяни – М. З.) лукавою видумкою, буцім-то українці і москалі разом – це єдиний “русский” народ, одна “русська” порода й одна “русська” мова, та буцім-то Україна (“Малороссія”) і Московщина (“Великороссія”) були, є і залишаться навіки єдиним, нероздільним тілом [187, с. 17]”¹⁶⁷. Насправді, підсумовує Л. Цегельський, це була думка про панування “москалів” над русинами-українцями.

Росія в цих умовах намагалася запобігти зростанню української свідомості та прагненню до державної окремішності, які могли бути

¹⁶⁶ Цегельський Л. Русь – Україна а Московщина – Росія : Істор.-політична розвідка / Лонгин Цегельський. – [2-е вид., перероблене]. – Царгород : Союз Визволення України, 1916. – 123 с.

¹⁶⁷ Цегельський Л. Русь – Україна а Московщина – Росія : Істор.-політична розвідка / Лонгин Цегельський. – [2-е вид., перероблене]. – Царгород : Союз Визволення України, 1916. – 123 с.

використані, якщо не самими українцями, то її ворогами на континенті. Вона прагнула до об'єднання у своєму складі всіх українських земель із свідомим українським елементом, щоб поглинути їх і назавжди позбутися українського сепаратизму. З огляду на це Л. Цегельський багато уваги приділяє поясненню причин й обґрунтуванню права на окремішність українців та росіян. При цьому його аналіз включає міжнародно-політичний аспект. Переконливим доказом того, що “Москва вважала Україну не за рідний край, а за чужину, тобто москалі і українці вважали себе двома окремими народами”, він визнає Андрусівську угоду, яка була “розділом України”. На його переконання, в іншому випадку, Москва допомогла б Україні визволити Білу Русь і Галичину, не шматувала б Україну і не віддала б на поталу Польщі всю Правобережну Україну [187, с. 56]¹⁶⁸.

Найбільш вразливим національний принцип стає тоді, коли одну націю поділено між кількома державами, писав з приводу поділу українського народу видатний геополітик Р. Келлен: “Тоді, коли вона (нація – М. З.) змушена жити роз'єднаними частинами в різних державних організаціях [200, с. 53-54]”¹⁶⁹. З цим твердженням важко не погодитися, адже сфера практичної політики, загалом, дозволяє розкрити особливості підходів сусідніх народів до українців. Як Росія, так і Польща не були зацікавлені у зміцненні України і, відтак, знайшли порозуміння, розділивши українські землі між собою. “З усієї довгої та сумної боротьби українських патріотів (...) з московськими гнобителями та з Польщею виходить, – писав Цегельський, – що русини-українці постійно вважали себе окремим народом від москалів, і що русини-українці (...) бажали збудувати сильну і самостійну українську державу, окрему і від Польщі, і від Москви [187, с. 74]”¹⁷⁰.

¹⁶⁸ Цегельський Л. Русь – Україна а Московщина – Росія : Істор.-політична розвідка / Лонгин Цегельський. – [2-е вид., перероблене]. – Царгород : Союз Визволення України, 1916. – 123 с.

¹⁶⁹ Kjellen R. Die politischen Probleme des Weltkrieges / R.Kjellen. – Verlag und Druck von V. G. Teubner in Leipzig und Berlin, 1917. – S. 53-54.

¹⁷⁰ Цегельський Л. Русь – Україна і Московщина – Росія. Історико-політична розвідка / Лонгин Цегельський. – Львів : Априорі, 2007. – 104 с.

Подібні свідчення окремішності українського народу й спільного намагання народів-сусідів поневолити його, маємо і в іноземній літературі початку ХХ ст. Так, видатний англійський дослідник А. Тойнбі підкреслював, що “укази (царського уряду про заборону української мови – М. З.) не видаються для боротьби з тим, що не існує. Тому, (...) власними діями у мовній сфері [російський] імперський уряд, сам того не бажаючи, підтвердив окремішність українців... [203, с. 76-77]”¹⁷¹.

Виступаючи проти російської тези про єдиний “русский” народ, Л. Цегельський стверджував, що лише мова та назва народу чи його релігія не вирішують питання про єдність одного народу з іншим (маючи на увазі український та російський народи). Підсумовуючи свої погляди про принципову різницю між цими двома народами, він дійшов до висновку, що в українців та росіян різні економічні інтереси, різні мови, різні історичні традиції (із суспільно-політичним ладом включно), різне географічне положення. “Демократизація східної Європи, економічні протиріччя України з Московщиною, потреба й розвиток національної культури для селянських і робітничих мас, упромисловлення України – це ті непоборні, непохитно діючі сили, що неухильно ведуть до створення української держави у близькому майбутньому. (...) 35 мільйонів українського демосу напевно вирішать цю справу не інакше, як через творення вільної, самостійної української держави [187, с. 102]”¹⁷².

Детальний розгляд підстав створення незалежної Української держави маємо, зокрема, у меморандумі Загальної Української Національної Ради, адресованому кайзерівсько-королівському воєнному міністерству Австро-Угорщини у серпні 1915 р. [198, с. 84-92]¹⁷³. Причиною появи

¹⁷¹ Toynbee A. The new Europe. Some Essays in Reconstruction / A.Toynbee. – J. M. Dent & Sons LTD. – London and Toronto, 1915. – 85 p.

¹⁷² Цегельський Л. Русь – Україна і Московщина – Росія. Історико-політична розвідка / Лонгин Цегельський. – Львів : Априорі, 2007. – 104 с.

¹⁷³ Das k. u. k. Kriegsministerium an das k. u. k. AOK : Denkschrift des Allg. Ukr. N-Rates an das k. u. k. Kriegsministerium über die Maßnahmen zur Lösung der ukrain. Frage auf dem Gebiet der russ. Ukraine und Verwahrung gegen eventuelle Angliederung Ostgaliziens sowie neueroberten ukrain. Gebiete an Polen. Wien, am 16. August 1915. Kr. A. Op. Nr.

цього документа, одним із співавторів якого був Л. Цегельський*, став ще й наступ військ держав Четверного союзу на українських етнічних територіях, що входили до складу Російської імперії.

Необхідно підкреслити, що автори меморандуму обмежуються описом теренів лише т. з. “російської” України й не беруть до уваги українських етнічних земель Австро-Угорщини та її союзниць у Першій світовій війні. Причини такої територіальної “обмеженості” є цілком зрозумілі: треба було зацікавити уряди держав Четверного союзу у створенні незалежної України, а також піднімати питання про входження до неї частин територій цих країн, хоч і населених українцями, було політично недоцільним**. Поза тим, меморандум містить детальний аналіз національних, культурних та економічних передумов створення Української держави, а тому його можна розглядати як важливе джерело реконструкції поглядів Л. Цегельського щодо окремих аспектів національного державотворення на початку ХХ ст.

Як підкреслено у меморандумі, цілісність української національної території (табл. 2.1) – одна із необхідних передумов для створення Української держави.

Особливу увагу в меморандумі зосереджено на детальному розгляді національних особливостей усіх земель, населених українцями: “Окрім того, українці населяють низку районів, які межують з їх суцільною етнічною територією у Гродненській (Брест – до 81%, Кобрин – 83% і т. д.) Мінській (Пінськ – 80%, Мозир – 60%), Курській (Путивль – 55%, Новооскольськ – 56% і т. д.), Воронежській (Острогозьк – 94%, Богучас – 83%, Валюківськ –

14241/1915 Ausfertigung. / Hornykiewicz T. Ereignisse in der Ukraine 1914–1922, deren Bedeutung und historische Hintergründe : In 4 B. – Philadelphia, 1967. – B. I. – 450 S.

* Примітка.

Авторство документа належить К. Левицькому, Є. Олесницькому та Л. Цегельському.

** Примітка.

Розгляд зовнішньополітичних вимірів незалежної України міститься у п. 2.3.

53% etc.), Донській губерніях (Таганрог – 69%, Ростов – 52% etc.), а також Бесарабії (Хотин – 56% і т. д.) [198, с. 87]”¹⁷⁴.

Таблиця 2.1

Українські землі та їх етнічний склад [198, с. 86]

Територія	Площа км ²	Населення Осіб	Частка %					
			Українці	Євреї	Поляки	Росіяни	Німці	Інші
Холмщина ¹⁾	10. 000	800. 000	60	13	20	2	4	1
Волинь	71. 700	3, 850. 000	70	13	6	3	6	2 ²⁾
Київщина	51. 500	4, 570. 000	79	12	2	6	–	1
Поділля	42. 000	3, 740. 000	81	12	2	3	–	2
Херсонщина ³⁾	71. 000	3, 450. 000	54	12	1	21	5	7
Катеринославщина ⁴⁾	63. 000	3, 060. 000	69	5	1	17	2	6
Таврія ⁵⁾	60. 000	1, 880. 000	42	5	–	28	5	20
Чернігівщина ⁶⁾	52. 000	2, 980. 000	86	5	–	4	–	5
Полтавщина	50. 000	3, 410. 000	95	4	–	1	–	–
Харківщина	54. 000	3, 250. 000	70	2	–	28	–	–
Кубань ⁷⁾	92. 000	2, 630. 000	47	–	–	44	–	9

Примітки: ¹⁾ лише українська національна територія; — ²⁾ 1% чехи; — ³⁾ 5% румуни, 1% болгари; — ³⁾ 2% греки, 1% татари, 1% білоруси; — ⁵⁾ 13% татари, 3% болгари; — ⁶⁾ 4% білоруси; — ⁷⁾ 9% кавказькі народи.

¹⁷⁴ Das k. u. k. Kriegsministerium an das k. u. k. AOK : Denkschrift des Allg. Ukr. N-Rates an das k. u. k. Kriegsministerium über die Maßnahmen zur Losung der ukrain. Frage auf dem Gebiet der russ. Ukraine und Verwahrung gegen eventuelle Angliederung Ostgaliziens sowie neueroberten ukrain. Gebiete an Polen. Wien, am 16. August 1915. Kr. A. Op. Nr 14241/1915 Ausfertigung. / Hornykiewicz T. Ereignisse in der Ukraine 1914-1922, deren Bedeutung und historische Hintergrunde : In 4. B. – Philadelphia, 1967. – B. 1. – 450 S.

* Примітка.

Подано за джерелом : Das k. u. k. Kriegsministerium an das k. u. k. AOK : Denkschrift des Allg. Ukr. N-Rates an das k. u. k. Kriegsministerium über die Maßnahmen zur Lösung der ukrain. Frage auf dem Gebiet der russ. Ukraine und Verwahrung gegen eventuelle Angliederung Ostgaliziens sowie neueroberten ukrain. Gebiete an Polen. Wien, am 16. August 1915. Kr. A. Op. Nr. 14241/1915 Ausfertigung. / Hornykiewicz T. Ereignisse in der Ukraine 1914-1922, deren Bedeutung und historische Hintergründe : In 4 B. – Philadelphia, 1967. – B. I. – 450 S.

Автори підкреслюють, що всі згадані райони розселення українців не є “мовними островами”, а прикордонними територіями суцільної української території. “За офіційною (й далеко не об’єктивною) статистикою українське населення на українських етнічних землях становить 28 млн. осіб (1910). Середня чисельність українців на цих землях становить приблизно 80% [198, с. 87]”¹⁷⁵.

При створенні Української держави до уваги слід взяти усі етнічні українські землі, які входять до складу Російської імперії, серед яких найбільше значення, на думку авторів документа, мають: Холмська губернія (60 % українців), Брестська волость Гродненської губернії (81%), Кобрин (93%), південно-східна частина Більської волості (42%), Пінська волость Мінської губернії (80%) та Мозир (60%), цілі Волинська (70%), Подільська (81%), Київська (79%), Катеринославська (69%) та Херсонська (54%) губернії, а також Хотимський повіт Бесарабії (56%). Загальна чисельність українців на цих землях – 12. 800. 000 осіб (1910) [198; 87]¹⁷⁶. Отож, кількість українців і замкнутість української етнічної території розглядають як вагому основу для створення державного організму. При цьому відсоткове співвідношення прикордонних народів подано авторами як надто мале, щоб негативним чином показати національний характер Української держави.

Поза сумнівом, наявність суцільної території та кількісний склад населення ще не свідчать про виразну окремішність нації від сусідніх. Тому автори меморандуму досліджують національну свідомість українців аби обґрунтувати їхню самотність й бажання незалежного державного

¹⁷⁵ Das k. u. k. Kriegsministerium an das k. u. k. AOK : Denkschrift des Allg. Ukr. N-Rates an das k. u. k. Kriegsministerium uber die Mapnahmen zur Losungder ukrain. Fraqe auf dem Gebiet der russ. Ukraine und Verwahrung gegen ewentuelle Angliederung Ostqaliziens sowie neueroberten ukrain. Gebiete an Polen. Wien, am 16. Auqust 1915. Kr. A. Op. Nr 14241/1915 Ausfertigung. / Номыкiewicz T Ereiqnisse in der Ukraine 1914-1922, deren Bedeutung und historische Hinterqrunde : In 4. B. – Philadelphia, 1967. – B. 1. – 450 S.

¹⁷⁶ Das k. u. k. Kriegsministerium an das k. u. k. AOK : Denkschrift des Allg. Ukr. N-Rates an das k. u. k. Kriegsministerium uber die Mapnahmen zur Losungder ukrain. Fraqe auf dem Gebiet der russ. Ukraine und Verwahrung gegen ewentuelle Angliederung Ostqaliziens sowie neueroberten ukrain. Gebiete an Polen. Wien, am 16. Auqust 1915. Kr. A. Op. Nr 14241/1915 Ausfertigung. / Номыкiewicz T Ereiqnisse in der Ukraine 1914-1922, deren Bedeutung und historische Hinterqrunde : In 4. B. – Philadelphia, 1967. – B. 1. – 450 S.

існування. “Українці є окремою слов’янською нацією, – читаємо далі. Їх спорідненість з росіянами є такою ж, як сербів з болгарами, чехів з поляками”. Проте “українці докорінно різняться від росіян за расовими ознаками. Їхня мова є більш спорідненою з південнослов’янськими мовами, ніж з російською, і має істотну (третю за обсягом серед слов’янських) літературу”. Не можна обійти й бурхливий розвиток українського наукового та мистецького рухів, розквіт українського театру, вважають автори. “Українська народна культура є значно вищою за російську чи польську, а утворені гуртки шукають культурного єднання з Заходом, а не зі Сходом [198, с. 87]”¹⁷⁷. Істотне свідчення “неприйняття” культурних особливостей східних сусідів – те, що “навіть у неписьменних українських селян антагонізм до росіян є вираженим настільки сильно, що вони не укладають змішаних шлюбів з представниками цього народу”. Отож, про єдність обох народів не йдеться. Натомість після російської революції 1905 р. автономістські та незалежницькі прагнення освічених українців дуже зміцніли, і розвиток політичного життя українців продовжився швидкими темпами, що у врешті, слід розглядати як сприятливий фактор національного державотворення, як сказано в документі.

“Українське селянство (86% усього населення), – на думку авторів меморандуму, – є найважливішою основою майбутньої Української держави, невичерпним джерелом її життя. Український селянин, консервативний за своєю природою, через просвітництво української народної школи, економічний захист з допомогою цілеспрямованої державної аграрної політики (...) буде нерозривно пов’язаним з новою державою [198, с. 87-88]”¹⁷⁸. У розгляді українського селянства як провідної верстви українського

¹⁷⁷ Das k. u. k. Kriegsministerium an das k. u. k. AOK : Denkschrift des Allg. Ukr. N-Rates an das k. u. k. Kriegsministerium über die Maßnahmen zur Lösung der ukrain. Frage auf dem Gebiet der russ. Ukraine und Verwahrung gegen eventuelle Angliederung Ostgaliziens sowie neueroberten ukrain. Gebiete an Polen. Wien, am 16. August 1915. Kr. A. Op. Nr 14241/1915 Ausfertigung. / Homykiewicz T Ereignisse in der Ukraine 1914-1922, deren Bedeutung und historische Hintergründe : In 4. B. – Philadelphia, 1967. – B. 1. – 450 S.

¹⁷⁸ Das k. u. k. Kriegsministerium an das k. u. k. AOK : Denkschrift des Allg. Ukr. N-Rates an das k. u. k. Kriegsministerium über die Maßnahmen zur Lösung der ukrain. Frage auf

державотворення проявляються консервативні основи суспільно-політичних поглядів автор. Відродження і зміцнення Української держави мало відбуватися ще й за участі великих земельних власників: “Незважаючи на те, що великі землевласники на Заході є переважно полонізованими, а на Сході – здебільшого русифікованими українцями, все ж існує значна кількість національно свідомих українських землевласників. Політичні перспективи й великі економічні прибутки за короткий час перетворять усіх великих землевласників в Україні на щирих прихильників нової держави [198, с. 88]”¹⁷⁹.

Важливий елемент українського державотворення – національна Церква. Однак, на території російської України автокефальну Українську православну церкву з XVIII ст. було “підпорядковано російській”. Проте, в українській церкві й “надалі потужно представлені як стара традиція суверенності, так і ідея колишньої унії з Римом”, вважали автори, що дозволяє розглядати її як перспективний інструмент українського державотворення. “Духовенство, особливо на керівних посадах, яке складається сьогодні з приїжджих росіян, і тому є інструментом русифікації, мусить докорінно змінити власне обличчя, коли українська православна церква стане автокефальною (як болгарська чи румунська) й запанує український клір, який до цього часу зазнавав утисків [198, с. 88]”¹⁸⁰.

dem Gebiet der russ. Ukraine und Verwahrung gegen ewentuelle Angliederung Ostgaliziens sowie neueroberten ukrain. Gebiete an Polen. Wien, am 16. August 1915. Kr. A. Op. Nr 14241/1915 Ausfertigung. / Homykiewicz T Ereignisse in der Ukraine 1914-1922, deren Bedeutung und historische Hintergrunde : In 4. B. – Philadelphia, 1967. – B. 1. – 450 S.

¹⁷⁹ Das k. u. k. Kriegsministerium an das k. u. k. AOK : Denkschrift des Allg. Ukr. N-Rates an das k. u. k. Kriegsministerium uber die Mapnahmen zur Losungder ukrain. Frage auf dem Gebiet der russ. Ukraine und Verwahrung gegen ewentuelle Angliederung Ostgaliziens sowie neueroberten ukrain. Gebiete an Polen. Wien, am 16. August 1915. Kr. A. Op. Nr 14241/1915 Ausfertigung. / Homykiewicz T Ereignisse in der Ukraine 1914-1922, deren Bedeutung und historische Hintergrunde : In 4. B. – Philadelphia, 1967. – B. 1. – 450 S.

¹⁸⁰ Das k. u. k. Kriegsministerium an das k. u. k. AOK : Denkschrift des Allg. Ukr. N-Rates an das k. u. k. Kriegsministerium uber die Mapnahmen zur Losungder ukrain. Frage auf dem Gebiet der russ. Ukraine und Verwahrung gegen ewentuelle Angliederung Ostgaliziens sowie neueroberten ukrain. Gebiete an Polen. Wien, am 16. August 1915. Kr. A. Op. Nr 14241/1915 Ausfertigung. / Homykiewicz T Ereignisse in der Ukraine 1914-1922, deren Bedeutung und historische Hintergrunde : In 4. B. – Philadelphia, 1967. – B. 1. – 450 S.

Характерною ознакою суспільно-політичного розвитку європейських держав у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. було стрімке збільшення чисельності міського населення, зумовлене зростанням промислового виробництва та особливостями динаміки культурного, економічного та політичного життя. Незважаючи на “аграрний” характер українських земель, міщанство на українських етнічних землях також розглядали як важливий елемент державотворення: “Уже сьогодні освічені кола міщан є, здебільшого, національно свідомими українцями. Значна частина усіх службовців та офіцерів сучасної Росії є українцями. (...) Більшість з цих елементів можна буде одразу ж використати у новоствореній українській державі [198, с. 88]”¹⁸¹. Окрім того, національне державотворення підтримував не лише свідомий український соціум. Незважаючи на те, що переважна більшість промисловців та купців в Україні на той час була русифікованою, на переконання авторів меморандуму, “вони відразу ж відчують позитивний вплив незалежності України і з огляду на очевидні економічні мотиви стануть щирими прихильниками новоутвореної держави [198, с. 88]”¹⁸².

Власну візію майбутнього економічного розвитку самостійної Української держави автори документа вибудовують на основі розгляду як внутрішньо-, так і зовнішньоекономічних аспектів. “Україна є аграрною країною і головним виробником збіжжя та продуктів тваринництва. Їх вона змушена збувати за заниженими цінами в Росії, а натомість країну заповнює неякісна російська промислова продукція. Співпраця з центральними державами сприятиме полегшенню обміну сільськогосподарських продуктів

¹⁸¹ Das k. u. k. Kriegsministerium an das k. u. k. AOK : Denkschrift des Allg. Ukr. N-Rates an das k. u. k. Kriegsministerium über die Maßnahmen zur Losung der ukrain. Frage auf dem Gebiet der russ. Ukraine und Verwahrung gegen eventuelle Angliederung Ostgaliziens sowie neueroberten ukrain. Gebiete an Polen. Wien, am 16. August 1915. Kr. A. Op. Nr 14241/1915 Ausfertigung. / Homykiewicz T Ereignisse in der Ukraine 1914-1922, deren Bedeutung und historische Hintergründe : In 4. B. – Philadelphia, 1967. – B. 1. – 450 S.

¹⁸² Das k. u. k. Kriegsministerium an das k. u. k. AOK : Denkschrift des Allg. Ukr. N-Rates an das k. u. k. Kriegsministerium über die Maßnahmen zur Losung der ukrain. Frage auf dem Gebiet der russ. Ukraine und Verwahrung gegen eventuelle Angliederung Ostgaliziens sowie neueroberten ukrain. Gebiete an Polen. Wien, am 16. August 1915. Kr. A. Op. Nr 14241/1915 Ausfertigung. / Homykiewicz T Ereignisse in der Ukraine 1914-1922, deren Bedeutung und historische Hintergründe : In 4. B. – Philadelphia, 1967. – B. 1. – 450 S.

на якісні промислові вироби з Центральної Європи, що матиме переваги для обох сторін”. Окрім того, Україна – важливий регіон з виробництва заліза та видобутку вугілля, які використовують у промисловості московського центра. Тому співпраця незалежної України з Центральними державами відкриває для центральноєвропейських промисловців та інженерів величезний простір для діяльності, оскільки “позбавлена централізованих зв’язків у рамках російської економічної політики, індустріалізація України могла б розвиватися за центральноєвропейським зразком [198, с. 88]”¹⁸³.

Українська територія (775. 000 км², 40 млн. осіб), підкреслено у документі, охоплює майже чверть загального людського потенціалу Росії, має найбільший природній приріст і з огляду на власні родючі чорноземи, м’який клімат та мінеральні ресурси є однією з найбагатших на природні багатства частиною всієї Російської імперії як у Європі, так і в Азії [198, с. 85-86]¹⁸⁴. Тому потенційна Українська держава мала б усі передумови для самостійного існування, адже “на українські землі припадає 33% виробництва зернових культур, 74% виплавки заліза, 70% видобутку вугілля у всій Росії [198, с. 86]”¹⁸⁵. Це у випадку здобуття незалежності забезпечило б ефективний економічний розвиток, стало б надійною основою розбудови Української держави.

¹⁸³ Das k. u. k. Kriegsministerium an das k. u. k. AOK : Denkschrift des Allg. Ukr. N-Rates an das k. u. k. Kriegsministerium über die Maßnahmen zur Lösung der ukrain. Frage auf dem Gebiet der russ. Ukraine und Verwahrung gegen eventuelle Angliederung Ostgaliziens sowie neueroberten ukrain. Gebiete an Polen. Wien, am 16. August 1915. Kr. A. Op. Nr 14241/1915 Ausfertigung. / Homykiewicz T Ereignisse in der Ukraine 1914-1922, deren Bedeutung und historische Hintergründe : In 4. B. – Philadelphia, 1967. – B. 1. – 450 S.

¹⁸⁴ Das k. u. k. Kriegsministerium an das k. u. k. AOK : Denkschrift des Allg. Ukr. N-Rates an das k. u. k. Kriegsministerium über die Maßnahmen zur Lösung der ukrain. Frage auf dem Gebiet der russ. Ukraine und Verwahrung gegen eventuelle Angliederung Ostgaliziens sowie neueroberten ukrain. Gebiete an Polen. Wien, am 16. August 1915. Kr. A. Op. Nr 14241/1915 Ausfertigung. / Homykiewicz T Ereignisse in der Ukraine 1914-1922, deren Bedeutung und historische Hintergründe : In 4. B. – Philadelphia, 1967. – B. 1. – 450 S.

¹⁸⁵ Das k. u. k. Kriegsministerium an das k. u. k. AOK : Denkschrift des Allg. Ukr. N-Rates an das k. u. k. Kriegsministerium über die Maßnahmen zur Lösung der ukrain. Frage auf dem Gebiet der russ. Ukraine und Verwahrung gegen eventuelle Angliederung Ostgaliziens sowie neueroberten ukrain. Gebiete an Polen. Wien, am 16. August 1915. Kr. A. Op. Nr 14241/1915 Ausfertigung. / Homykiewicz T Ereignisse in der Ukraine 1914-1922, deren Bedeutung und historische Hintergründe : In 4. B. – Philadelphia, 1967. – B. 1. – 450 S.

В контексті розгляду основ українського національного державотворення на особливу увагу заслуговує еволюція поглядів Л. Цегельського щодо розуміння понять “народ” та “нація”. Якщо у 1901 р. він послуговувався виключно поняттям “народ”, то у 1916 р. уже використовує термін “нація” як тотожний терміну “народ”. Тут Л. Цегельський уточнює власну дефініцію поняття “народ-нація”. Якщо у 1901 р. він визнавав, що для формування народу визначальними є спільний економічний і культурний інтерес та спільна історична традиція, і досить скептично ставився до питання єдиної мови в межах народу та його єдиної назви, то у 1916 р. уже вважає, що народ-націю творить спільна традиція (бувальщина), спільні культурні, економічні й політичні інтереси, а вирішальним фактором є власне почування своєї окремішності від сусідів.

Вагому роль у процесі націєтворення, на його думку, відіграє географічний фактор, адже головною причиною утворення націй було саме географічне становище країн та зумовлені ним їхні природно-господарські інтереси. Згодом, завдяки тривалому співжиттю племен одної країни (...) творилася у них спільна історична традиція та спільна культура (себто: одна мова, один звичай, одна освіта, одне письменство і т. д.). Намагання оборонити свої спільні господарські й культурні інтереси від заздрісних чи напасливих сусідів, стверджує Л. Цегельський, призвело до творення політичної спільноти та національних держав [187, с. 21-22]¹⁸⁶.

Незважаючи на те, що в сучасній науці не існує єдиного універсального визначення поняття “нації”, все ж можна виокремити спільні риси, які характеризують цей феномен. До них насамперед належать спільність території, економічного життя, історії, культури, мови, духовного та психічного складу, політичної свідомості, а також наявність власної політико-правової організації (держави). Роль державного чинника для існування нації вирішальна, а його відсутність чи втрата може призвести до її

¹⁸⁶ Цегельський Л. Русь – Україна і Московщина – Росія. Історико-політична розвідка / Лонгин Цегельський. – Львів : Априорі, 2007. – 104 с.

асиміляції. У такому випадку єдиний порятунок для недержавної нації – збереження національної свідомості, культури та традицій, що може, здебільшого лише частково, загальмувати асиміляційні процеси. З цього випливає, що власна політична організація – необхідна умова нормального розвитку будь-якої нації. Тому, підкреслює Л. Цегельський, “це природно, коли кожна нація прагне мати свою, власну державу [168, с. 36]”¹⁸⁷.

Якщо підсумувати всі погляди Л. Цегельського з приводу націєтворення, вони дуже близькі до наукових детермінант, виділених відомим сучасним політологом Е. Смітом. У своїй книзі “Нації та націоналізм в глобальну епоху [125, с. 126-127]”¹⁸⁸ він виділяє такі основні фактори розбудови нації:

- нагромадження, культивування та передача спільної пам’яті, міфів й символів спільноти;
- розвиток, відбір і передача історичних традицій та ритуалів спільноти;
- позначення, культивування й передача “самобутніх” елементів спільної культури (мова, звичаї, релігія і т. п.) народу;
- насадження “самобутніх” цінностей, знань та настанов населенню через стандартизовані методи й інституції;
- відбір та культивування талантів та ресурсів у межах демаркованої території;
- встановлення загальних для всіх членів позначеної спільноти прав та обов’язків.

Розвиваючи думку щодо українського народу, зазначимо, що його тривалий бездержавний статус й перебування у складі різних держав зумовили потребу пріоритетного збереження рідної мови, віри, звичаїв, традиційних форм родинного та громадського життя. Це передусім проблема

¹⁸⁷ Цегельський Л. Самостійна Україна / Лонгин Цегельський. – Відень : Наклад “Союза Визволення України”, 1915. – 37 с.

¹⁸⁸ Сміт Е. Нації та націоналізм у глобальну епоху / Ентоні Сміт ; [пер. з англ. М. Климчук і Т. Цимбал.]. – К. : Ніка-Центр, 2009. – 314 с.

національного консерватизму, багатогранного й складного феномена, особливого для кожного народу [112, с. 85]¹⁸⁹. Оскільки досягнути найповнішого захисту й збереження національної самобутності українства можна було лише за умови національної незалежності, то українському консерватизму значною мірою були притаманні саме незалежницькі ідеї. Цим пояснюється одна з головних характерних ознак українського консерватизму – його тверда національна спрямованість, що допомагала зберегти національну ідентичність українського народу в умовах бездержавності та постійної боротьби за незалежність [117, с. 88]¹⁹⁰.

Можливо саме тому Л. Цегельський, погляди якого на проблему відродження української державності у період визвольних змагань і після їхнього завершення стають більш як консервативними, бачить Україну як “національну державу”, традиція якої сягає Київської Русі й козацько-гетьманської держави*. Хоча з того часу, коли Л. Цегельський зробив свої висновки пройшло майже сто років, однак його думки не втратили актуальності й сьогодні, адже в сучасних наукових дискусіях, ймовірно, немає більш суперечливої та дискусійної категорії, як “нація” чи “націоналізм”. Щодо проблем дефініювання цих понять впродовж багатьох десятиліть ведеться гостра полеміка. Тому спроба Л. Цегельського дати визначення такого феномена, як народ чи нація, що полягала у намаганні поєднати як суб’єктивні, так і об’єктивні чинники націєтворення й вийти за рамки обмежень примордіалістських та модерністських підходів, має не лише важливе наукове, але й практичне значення для сучасної української політики.

¹⁸⁹ Романюк Н. Особливості українського консерватизму. Загальнотеоретичний аспект / Романюк Н. А. // Вісник Львівського Університету. Серія “Міжнародні відносини”. – 2001. – Вип. 6. – с. 85-90. – С. 85.

¹⁹⁰ Романюк Н. Особливості українського консерватизму. Загальнотеоретичний аспект / Романюк Н. А. // Вісник Львівського Університету. Серія “Міжнародні відносини”. – 2001. – Вип. 6. – С. 85-90.

* Примітка.

Консервативні погляди Л. Цегельського щодо особливостей державного устрою Української держави розглянуто у наступному підрозділі.

2.2. Візія суспільно-політичної організації Української держави

Л. Цегельський належав до тих політичних діячів, які намагалися активно впливати на суспільні процеси в Україні за допомогою друкованого слова. Більше того, його можна вважати ще й талановитим публіцистом та редактором [189]*.

На перше десятиліття ХХ ст. припадає робота Л. Цегельського як редактора у газеті “Діло” (1906-1908) [192, с. 146]¹⁹¹. Саме це періодичне видання найбільше спричинилося до формування української національної еліти, її інтелектуального потенціалу. Це відбувалося в умовах гострої боротьби не тільки з вороже настроєними щодо українців зовнішніми силами, але й за протистояння всередині українських національно-демократичних організацій. Відтак Л. Цегельський виступив проти намагання окремих українських авторитетних діячів утверджувати власне лідерство на шкоду інтересам національно-визвольної справи. На цю тему були написані критичні статті щодо авторитарної позиції редактора газети “Руслан” О. Барвінського. Останній звинуватив редакцію “Діла” в упередженому ставленні до його особи. Так з’явилася стаття Л. Цегельського, в якій автор зосередився на пріоритетних проблемах суспільно-національного розвитку, стверджуючи, що основний напрям газети “Діло” збігається із поглядами широких національно-демократичних кіл і йдеться не про особи, а про принципи [151]¹⁹².

* Примітка.

На початку ХХ ст. Л. Цегельський був співредактором журналу “Молода Україна”, співвидавцем широковідомої брошури М. Міхновського “Самостійна Україна” (1900), певний час редагував газети “Діло” (1906-1908), “Свобода” (1907-1908), “Українське слово” (1915-1918), з 1913 по 1920 р. працював керівником Львівської редакції та адміністрації “Літературно-наукового вісника”. З 1943 р. і до своєї смерті (13. 12. 1950 р.) Л. Цегельський працював редактором українського часопису “Америка” (США).

¹⁹¹ Шаповал Ю. “Діло” (1880-1939 рр.): поступ української суспільної думки / Юрій Шаповал. – Львів, 1999. – 384 с.

¹⁹² Цегельський Л. Барвінському у відповідь / Лонгин Цегельський // Діло. – 1906. – 27 листопада.

Протягом декількох років, коли редакторам “Діла” був Л. Цегельський, газета висвітлювала такі важливі акції, як вибори до парламенту, які супроводжувала боротьба за справедливі виборчі права, протести проти терору, страйковий рух; боротьбу за український університет у Львові; народження нових модерних течій у літературі і мистецтві тощо. Окремо слід відзначити висвітлення газетою такої події, як вбивство студентом Львівського університету М. Січинським намісника Галичини графа А. Потоцького. У газеті тих років важливе місце займала тема викриття ворогів українства і близька редакторів ідея національної єдності українців, почуття національної спільності, солідарності різних частин українського народу, яку пристрасно відстоював на сторінках цього ж часопису М. Грушевський.

Дослідження проблемно-тематичних напрямів тогочасного “Діла” показує, що Л. Цегельський не дистанціює себе від позиції, яку займала редакція як виразник національно-демократичного духу українства, вміло об’єднуючи громадські та політичні сили навколо ідеї створення суверенної української держави. Ця консолідація вимагала критичної реакції на шкідливі для національної ідеї уявлення та помилкові судження, вияви міщанського егоїзму й самолюбства. Як один з редакторів, Л. Цегельський спричинився до того, що газета, будучи національно-демократичним виданням, намагалася дотримуватися незалежної позиції, відстоюючи власні погляди.

Дослідники підкреслюють, що редакція газети, дбаючи про збільшення впливу на читачів, піднімала на шпальтах видання питання соціальної психології. Одна із статей, вміщена у сімох номерах, так і називалася – “Психологія маси” [192, с. 148]¹⁹³, була українським перекладом праці німецького вченого Ф. Паульзена “Політика і етика” [192, с. 148]¹⁹⁴. Газета розглядала питання про те, якою має бути політика, які підходи треба

¹⁹³ Шаповал Ю. “Діло” (1880-1939 рр.): поступ української суспільної думки / Юрій Шаповал. – Львів, 1999. – 384 с.

¹⁹⁴ Шаповал Ю. “Діло” (1880-1939 рр.): поступ української суспільної думки / Юрій Шаповал. – Львів, 1999. – 384 с.

застосовувати у приватному й державному житті? Чи можна погоджуватися з тим, що у “політиці всі методи припустимі?”. Пропонуючи відповіді німецького вченого, газета поділяє його думку щодо визначення наукового терміну держави: “Держава, або, радше сказати, організований у державі народ, є одноцільним розумом і волею наділеним еством, котре ділає суцільно т. зн. відповідно до своїх згори задуманих цілей. Такі ества називаються особами; отже і державі не можна відмовити особовості. А коли так, то і держава – відповідно до свого ества і своєї діяльності – мусить підлягати оцінці вартостей так само, як це діється з кожною одиницею”[192, с. 148]¹⁹⁵.

У газеті подавали основи теорії та світової політичної практики задля того, аби підкреслити важливість формування в українців відчуття права і здатності не лише адекватно розуміти політичні процеси, але й використовувати їх на користь народним ідеалам. Діяльність редакції “Діла” була спрямована на створення умов для повноцінного морального розвитку нації й утвердження її зрілої життєздатності у змаганнях за державність [192, с. 149]¹⁹⁶. Адже українські землі продовжували перебувати у складі двох імперій – Австр-Угорської та Російської і зазнавали соціальних та національних утисків. Відтак, ступінь усвідомлення єдності українців як нації суттєво поступався рівню відчуття власної національної ідентичності інших народів.

Як свідчать документи, Л. Цегельський у цей час підтримував тісні зв’язки з М. Грушевським [52, с. 96]¹⁹⁷, статті якого друкувало “Діло”. У них розглядалася важлива проблема усвідомлення українцями власної національної єдності. Так, М. Грушевський у статті “Галичина й Україна”

¹⁹⁵ Шаповал Ю. “Діло” (1880-1939 рр.): поступ української суспільної думки / Юрій Шаповал. – Львів, 1999. – 384 с.

¹⁹⁶ Шаповал Ю. “Діло” (1880-1939 рр.): поступ української суспільної думки / Юрій Шаповал. – Львів, 1999. – 384 с.

¹⁹⁷ Качкан В. Противник кайдашизму в українській політиці : біографічна канва Лонгіна Цегельського // Качкан В. Хай святиться ім’я твоє / Качкан В. – Кн. IV. – Івано-Франківськ : Сіверсія, 2000. – С. 96.

наголошував, що різні частини українських земель у своєму історичному житті під впливом чужих народів і культур, політичних систем й відмінних економічних і суспільно-політичних умов розвитку йшли різними дорогами, а це спричинило слабкий розвиток національного життя та національної культури. “Щоб вийти з цього розбиття й занепаду, який в дальшому розвою грозить нам мовною національною смертю, – вказує М. Грушевський, – Українці мусять всю енергію вложити в те, аби відіграти національне почуття, і з ним – почуття національної спільності, солідарності у різних частин українського народу та сконцентрувати можливо систематично і планово національні сили тих різних частин на спільній національній роботі, яку нам висувають біжучі події на порядок денний [22]”¹⁹⁸.

Стаття “На шляху до будуччини”, яка з’явилася незабаром після публікації М. Грушевського, розкривала соціально-психологічні процеси формування нації на ґрунті національної ідеї, самостійності української нації від Вісли і Сяну по Дон та Кубань [192, с. 149]¹⁹⁹. Розвиваючи цю проблему, наполегливо ставила питання освіти в Україні, інформувала читачів про вихід українськомовних газет у Східній Україні, гостро критикувала галицьких москвофілів, висвітлювала причини розколу їхнього руху [192, с. 150]²⁰⁰. Окрім цього, редакція чимало уваги приділяла бурхливим подіям у Львівському університеті, пов’язаними з протестами студентів та вимогами української інтелігенції відкрити український університет у Львові [192, с. 152]²⁰¹.

Колектив співробітників газети, який очолював Л. Цегельський, вбачав своє завдання не лише в тому, щоб інформувати, піднімати актуальні питання ініціювати різні акції. Під його керівництвом газета “Діло”

¹⁹⁸ Грушевський М. Галичина й Україна / Михайло Грушевський // Діло. – 1906. – 15, 16 грудня.

¹⁹⁹ Шаповал Ю. “Діло” (1880-1939 рр.): поступ української суспільної думки / Юрій Шаповал. – Львів, 1999. – 384 с.

²⁰⁰ Шаповал Ю. “Діло” (1880-1939 рр.): поступ української суспільної думки / Юрій Шаповал. – Львів, 1999. – 384 с.

²⁰¹ Шаповал Ю. “Діло” (1880-1939 рр.): поступ української суспільної думки / Юрій Шаповал. – Львів, 1999. – 384 с.

перетворилася на трибуну нації, орган, який консолідував українські інтелектуальні сили як Галичини, так і Наддніпрянської України, сприяв творенню єдиного науково-публіцистичного стилю української мови. На цьому, зокрема, влучно наголошував В. Дорошенко, який три десятиліття працював у газеті. Оцінюючи здобутки “Діла” у формуванні української національної ідеї, він наголошував, що народ, який має власну щоденну політичну газету, не може бути аморфною етнографічною масою, він звертав увагу на особливу роль газети саме у сфері формування української літературної мови: “І коли українська часописна мова вирівнялася майже на всій українській території, то у цьому немала заслуга “Діла”, зокрема його редакторів В. Барвінського, А. Горбачевського, В. Охрیمовича, Е. Левицького, І. Белея, Л. Цегельського, Ф. Федорціва, М. Рудницького [28]”²⁰².

Активно співпрацюючи з редагованим М. Грушевським “Літературно-Науковим Вістником”, з 1913 до 1920 рр. Л. Цегельський став керівником Львівської редакції “ЛНВ”. У цьому відомому часописі він видрукував десятки ґрунтовних аналітичних і оглядових матеріалів, присвячених економічним, політичним, літературно-мистецьким, правовим, науковим проблемам. Вони часто з’являлися як у редагованому Л. Цегельським “Ділі”, так і на сторінках “ЛНВ”. Значна увага “Діла” було зосереджено, зокрема, на висвітленні протиріч у середовищі галицького москвофільства. У статтях, вміщених в “ЛНВ”, Л. Цегельський висвітлював природу суперечностей у цьому антиукраїнському русі, підтримуваному та спрямовуваному відповідними політичними силами Росії [160, с. 389-406]²⁰³. Розрив між українським національним рухом та москвофільством стає очевидним в 1907 р. і засвідчує викристалізовану національну свідомість народу, його силу, водночас показав і слабкість російської національної ідеї в Галичині, відверто кинув її провідників у табір ворогів українського національного

²⁰² Дорошенко В. Заслуги “Діла” для всеукраїнської ідеї / Дорошенко В. // Діло. – 1938. – 14 січня.

²⁰³ Цегельський Л. З австрійської України. Галицьке москвофільство в останній його фазі / Лонгин Цегельський // Літер. -науков. вістник. – 1910. – Річник XIII. – . Т. I – Кн. 4. – С. 389-406.

руху. Сам розкол послужив зміцненню польської державної ідеї. Адже у виборчій кампанії 1908 р. поляки та москвофіли виступали єдиним блоком. Л. Цегельський постійно вказував на ворожу природу цієї течії та її згубність для українських національно-визвольних змагань [160, с.395]²⁰⁴.

Робота в українських часописах сприяла особистісному зростанню Л. Цегельського як політичного та громадського діяча. Один із його колег і наступний редактор “Діла” В. Панейко відзначав, що характерними рисами “не тільки редактора, а й людини, письменника й громадського робітника Цегельського була надзвичайна живість і меткість його інтелігенції, його небуденна легкість в одну мить розуміти сказане чи прочитане, розуміти, зв’язати нитками асоціацій з рештою свого духовного засобу і за імпровізувати на цій основі – в одну мить, повторюємо! – цілі склади й високі будівлі нових (або: буцім-то нових) концепцій політичних, соціальних, математичних [192, с. 146]”²⁰⁵.

Необхідно зазначити, що на даний час вітчизняні науковці практично не досліджували суспільно-політичну діяльність Л. Цегельського, спрямовану на формування позитивного іміджу України в Європі в роки Першої світової війни. Так, брошура Л. Цегельського “Самостійна Україна. З картою України” побачила світ у Відні, а друге видання книги “Русь – Україна а Московщина – Росія” – у Туреччині. У Швеції йому вдалось випустити шведською мовою брошуру п. н. “Україна колишня шведська союзниця”. Співпрацюючи із Союзом Визволення України, Л. Цегельський друкував статті у німецькомовних виданнях цього об’єднання “Ukrainische Nachrichten” й “Ukrainische Rundschau”. Його роботи публікували румунською, болгарською, турецькою мовами. Відтак, можна без перебільшення твердити, що Л. Цегельський став одним з перших

²⁰⁴ Цегельський Л. З австрійської України. Галицьке москвофільство в останній його фазі / Лонгин Цегельський // Літер. -науков. вістник. – 1910. – Річник XIII. – . Т. L. – Кн. 4. – С. 389-406 ; Кн. 5. – С. 172-179

²⁰⁵ Шаповал Ю. “Діло” (1880-1939 рр.): поступ української суспільної думки / Юрій Шаповал. – Львів, 1999. – 384 с.

українських політичних діячів, який цілеспрямовано працював над створенням іміджу України у світовій суспільно-політичній думці.

Безпосередня участь у підготовці до захоплення влади у Галичині, активна участь Л. Цегельського у процесі будівництва проголошеної ЗУНР, налагодження зв'язків із Східною Україною не давали йому повноцінної можливості займатися журналістикою та науковою працею. Практично єдиною сферою діяльності, де було використано літературний досвід Л. Цегельського, стало укладення ним політичних декларацій, резолюцій і звернень, а також підготовка законів ЗУНР. Як політик, у цей час він сам стає об'єктом зацікавлення та джерелом інформації для тогочасних засобів масової інформації.

За визнанням самого Л. Цегельського та спогадами його сучасників, він став автором чи співавтором таких політичних документів, як звернення “До населення міста Львова” та “Український народє!”, надрукованих у газетах і розміщених як афіші 1 листопада 1918 р. Із ініціативи Л. Цегельського була написана, узгоджена та підписана угода з Директорією про Злуку українських земель, т. з. “Фастівська угода” від 4 грудня 1918 р. Цю доленосну угоду Л. Цегельським пізніше проголосить як секретар закордонних справ ЗУНР на урочистому засіданні Української національної ради у Станіславі (тепер Івано-Франківськ – М. З.) 3 січня 1919 р. після ратифікації резолюції про Злуку ЗУНР та УНР [148, с. 210-211]²⁰⁶. Саме Декларацію про Злуку ЗУНР із УНР, підготовлену Л. Цегельським, проголосив на велелюдному Софіївському майдані у Києві 22 січня 1919 р.

Підготовка та укладення правових і політичних тогочасних державних документів вимагали від їх авторів високого рівня політичної та правової культури, професійної підготовки, бездоганної логіки мислення й точності формулювань. Відповідальність за текст таких документів несли, як правило, ті органи чи установи, які їх ухвалювали, однак проекти завжди пропонували

²⁰⁶ Цегельський Л. Від легенд до правди. Спомини про події в Україні зв'язані з Першим листопадом 1918 р. / Лонгин Цегельський. – Львів : Свічадо, 2003. – 336 с.

один чи декілька авторів. Тому закономірно, що таким автором чи співавтором найчастіше виступав Л. Цегельський [148, с. 304]²⁰⁷. Окремі з цих офіційних документів, резолюцій, постанов мали не тільки юридичний, але й публічний, пропагандистський характер. Це стосувалося, зокрема, відозви “Український народє!”, яка, проголошуючи факт утворення держави ЗУНР, містила вимоги до населення й війська: “Український народє: Голосимо Тобі вість про Твоє визволення з віковичної неволі. Віднині Ти господар своєї землі, вільний горожанин Української держави. Дня 19 жовтня Твоєю волею утворилася на українських землях бувшої Австро-Угорської монархії Українська держава і її найвища власть, – Українська Національна Рада. З нинішнім днем Українська Національна Рада обняла власть в столичнім місті Львові і на цілій території Української Держави... Доля Української держави у Твоїх руках. Ти станеш як непобідний мур при Українській Національній Раді і відіпреш усі ворожі замахы на Українську Державу [172]”²⁰⁸.

Політичним етапом у діяльності Л. Цегельського виступає американський період його життя, коли за дорученням Є. Петрушевича він вирушив до Вашингтона і навесні 1921 р. відкрив дипломатичну місію ЗУНР у США. 14 березня 1923 р. Рада послів Антанти у Парижі ухвалила постанову про приєднання Східної Галичини до новоствореної Польської держави. Це призвело до анексії Східної Галичини Польщею, ліквідації української влади ЗУНР та закриття її дипломатичних представництв за рубежем [189, с. 360]²⁰⁹.

Поразка національно-визвольних змагань українського народу змушує Л. Цегельського залишитися у США. Певний час він викладає українознавчі предмети у протестантській теологічній семінарії, де написав працю “Про історію протестантизму”. Через відмову перейти на протестантизм і стати

²⁰⁷ Цегельський Л. Від легенд до правди. Спомини про події в Україні зв’язані з Першим листопадом 1918 р. / Лонгин Цегельський. – Львів : Свічадо, 2003. – 336 с.

²⁰⁸ Цегельський Л. Український народє! / Лонгин Цегельський // Діло. – 1918. – 2, 6 листопада.

²⁰⁹ Цегельський Ю.-М. Зага роду Цегельських і розповідь про Камінку Струмилову / Юрій-Михайло Цегельський. – Ellicott City : Смолоскип, 1992. – 787 с.

пастором він був звільнений з роботи і якийсь час редагував у Нью-Йорку часопис “Український вісник”. Згодом, після переїзду до Філадельфії, починає працювати редактором газети “Шлях” і співпрацює з відомою газетою “Америка”. У 1943 р. Л. Цегельський стає редактором цієї газети [189, с. 361]²¹⁰. Однак, саме американський період його літературно-журналістської та політичної діяльності є найменше вивчений. Відомо лише негативне ставлення Л. Цегельського до німецького нацизму, у якому він вбачав загрозу для розв’язання українського питання у міжвоєнний період. Про це він, зокрема, писав на сторінках часопису “Америка”. Влітку 1938 р. Л. Цегельський відвідував ряд європейських країн, де зустрічався з відомими політичними діячами у Берліні, Празі та Варшаві. У спогадах сина Л. Цегельського – Юрія, вказується, що батько зустрічався у Львові з японським консулом, який спеціально прибув з Ужгорода. “Всі того роду аудієнції, – пише Ю. -М. Цегельський, – приватне для нього аранжували американські дипломатичні представництва в даних державах, отже такі його відвідини хоча нібито приватні, то “де факто” все-таки мали в значній мірі дипломатичне значіння [189, с. 362-363]”²¹¹.

Опосередкованим підтвердженням того, що це були не лише приватні поїздки, може слугувати той факт, що, перебуваючи у Львові, Л. Цегельський відвідав Кам’янку Струмилову, де його заарештувала польська поліція. Однак невдовзі політика звільнили, оскільки з Варшави надійшло підтвердження його дипломатичного імунітету. З документальних свідчень приїзду Л. Цегельського до Галичини залишились, зокрема, сімейна фотографія, зроблена 1938 р. в Кам’янці Струмиловій та лист-подяка Л. Цегельському за грошову допомогу науковій бібліотеці НТШ [25, с. 9]²¹².

²¹⁰ Цегельський Ю. -М. Зага роду Цегельських і розповідь про Камінку Струмилову / Юрій-Михайло Цегельський. – Ellicott City : Смолоскип, 1992. – 787 с.

²¹¹ Цегельський Ю. -М. Зага роду Цегельських і розповідь про Камінку Струмилову / Юрій-Михайло Цегельський. – Ellicott City : Смолоскип, 1992. – 787 с.

²¹² Дашкевич Я. Лонгин Цегельський та українська політична думка 1900-1917 рр. [Передмова до кн : Цегельський Л. Русь – Україна і Московщина – Росія. Історико політична розвідка] – Львів : Априорі, 2007. – 104 с.

Слід зазначити, що справжні причини приїзду вченого до Європи досі невідомі. Ймовірно, із записів Л. Цегельського та його спогадів, існування яких засвідчують члени його родини, можна було б отримати відповідну інформацію, але домашній архів політика, включно з рукописами, зник після його смерті. До того ж в бібліотеках США не збереглися повні комплекти “Америци”, а у 1960-х рр. згорів склад видань цього часопису [189, с. 363]²¹³.

Однак, наявні джерела дають підстави стверджувати, що праця Л. Цегельського в США була вельми продуктивною. Один із соратників вченого, Б. Катамай, який впродовж тривалого часу працював з ним у редакції часопису “Америка”, характеризує його як авторитетного та блискучого оратора, якого запрошували на різні зустрічі. “Як посол до австрійського парламенту ще перед Першою світовою війною, як співтворець Листопадового перевороту 1918 р., як міністр українського уряду Західної України, як співтворець Злуки Українських Земель 1919 р. в Києві й як посол українського народу до Вашингтону й як справжній оратор, – підкреслює Б. Катамай, – він був найпопулярнішим бесідником, якого наші поселенці в Америці слухали із запертим віддихом без огляду на довжину його промови [51, с. 761-762]”²¹⁴.

Громадсько-політична та публіцистична діяльність Л. Цегельського у 20–40-х роках ХХ ст. в умовах незалежної України стала предметом самостійного дослідження. Адже саме тоді були написані його спогади та роздуми про події, пов’язані з 1 листопада 1918 р., на основі яких була постала праця “Від легенд до правди” – одне з найцінніших, хоча й дещо, як на нашу думку, суб’єктивних джерел для вивчення подій 1918–1919 р. не тільки в Україні, але й за її межами. Текст цієї праці є частиною спогадів автора про боротьбу за незалежність України, які друкувалися в США у часописі “Америка”. На цьому вперше наголошує сам Ю. Цегельський у

²¹³ Цегельський Ю. -М. Зага роду Цегельських і розповідь про Камінку Струмилову / Юрій-Михайло Цегельський. – Ellicott City : Смолоскип, 1992. – 787 с.

²¹⁴ Катамай Б. Післяслово редактора / Богдан Катамай // Цегельський Ю.-М. Зага роду Цегельських і розповідь про Камінку Струмилову / Юрій-Михайло Цегельський. – Ellicott City : Смолоскип, 1992. – 787 с.

нарисі про свого батька: “Це видання, однак, є до деякої міри “підцензуроване”, а ті статті, які він опублікував про місії Барталемі, в тім виданні є пропущені [189, с. 377]”²¹⁵. Порівняльний аналіз окремих текстів, вміщених у часописі “Америка” з відповідними сторінками книги “Від легенд до правди”, справді свідчить про певні купюри редакторів. Для прикладу, ґрунтовну характеристику військових заслуг Д. Вітовського у публікації замінено на загальне твердження, що “він був хоробрим, сміливим офіцером, улюбленим стрільцями [148, с. 52]”²¹⁶.

Книга “Від легенд до правди” містить декілька важливих пластів інформації. Її своєрідною основою є хроніка 1918–1920 рр., яка відображає низку тогочасних подій у Галичині, Україні й загалом у Європі, свідком чи безпосереднім учасником яких був автор. При опрацюванні книги саме цю обставину слід брати до уваги, адже, перебуваючи у США, Л. Цегельський не мав доступу до джерел і документів, до того ж свої спогади він писав, переосмислюючи описувані події через 15-20 років.

Особливу увагу у праці викликають особисті оцінки учасників підготовки та здійснення Листопадового чину, серед яких є соратники Л. Цегельського з організації “Молода Україна”, які формували основу майбутнього галицького політикуму, а також В. Винниченко, С. Петлюра, М. Грушевський, П. Скоропадський, В. Вишиваний та багато ін. На них, зокрема, досить часто посилаються вітчизняні дослідники, щоб висвітлити місце та роль певних історичних постатей у державотворчих процесах в Україні. Саме ця частина праці найбільш суб’єктивна і дискусійна. Тут автор подає доволі прямі й категоричні судження щодо певних ідеологічних течій в Україні, політичних діячів, які їх представляли (наприклад анархії, соціалізму). Попри певну контроверсійність цей матеріал становить не меншу цінність з огляду на мету дослідження, яка полягає у комплексному

²¹⁵ Цегельський Ю.-М. Зага роду Цегельських і розповідь про Камінку Струмилову / Юрій-Михайло Цегельський. – Ellicott City : Смолоскип, 1992. – 787 с.

²¹⁶ Цегельський Л. Від легенд до правди. Споми́ни про події в Україні зв’язані з Першим листопадом 1918 р. / Лонгин Цегельський. – Львів : Свічадо, 2003. – 336 с.

опрацюванні суспільно-політичних поглядів та державницьких ідеалів Л. Цегельського.

До серії портретів відомих українських діячів, безсумнівно входить: нарис про А. Шептицького, якого автор знав особисто, написаний та виданий уже в США [184]²¹⁷. Праця “Митрополит Андрій Шептицький” Л. Цегельського мала бути за фактичним матеріалом “найбільшим новим життєписом Митрополита”. При цьому Л. Цегельський наголошує, що окрім інформаційного матеріалу, намагався надати праці, “виховного характеру”. Справді, у публікації про життя й пасторську діяльність митрополита, висвітлено декілька питань історико-політичного та просвітницького характеру. Намагаючись з нових позицій часу підійти до постановки традиційного для української історії питання про зраду інтересів народу з боку його аристократії, Л. Цегельський наголошує: “Наша аристократія, всі оці Сапіги, Сангушки, Чорторийські, Шептицькі, Дідушицькі, Тишкевичі, коли згадати тільки західноукраїнську адміністрацію, – погрішила проти нашого народу. Але й українська суспільність не без вини проти цих старих та багатих родів, бо відганяла їх від українства гайдамацьким радикалізмом, а то й просто відкидала їх оферту співпраці на українській ниві” [184, с. 6]²¹⁸. Підсумовуючи він констатує, що праця про А. Шептицького мала б слугувати наукою для радикалізованого українського громадянства, “українство та любов до народу можуть жити не тільки у курній хаті, але й у магнатській палаті, та що поворот наших магнатів до нашого народу ще сьогодні попри всі перевороти і радикальні зміни лежить в інтересі України [184, с. 50]”²¹⁹.

Вивчення теоретичної спадщини Л. Цегельського зайвий раз підкреслює його консервативні погляди та позиції, які зближували його з

²¹⁷ Цегельський Л. Митрополит Андрій Шептицький : короткий життєпис і огляд його народно-церковної діяльності / Лонгин Цегельський. – Львів : Місіонер, 1995. – 77 с.

²¹⁸ Цегельський Л. Митрополит Андрій Шептицький : короткий життєпис і огляд його народно-церковної діяльності / Лонгин Цегельський. – Львів : Місіонер, 1995. – 77 с.

²¹⁹ Цегельський Л. Митрополит Андрій Шептицький : короткий життєпис і огляд його народно-церковної діяльності / Лонгин Цегельський. – Львів : Місіонер, 1995. – 77 с.

шляхтичем за походженням В. Липинським і відмежовували від лівих поглядів, що домінували у той час серед українських політичних лідерів та інтелігенції. Л. Цегельський акцентує увагу на намаганні митрополита домогтися автономії чи навіть суверенітету Східної Галичини. Він також згадує окремі деталі візиту А. Шептицького до США та Канади у 1910 і 1921 рр. У підготовці останнього Л. Цегельський особисто брав участь. Митрополит А. Шептицький, наголошував Л. Цегельський, “врятував наш (український) нарід на американському континенті [189, с. 386]”²²⁰. Він гостро полемізує з тими сучасниками, що недооцінювали патріотизм і рівень самопожертви митрополита, який в 1921 р., відвідавши Італію й Францію, ставив перед високопосадовцями питання права українців на власну державу. Під час приїзду восени 1921 р. до США А. Шептицький, окрім організації американсько-українського єпископату й збору коштів на сиротинці, займався й питаннями західноукраїнської державності.

Незважаючи на загальноприхильне ставлення до українських національно-визвольних змагань, керівництво США не бажало втручатися у європейські справи. Проте Л. Цегельський організував зустріч А. Шептицького з представниками американського уряду. “Митрополит, – пише вчений, – предложив від себе секретареві Гюзові писменний меморіал про Галичину. З розмов цих запевнився Митрополит, що Злучені Держави прихильні думці самоозначення Галичини і коли би питані про це, то заявили би за самостійність Західної України, але що вони не думають самі з власного почину мішатись у цю справу, бо взагалі хотять розв’язатись з Європою [184, с. 50]”²²¹.

Результатом тривалих роздумів про долю українського народу та його національні проблеми стала незафіксована бібліографами в Україні стаття Л. Цегельського “Проблема української нації”, передрук якої вмістив журнал

²²⁰ Цегельський Ю. -М. Зага роду Цегельських і розповідь про Камінку Струмилову / Юрій-Михайло Цегельський. – Ellicott City : Смолоскип, 1992. – 787 с.

²²¹ Цегельський Л. Митрополит Андрій Шептицький : короткий життєпис і огляд його народно-церковної діяльності / Лонгин Цегельський. – Львів : Місіонер, 1995. – 77 с.

“Універсум” (2002) [182, с. 58-61]²²². Слід підкреслити, що ця стаття достатньо повно відображає суспільно-політичні погляди Л. Цегельського, у його майже п’ятдесятилітньому шляху боротьби за державне відродження України. Для неї характерна чітка логіка мислення, тверезий, реалістичний аналіз геополітичної ситуації в Україні, прагнення знайти вихід із становища, що склалося.

Вказану проблему Л. Цегельський розглядає не просто як відповідь на окремі питання щодо майбутнього українців, а як існування українського народу як нації, що, з його точки зору, проблематичне. Він усвідомлював, що для України (УРСР), хоч і члена ООН, під знаком запитання стоїть подальше існування українського народу як нації. На думку Цегельського, позитивний процес консолідації українства як національної одиниці відбувається швидкими темпами, оскільки “за останні 30 років в українське русло включилася як центральна Україна, так і Закарпаття, Буковина”.

У своїх працях Л. Цегельський дотримувався поглядів, що нація є не філологічним і культурним, а географічно-політичним явищем. “Нацією, – вважав він, – є населення даної географічної одиниці, що ради своїх животворних інтересів та по спільній традиції є чи бажає собі бути суверенною, самостійною державою [182, с. 59]”²²³ Вважаючи, що культурні складові – лише придатки політичних процесів, він акцентував увагу на “волевому чиннику творення української нації, тобто свідомості, ідеї та змаганнях [182, с. 60]”²²⁴. З цього погляду, наголошував Л. Цегельський, “українська нація щойно твориться, щойно наростає. В різних землях України різна сила оцего “волевого” чинника; не всюди одинично скристалізований він, а тим самим ріжний його ефект. На загал – можна сказати – напруга його, найвища на заході української території, маліє

²²² Цегельський Л. Проблема української нації / Лонгин Цегельський // Універсум. – 2002. – №11-12. – С. 58-61.

²²³ Цегельський Л. Проблема української нації / Лонгин Цегельський // Універсум. – 2002. – №11-12. – С. 58-61.

²²⁴ Цегельський Л. Проблема української нації / Лонгин Цегельський // Універсум. – 2002. – №11-12. – С. 58-61.

поступенно в східному чи південно-східному напрямку, щоб остаточно зійти майже до зера. Де починається а де кінчається українська нація (а не етнічна маса !) – хто її знає [182, с. 59]”²²⁵.

Безумовно, подібну песимістичну оцінку процесу українського націєтворення не слід розглядати як особисту перцепцію Л. Цегельського. Радше вона склалася під впливом розчарування від невдачі національно-визвольних змагань. Намагаючись детально обґрунтувати причини невтішного стану розвитку української політичної нації, Л. Цегельський здійснює екскурс у минуле, починаючи ще з часів Київської Русі. “Ампутація українського етнічного пня з його провідних, державних верстов почалося ще над Калкою (1224 р.), коли в бою з Моголами впало вище сотки князів а до 100,000 лицарського цвіту, дружинників-бояр. Вона продовжувалася у дальшій наході Татарів (1240 р.), у розгромі над Ворсклою (1399 р.), у перемиській різні боярів Ягайлом (1389 р.), в заміні Придніпрянщини в Дике Поле, в полонізації здесяткованої і ослабленої української шляхти. Богдан Хмельницький а опісля Іван Мазепа намагалися з її недобитків реконструювати ту провідну державну версту наново. (...) Одначе руїна, що наступила по Хмельниччині а опісля ше більше по Мазепинщині, знов здесяткувала рештки українські шляхти чи козацької старшини... [182, с. 60]”²²⁶.

За переконанням Л. Цегельського, така “чистка” тривала більше століття і спричинила повне вичерпання та знесилення України на зламі XVIII – XIX ст. Лише у другій половині XIX ст. зі значними труднощами й дуже повільно розпочалося становлення нової провідної суспільної верстви – дрібної буржуазії, до якої приєдналися, окрім певної кількості ідейно свідомих осіб, залишки “малоросійського” дворянства й частина колишньої польської шляхти, які мали українське коріння.

²²⁵ Цегельський Л. Проблема української нації / Лонгин Цегельський // Універсум. – 2002. – №11-12. – С. 58-61.

²²⁶ Цегельський Л. Проблема української нації / Лонгин Цегельський // Універсум. – 2002. – №11-12. – С. 58-61.

Слід наголосити, що тезу про безелітність української нації одним із перших в українській політичній думці сформував М. Костомаров [117, с. 173]²²⁷. Проте він не робив із цього невтішних висновків. Якраз навпаки, на цьому ґрунтувався його оптимізм щодо відродження України й українців [117, с. 173]²²⁸.

Історія лише частково підтвердила правоту М. Костомарова. Хоч українці й здійснили спробу відродити втрачену державність, однак, як зазначає Л. Цегельський, ситуація в Україні напередодні визвольних змагань 1917 р., саме через відсутність національно свідомих еліт не була сприятливою, а “в огні большевицької революції (...) загинули (...) рештки традиційних, історичних провідних верстов та пропала й новонароджена українська дрібна буржуазія. Систематичне винищування її останків dokonується на наших очах по нинішню днину [117, с. 61]”²²⁹. Отож, до середини ХХ ст. Україна, стверджує він, стала “безкласовою”, “соціально знівельованою країною”, тому національний організм такої соціальної структури є “хорим”, “обезвіченим організмом [117, с. 61]”²³⁰.

Визнаючи той факт, що можливість створення незалежної Української держави в таких умовах була проблематичною, Л. Цегельський не втрачає надії на майбутнє у боротьбі за українську державність. Він називає, щонайменше, дві суспільні сили, консервативні та конструктивні за своєю природою, на які можна сперти будову української держави. Ними, на його думку, є українська Церква і селянський та господарський стан.

²²⁷ Салтовський О. І. Концепції української державності в історії вітчизняної політичної думки (від витоків до початку ХХ ст.) / Олександр Іванович Салтовський – К. : Парапан, 2002. – 396 с.

²²⁸ Салтовський О. І. Концепції української державності в історії вітчизняної політичної думки (від витоків до початку ХХ ст.) / Олександр Іванович Салтовський – К. : Парапан, 2002. – 396 с.

²²⁹ Салтовський О. І. Концепції української державності в історії вітчизняної політичної думки (від витоків до початку ХХ ст.) / Олександр Іванович Салтовський – К. : Парапан, 2002. – 396 с.

²³⁰ Салтовський О. І. Концепції української державності в історії вітчизняної політичної думки (від витоків до початку ХХ ст.) / Олександр Іванович Салтовський – К. : Парапан, 2002. – 396 с.

Такі підходи щодо визначення державотворчих сил українського народу дозволяють позиціонувати представлені ідеї Л. Цегельського у спектрі консервативних, адже, на думку окремих вітчизняних дослідників, основними цінностями українського консерватизму можна вважати націю як природне середовище існування кожного індивіда; державу як органічну форму існування нації; національні традиції, культуру, релігію, морально-правові норми, закон, державний авторитет, приватну власність як пріоритетні орієнтири у суспільно-політичному житті українства; ієрархічно структуроване суспільство, яке характеризується порядком, стабільністю, гармонійним розвитком тощо; національну еліту або аристократію як найбільш здатну до управління активну меншість української спільноти та ін. [112, с. 88]²³¹.

Отож бачення Л. Цегельським місця та ролі Церкви у відбудові майбутньої Української держави не базувалося лише на консервативних переконаннях того, що Церква грає помітну роль однієї з головних основ державного життя, а включало також і практичний аспект: “В новозорганізованій українській національній державі 50,000–75,000 духовенства і церковної причти, розділених рівномірно по всій Україні, були б природним державопіддержуючим цементом, сягаючим своїм впливом у кожне село [182, с. 61]”²³².

У цьому контексті слід наголосити на ще одному аспекті проблеми. Як підкреслюють українські вчені, зокрема один із відомих теоретиків українського консерватизму С. Томашівський, політичний консерватизм у країнах Заходу орієнтувався на провінцію, село, захищаючи, зазвичай, інтереси землевласників. Водночас в Україні погляди прихильників консерватизму формувало місто. Українське селянство не спромоглося зробити консерватизм своїм ідейним проводом, і тому він часто губився у

²³¹ Романюк Н. Особливості українського консерватизму. Загальнотеоретичний аспект / Романюк Н. А. // Вісник Львівського Університету. Серія “Міжнародні відносини”. – 2001. – Вип. 6. – С. 85-90.

²³² Цегельський Л. Проблема української нації / Лонгин Цегельський // Універсум. – 2002. – № 11-12. – С.58-61.

великому розмаїтті ліберальних, демократичних, соціальних програм. Відтак основним носієм українського консерватизму стала інтелігенція.

До її представників, без сумніву, належав сам Л. Цегельський, погляди якого на характер відношення Церкви та селянства підтверджують попереднє твердження щодо слабкості консервативних переконань серед сільського населення. Згодом, у процесі розбудови української державності Л. Цегельський більшою мірою покладається на консерватизм Церкви, а не на консерватизм селян: “Церкві треба згори признати не тільки повну волю в будучій Україні, але й опіку держави та вплив на духовне обличчя народу: на виховання, законодавство, родину, мораль і т. д. Нова українська держава мусить бути християнською нацією [182, с. 61]”²³³.

Акцент недвозначний. Однак державотворчі проблеми не обмежувалися лише слабким консерватизмом селянства, адже консервативно налаштованої української інтелігенції у містах на той час уже майже не залишилося: “Не знайде вона (ідея відродження незалежної України – М. З.) (...) опори в зденаціоналізованих, інтернаціонально настроєних містах та промислових районах. (...) Можна серіозно подумати про участь робітництва в управі і в доходах великого промислу. Але це все (...) не буде мати рішучого значіння для здвигнення і закріплення самостійної України [182, с. 61]”²³⁴. До того ж потенціал залишків української інтелігенції Л. Цегельський оцінював більш ніж скептично стверджуючи, що різні “концепції – соціалістичні, фашистсько-нацистичні, псевдо-большевицькі тощо – що плентаються по головах ріжних гуртків здеклясових інтелігентів (званих евфемістично “партіями”), можуть тільки внести хаос в відбудову української самостійної держави” [182, с. 61]²³⁵. Це твердження, безумовно стало рефлексією особистого досвіду Л. Цегельського, набутого у часи

²³³ Цегельський Л. Проблема української нації / Лонгин Цегельський // Універсум. – 2002. – № 11-12. – С. 58-61.

²³⁴ Цегельський Л. Проблема української нації / Лонгин Цегельський // Універсум. – 2002. – № 11-12. – С. 58-61.

²³⁵ Цегельський Л. Проблема української нації / Лонгин Цегельський // Універсум. – 2002. – № 11-12. – С. 58-61.

визвольних змагань і пов'язаного, передусім, із глибоким розчаруванням його як громадсько-політичного діяча у недалекоглядній політиці Центральної Ради й Директорії. Особливо виразною є переоцінка Л. Цегельським власних поглядів щодо соціалізму, який на початку ХХ ст. мислитель розглядав ще доволі нейтрально: “Не слід забувати, що соціалізм це що інше ніж соціалістичні партії, (...) він є перш усього системом етичним [182, с. 61]”²³⁶.

Базову основу для відбудови незалежної Української держави Л. Цегельський вбачав все ж таки у відродженні селянина-землевласника. Він констатував, що незважаючи на “природне і штучне упромисловлення України, вона остається хліборобською головно країною. Не гляючи на всі колективізації рільництва, Українці осталися хліборобськими індивідуалістами. Привернення приватної, особистої власности землі селянству (і козацтву) з розподілом бувшої великої земельної посілости між дрібних хліборобів – це перше услівя для здвигнення здорової і кріпкої української держави [182, с. 61]”²³⁷. Цей погляд вченого залишився незмінним ще з часів активної діяльності зі створення незалежної України в переддень та під час Першої світової війни: “... одночасно зі збудуванням самостійної Української держави має бути проведена аграрна реформа на користь селянства. Є се основний економічний постулат [182, с. 61]”²³⁸.

Слід підкреслити, що на позитивне ставлення до “українського хліборобства” знаходимо і у більш ранніх статтях Л. Цегельського. Так, 1910 р. він схвально висловлювався про створення селянських організацій, вважаючи їх “... вельми корисною проявою [160, с. 389-406]”²³⁹. Водночас

²³⁶ Цегельський Л. Проблема української нації / Лонгин Цегельський // Універсум. – 2002. – № 11-12. – С. 58-61.

²³⁷ Цегельський Л. Проблема української нації / Лонгин Цегельський // Універсум. – 2002. – № 11-12. – С. 58-61.

²³⁸ Цегельський Л. Проблема української нації / Лонгин Цегельський // Універсум. – 2002. – № 11-12. – С. 58-61.

²³⁹ Цегельський Л. З австрійської України. Галицьке москвофільство в останній його фазі / Лонгин Цегельський // Літер.-науков. вістник. – 1910. – Річник XIII. – Т. L. – Кн. 4. – С. 389-406.

мислитель критично оцінював зростаючу в “деяких ідеологів української націонал-демократичної і радикальної партії, ворожнечу до соціальної-демократичної партії як репрезентантки міського елементу [160, с. 390]”²⁴⁰. Це дозволяє зробити два важливі висновки. По-перше, націонал-демократичній партії, з позицією якої солідаризувався Л. Цегельський, також були близькими ідеї національного консерватизму. По-друге, погляди Л. Цегельського виходили за рамки консервативних і не завжди збігалися з думками ідеологів націонал-демократичної партії, адже далі читаємо: “... ширене тісно клясової ворожнечі селян до міського робітника практично схиблене, бо непотрібно викопує прірву між двома найближчими союзниками в боротьбі против шляхетсько-вшехпольського режиму за демократизацію й націоналізацію всего нашого суспільного життя... [160, с. 390]”²⁴¹.

Послідовникам ідеології українського консерватизму часто було притаманне різне бачення основних шляхів і засобів реалізації політичних інтересів, досягнення головної мети – відродження Української держави як основного способу збереження української нації: від легальних засобів і еволюційного шляху розвитку в межах чужих держав до радикального повернення колишніх порядків [111, с. 88]²⁴². Для Л. Цегельського таким шляхом стала “хліборобська революція”, яка трансформувала б комуністичний колективізм у аграрний індивідуалізм. Основним класом, на який може опертися самостійна Україна, повинен бути індивідуальний дрібний земельний власник-хлібороб (господар, хазяїн). Це велика і чисельна господарська верства, що зацікавлена у створенні та і зміцненні вільної

²⁴⁰ Цегельський Л. З австрійської України. Галицьке москвофільство в останній його фазі / Лонгин Цегельський // Літер.-науков. вістник. – 1910. – Річник XIII. – Т. L. – Кн. 4. – С. 389-406.

²⁴¹ Цегельський Л. З австрійської України. Галицьке москвофільство в останній його фазі / Лонгин Цегельський // Літер. -науков. вістник. – 1910. – Річник XIII. – Т. L. – Кн. 4. – С. 389-406.

²⁴² Романюк Н. Особливості українського консерватизму. Загальнотеоретичний аспект / Романюк Н. А. // Вісник Львівського Університету. Серія “Міжнародні відносини”. – 2001. – Вип. 6. – С. 85–90.

української нації. Вона, на думку Л. Цегельського, дасть їй політичну стабільність, підтримку і “стане в її обороні на смерть і життя”. У цьому проявляються елементи радикального консерватизму Л. Цегельського, основою якого, виходячи з історичної традиції колишнього суспільно-політичного ладу України є принцип консервативної революції, тобто революційне відродження. Необхідно вказати, що в Європі ідея консервативної революції одержала своє теоретичне обґрунтування лише у ХХ ст. Тому погляди Л. Цегельського співзвучні з дослідженнями найбільш відомих ідеологів консерватизму тих часів: “Формою правління самостійної української держави, – наголошує він, – має бути *конституційна монархія* (виділено – М. З.) з демократичним внутрішнім устроєм політичним, однопалатною системою законодавства, громадянськими, язовими і релігійними свободами для всіх національностей і віросповідань, з самостійною українською церквою [169, с. 13]”²⁴³.

Підсумовуючи, можна констатувати, що Л. Цегельський реалістично сприймав перешкоди на шляху до мети – відродження української нації й створення незалежної Української держави, однак був твердо переконаний у спроможності їх подолання: “Лиш колосальне напруження нашої спільної волі і сил може перемогти ті (...) перепони, що стоять в дорозі її здійсненню. Та тільки рішуче видвигнення двох революційних кличів – повернення Христової віри і зворот землі селянству на його особисту власність – зможе добути з України ту дрімучу динамічну силу, що здвигне, оборонить і закріпить Україну як самостійну націю [182, с. 61]”²⁴⁴.

Незважаючи на певну “відірваність” не тільки від України, але й від значної частини української діаспори через рудиментарне сприйняття вироблених ще у часи визвольних змагань ідеалів, Л. Цегельський, хоч і не спромігся передбачити рушійні сили наступних революційних змін в Україні

²⁴³ Цегельський Л. З чого виникла війна та що вона нам може принести / Лонгин Цегельський. – Відень : Наклад “Союза Визволення України”, 1915. – 14 с.

²⁴⁴ Цегельський Л. Проблема української нації / Лонгин Цегельський // Універсум. – 2002. – № 11-12. – С. 61.

(ними вважав українську Церкву і українського селянина – хлібороба, які фактично були знищені більшовиками), він, як дозволяє стверджувати аналіз теоретичної спадщини, все ж непохитно вірив у неминучість національного відродження нашої нації та держави.

2.3. Зовнішньополітичні виміри української державності у баченні Л. Цегельського

Початок Першої світової війни влітку 1914 р. дозволив багатьом європейським недержавним народам, серед яких був й український, сподіватися на зміну політичної карти Європи та реалізацію власних прагнень до незалежного існування. “Ця війна, – писав Л. Цегельський, – не є і не може бути для українців чужою. Навпаки – у цій війні вирішується подальша доля України, бо значною мірою розпочалася вона таки з причини України [169, с. 3]”²⁴⁵.

Оскільки більша частина українських земель на той час перебувала у складі Росії, успіх національного визволення пов’язували, переважно, з військово-політичними здобутками Четверного Союзу й розпадом Російської імперії. Тому праці Л. Цегельського були присвячені обґрунтуванню необхідності відокремлення України від Росії і пропонували шляхи розв’язання українського питання крізь призму запропонованого у XIX ст. канцлером О. фон Бісмарком й філософом Гартманом підходу до створення окремого Королівства Київського [196]²⁴⁶. Крім того, Л. Цегельський визначає окремі можливості розв’язання українського питання, розкриває ідейні та соціальні передумови Української держави, пропонує власне

²⁴⁵ Цегельський Л. З чого виникла війна та що вона нам може принести / Лонгин Цегельський. – Відень : Наклад “Союза Визволення України”, 1915. – 14 с.

²⁴⁶ Cehelskyj L. Die grossen politischen Aufgaben des Krieges im Osten und ukrainische Frage / L.Cehelskyj. – Berlin, 1915. – 25 S.

бачення можливостей співіснування самостійної України й Росії у майбутньому.

Підхід Л. Цегельського до розгляду української проблематики не позбавлений прагматизму та чіткого розуміння національних інтересів держав-учасниць Першої світової війни. “Німеччина, – пише він, – змагається зі своїми західними сусідами за панування над морями, за заморські колонії і ринки. Росія бореться з Австро-Угорщиною за перевагу на Балканах та за панування над морськими протоками – Босфором і Дарданеллами. Та насамперед бореться вона за український “П’ємонт” – Галичину [187, с. 17]”²⁴⁷.

Наскільки важливим було українське питання для стратегічних інтересів Росії, можна судити хоча б з того, що Росія готова припинити подальшу війну, якщо отримає від Австрії, навіть в обмін на Польське Царство, Східну, тобто українську Галичину: “Росії треба прибрати до рук галицьких українців-русинів, аби раз і назавжди задавити “мазепинство”, тобто політичне українство [187, с. 17]”²⁴⁸. Л. Цегельський звертає увагу на дуже важливий аспект російсько-українських стосунків, повна русифікація України не може бути здійснена без захоплення й підпорядкування Галичини, яка “експортує” українство. Кілька років тому стало зрозумілим, вказує він, що Росія готується до війни з Австро-Угорщиною за Галичину, що проявлялося по тій сильній москвофільській агітації, яку кілька літ до того вела Росія через своїх агентів із числа деяких галицьких русинів [187, с. 95]”²⁴⁹.

Водночас, захоплення росіянами Східної Галичини було б, на думку Л. Цегельського, “лихом для всього нашого українського нарподоу, як того,

²⁴⁷ Цегельський Л. Русь – Україна а Московщина – Росія. Історико-політична розвідка / Лонгин Цегельський. – Львів : Априорі, 2007. – 104 с.

²⁴⁸ Цегельський Л. Русь – Україна а Московщина – Росія. Історико-політична розвідка / Лонгин Цегельський. – Львів : Априорі, 2007. – 104 с.

²⁴⁹ Цегельський Л. Русь – Україна а Московщина – Росія. Історико-політична розвідка / Лонгин Цегельський. – Львів : Априорі, 2007. – 104 с.

що в Австрії, так і того, що в Росії [169, с. 7]”²⁵⁰. Відтак, на думку вченого, у ситуації, що склалася, українцям у боротьбі за незалежність слід розраховувати на прихильність іншої сторони конфлікту. У Німеччині, а за тим і в Австрії, Туреччині, Болгарії та в деяких інших країнах щораз більше набирає сили проголошений свідомими українцями клич створення й відбудови Української держави. Це може статися тільки після розгрому Росії німецько-австрійсько-турецько-болгарським союзом. У цих країнах позитивною була думка, що українська держава, ставши клином поміж Балканами та Австрією, з одного боку, і Росією – з іншого, буде “захистом європейського континенту від натиску ненаситної Росії [187, с. 17]”²⁵¹.

При висвітленні проблеми досліджено лише два аспекти відродження української державності, викладені у праці Л. Цегельського “Великі політичні завдання війни на сході та українське питання [196]”²⁵²: перший – політико-економічний, де автор, з точки зору німецьких й українських інтересів, обґрунтовує потребу створення незалежної України; другий – територіальний, який стосується питання кордонів майбутньої Української держави. Обидва підходи відображають особливості поглядів Л. Цегельського на проблему українського державотворення. У першому випадку вчений розглядає проблему створення незалежної України не лише як об’єктивний процес, але й точки зору необхідності послаблення Росії. На основі ґрунтовного економічного аналізу Л. Цегельський переконливо доводить, що відокремлення від Росії, окрім України, ще й Польщі та Прибалтики могло б значно посилити російські втрати. Щодо кордонів України, то Л. Цегельський пропонує два варіанти їх конфігурації, залежно від воєнних успіхів держав Четверного союзу. Він зосереджується на розгляді проектів українського кордону, запропонованих наприкінці XIX ст.

²⁵⁰ Цегельський Л. З чого виникла війна та що вона нам може принести / Лонгин Цегельський. – Відень : Наклад “Союза Визволення України”, 1915. – 14 с.

²⁵¹ Цегельський Л. Русь – Україна а Московщина – Росія. Історико- політична розвідка / Лонгин Цегельський. – Львів : Априорі, 2007. – 104 с.

²⁵² Cehelskyj L. Die grossen politischen Aufgaben des Krieges im Osten und ukrainische Frage / L.Cehelskyj. – Berlin, 1915. – 25 S.

О. фон Бісмарком та Гартманом, основою яких був історико-етнографічний матеріал. Варто підкреслити, що у поглядах Л. Цегельського щодо територіальних меж майбутньої Української держави виразно видно тогочасний німецький максималізм, який проте добре узгоджується з українськими національними інтересами, – створення власної незалежної Української держави на всій етнічній території.

Вчений підкреслює, що на цьому, зокрема, наголошував рейхсканцлер Німеччини д-р фон Бетман-Гольвег. Оцінюючи перспективи німецької нації, у своїй промові у Райхстазі 16 серпня 1915 р. він відзначив, що “у розв’язанні українського питання шляхом створення союзної з Центральними державами Європи Української держави на південному заході теперішньої Росії, німці повинні вбачати інтегральну частину великої проблеми майбутнього порядку відносин на сході [196, с. 7-8]”²⁵³. Лише за допомогою незалежної України, стверджував фон Бетман-Гольвег, “можна захистити шлях від Берліна до Багдада, і лише за допомогою України – морські протоки – найслабше місце цього шляху, від російських (...) зазіхань. У цьому випадку створення незалежної України звільнить балканські народи від російських впливів і покінчить з польським, чеським, сербським та ін. панславізмом... [196, с. 7]”²⁵⁴.

Самостійна українська держава – від Німеччини та Австрії на північному заході до Чорного моря на південному сході – становитиме захисний щит Центральної Європи, Балкан та Константинополя від російського імперіалізму, створить центральноєвропейське укріплення, висунене на схід”, – прокоментував німецькі плани Л. Цегельський [196, с. 7]”²⁵⁵.

²⁵³ Cehelskyj L. Die grossen politischen Aufgaben des Krieges im Osten und ukrainische Frage / L.Cehelskyj. – Berlin, 1915. – 25 S.

²⁵⁴ Cehelskyj L. Die grossen politischen Aufgaben des Krieges im Osten und ukrainische Frage / L.Cehelskyj. – Berlin, 1915. – 25 S.

²⁵⁵ Cehelskyj L. Die grossen politischen Aufgaben des Krieges im Osten und ukrainische Frage / L.Cehelskyj. – Berlin, 1915. – 25 S.

Такий розвиток подій, на думку Л. Цегельського, сприятливий: по-перше, галицьким українцям краще належати до Австрії, де є можливості для національного життя, аніж відійти під Росію, де “наше національне життя нещадно придушується”; по-друге, “Австрія та Німеччина в разі остаточного розгрому Росії з огляду на власні інтереси визволять Україну (або хоча б значну її частину) та сприятимуть самостійній українській державі [196, с. 10]²⁵⁶. Вказану позицію можна розглядати також і як намагання зацікавити керівництво Австро-Угорщини та Німеччини українськими проблемами.

Здійснивши порівняльний аналіз людського потенціалу Європи та Росії, Л. Цегельський робить невтішний висновок, що через 50 років 350 млн росіян протистоятимуть такій же кількості європейців і підсумовує: якщо взяти до уваги те, що “Європа також і у майбутній війні буде поділеною на два табори, то (...) у випадку неповного знищення Росії зараз, кожен наступний рік – це зміна співвідношення бойових сил та засобів на її користь, що, врешті, забезпечить Росії перемогу [196, с. 10]”²⁵⁷.

Тому, на його думку, “об’єктивна історична конечність вимагає, аби між Західною Європою і Московщиною повстала самостійна Українська держава [169, с. 12]”²⁵⁸. Слід наголосити, що коли на початку ХХ ст. у пресі держав Четвертого союзу з’являлися думки про відокремлення певних територій від Росії з метою знищення її могутності, йшлося, як правило, лише про північно-західні області – Польщу, Литву, Прибалтику та Фінляндію. З допомогою залучення статистичних даних Л. Цегельський переконливо спростовує значення цих північно-західних земель для могутності Росії. “Область, про яку йдеться, – пише він, – охоплює приблизно 600 тис. км² і становить близько 1/9 площі усїєї європейської частини Росії, тоді як кількість жителів – 23-25 млн становить 1/7 усього

²⁵⁶ Cehelskyj L. Die grossen politischen Aufgaben des Krieges im Osten und ukrainische Frage / L.Cehelskyj. – Berlin, 1915. – 25 S.

²⁵⁷ Cehelskyj L. Die grossen politischen Aufgaben des Krieges im Osten und ukrainische Frage / L.Cehelskyj. – Berlin, 1915. – 25 S.

²⁵⁸ Цегельський Л. З чого виникла війна та що вона нам може принести / Лонгин Цегельський. – Відень : Наклад “Союза Визволення України”, 1915. – 14 с.

населення. (...) Після відокремлення цих областей за Росією залишиться ще близько 4 720 тис. км² суходолу в Європі та 16 710 674 км² в Азії з загальною кількістю жителів близько 145 млн. За природного приросту населення у 1,6% це означатиме його збільшення щороку на 2,35 млн [196, с. 10-11]”²⁵⁹. Порівняно з цим втрата Росією 25 млн. населення не означатиме відчутного зменшення її могутності. Землі, що розглядаються, з огляду на природний потенціал бідними, а з точки зору основних напрямів експансії Росії – знаходяться осторонь, стверджує Л. Цегельський.

Наводячи дані про місце економічного потенціалу Польщі, північно-західних регіонів і України в загальному виробництві Росії, він підсумовує, що, за винятком вугілля, яке добувають у південно-західній Польщі і балтійських порти, які також не мають вирішального економічного значення для Росії, відокремлення від неї Польщі, Литви, Прибалтики та Фінляндії не буде відчутною втратою для економіки цієї країни [196, с. 11]”²⁶⁰. Натомість втрата Росією України – “це не лише 50 млн. населення (а якщо зарахувати сюди ще й перелічені вище польські та північно-західні терени – 75 млн. осіб неросійського походження), але й 39% (з Польщею та північно-західними землями – 48,18%) виробництва зерна, 33% поголів’я худоби, 75% (з Польщею – 96%) видобутку вугілля та близько 70% (з Польщею – 72,50%) видобутку залізної руди [196, с. 16]”²⁶¹. Таким чином, вважає Л. Цегельський, “Росія буде економічно та фінансово зруйнованою, і лише після втрати такої маси населення і такого економічного ареалу вона перестане загрожувати Європі [196, с. 16]”²⁶². Втративши Україну, Росія, на думку Л. Цегельського, буде змушена спрямувати усі свої інтереси, сили, думки й почуття на

²⁵⁹ Cehelskyj L. Dr. Die großen politischen Aufgaben des Krieges im Osten und die ukrainische Frage / L.Cehelskyj. – Berlin, 1915. – 25 S.

²⁶⁰ Cehelskyj L. Dr. Die großen politischen Aufgaben des Krieges im Osten und die ukrainische Frage / L.Cehelskyj. – Berlin, 1915. – 25 S.

²⁶¹ Cehelskyj L. Dr. Die großen politischen Aufgaben des Krieges im Osten und die ukrainische Frage / L.Cehelskyj. – Berlin, 1915. – 25 S.

²⁶² Cehelskyj L. Dr. Die großen politischen Aufgaben des Krieges im Osten und die ukrainische Frage / L.Cehelskyj. – Berlin, 1915. – 25 S.

Північну та Центральну Азію, яка стане найкращим засобом забезпечення світового миру та майбутньої могутності Німеччини [196, с. 16]²⁶³.

Важливою особливістю потенційного українського державного організму була б цілковита відсутність суперечностей з Центральними державами у недалекому майбутньому, вважав мислитель. “Україна отримала б лише політичні й економічні переваги від зв’язку з Центральними державами. Адже природна експансія українського народу від початків історії орієнтована на схід та південний схід [198, с. 89]”²⁶⁴.

Тому з огляду на українські національні інтереси та інтереси держав Четверного союзу найкраще було б, щоб “Росію так розгромлено, аби від неї відпали всі українські губернії аж по Дон, та Кубань. Постала б тоді велика самостійна Україна, багата пшеничною землею, кам’яним вуглем, залізною рудою, сіллю, нафтою, гарними пристанями, великими ріками – багатонаселена і вільна... [169, с. 10]”²⁶⁵.

Те, в яких кордонах і якою слід створити Українську державу, Л. Цегельський узалежнює від німецьких воєнних здобутків й стану міжнародно-політичної ситуації загалом. Таким чином, він не бере до уваги внутрішньоукраїнський чинник державотворення, а розглядає проблеми лише крізь призму військової могутності держав Четверного союзу. Уже навіть тоді така позиція виглядала досить суб’єктивною й односторонньою, а тому не підтвердилася на практиці. Поляки, литовці, латвійці, естонці та фіни, які перебували у складі Російської імперії, спромоглися здобути незалежність з допомогою великих держав, а українцям реалізувати свою найвищу мету – утворити власну державу – зашкодили, великою мірою,

²⁶³ Cehelskyj L. Dr. Die großen politischen Aufgaben des Krieges im Osten und die ukrainische Frage / L.Cehelskyj. – Berlin, 1915. – 25 S.

²⁶⁴ Das k. u. k. Kriegsministerium an das k. u. k. AOK : Denkschrift des Allg. Ukr. N-Rates an das k. u. k. Kriegsministerium über die Maßnahmen zur Lösung der ukrain. Frage auf dem Gebiet der russ. Ukraine und Verwahrung gegen eventuelle Angliederung Ostgaliziens sowie neueroberten ukrain. Gebiete an Polen. Wien, am 16. August 1915. Kr. A. Op. Nr 14241/1915 Ausfertigung. / Homykiewicz T Ereignisse in der Ukraine 1914-1922, deren Bedeutung und historische Hintergründe : In 4. B. – Philadelphia, 1967. – B. 1. – 450 S.

²⁶⁵ Цегельський Л. З чого виникла війна та що вона нам може принести / Лонгин Цегельський. – Відень : Наклад “Союза Визволення України”, 1915. – 14 с.

внутрішні проблеми. Не можна ігнорувати й те, що поштовхом до українського державотворення став, як і у випадку інших недержавних народів, власний потенціал. Однак безперечним здобутком Л. Цегельського є те, що він намагався зорієнтувати німецьку політику в українське русло.

Отож найкращим варіантом розв'язання українського питання, вважав вчений, могло стати створення незалежної Української держави за умови реалізації проекту “Королівства Київського”. Цей проект передбачав можливість розбудови Української держави із північно-східним кордоном по лінії Вітебськ – р. Дніпро – Курськ – Саратов – р. Волга – Астрахань. Вказану лінію розглядали як природний кордон двох басейнів: Чорного моря та р. Волги, регіон Чорноморського басейну, – пише Л. Цегельський, належить до центральноєвропейського світу і має природну, культурну та економічну схильність до взаємозв'язку (через Чорне море) із південним заходом, а черед багату водну систему Білорусії та Литви – із Заходом. Регіон басейну р. Волги, навпаки, схильний до взаємозв'язку (у напрямку її течії) зі Сходом, Центральною та Північною Азією, до яких він належить, якщо брати до уваги його культуру й економіку [169, с. 11]²⁶⁶.

Підсумовуючи вчений підкреслює, що лінія Вітебськ – Курськ – Саратов є постійна рубіжна лінія, і така її функція спостерігається ще від самих початків історії Східної Європи: “Сюди сягали впливи Фінікії та Греції, а також царства скіфів у стародавні часи. Лінія ця була границею силового впливу готів, а також культурницьких впливів Візантії у перші століття нашої ери. У VIII–X століттях – це північно-східний кордон української стародавньої держави – Київської Русі. Після відносно нетривалого періоду XI ст., коли Київська Русь поширила свої межі через цю лінію у північно-східному напрямі, у XII ст. ця лінія знову набула попереднього статусу, коли у цьому столітті, а ще більше виразно у наступному, стала кордоном двох чи відповідно трьох державних систем:

²⁶⁶ Цегельський Л. З чого виникла війна та що вона нам може принести / Лонгин Цегельський. – Відень : Наклад “Союза Визволення України”, 1915. – 14 с.

московської на півночі, української, яка викристалізувалася у Галицько-Лодомерському князівстві, на піденному заході, та білорусько-литовської на заході”.

У XIV ст. тут проходив кордон між Литвою (пізніше Литвою та Польщею), з одного боку, та Росією (Московією) – з іншого, у XVII ст. – кордон між Литвою та Українською Гетьманською державою з одного боку, та Росією – з іншого. Лише у XVIII ст. настає пролом цієї історичної граничної лінії під тиском російської експансії на піденний захід, і всі країни, що розташовані у цьому напрямку (Україна, Білорусія, Литва, Курляндія, Кримське ханство, Прикавказзя, Польща та Бесарабія), потрапляють за короткий час під владу Росії [196, с. 17]²⁶⁷.

Українська держава з північно-східним кордоном по цій лінії, підтримувана Німеччиною та Австро-Угорщиною, стала б, на думку Л. Цегельського, достатньо сильним бар’єром проти Росії. Він підкреслює, що суцільні українські землі в російській Україні становлять приблизно 775 тис. кв. км, що на 234 тис. кв. км переважає площу Німеччини і на 100 тис. кв. км – Австро-Угорщини. Розпорошені на українських землях інші національні меншини не володітимуть значною силою опору процесам українізації і швидко українізуються, вважав вчений. “Вони – розкидані на великих просторах України і не утворюють окремих мовних островів, які були б стійкими до денаціоналізації та асиміляції з основною масою народу, євреї ж, після рідної, найкраще володіють українською мовою, яка для них є засобом комунікації (у діловодстві) з населенням краю [196, с. 18]”²⁶⁸.

На думку Л. Цегельського, відокремлені від Росії території мусили б стати самостійними, адже “Україна – за-великий край, що б його можна було прилучити чи до Австрії, чи до іншої держави [169, с. 9]”²⁶⁹. Окрім того, “на

²⁶⁷ Cehelskyj L. Die grossen politischen Aufgaben des Krieges im Osten und ukrainische Frage / L.Cehelskyj. – Berlin, 1915. – 25 S.

²⁶⁸ Cehelskyj L. Die grossen politischen Aufgaben des Krieges im Osten und ukrainische Frage / L.Cehelskyj. – Berlin, 1915. – 25 S.

²⁶⁹ Цегельський Л. З чого виникла війна та що вона нам може принести / Лонгин Цегельський. – Відень : Наклад “Союза Визволення України”, 1915. – 14 с.

се не згодилися б й інші сусідні держави, які бажають собі рівноваги між іншими державами Європи, а не бажають собі за-великого скріплення одної тільки держави [169, с. 9]”²⁷⁰.

Велику увагу Л. Цегельський приділяв білоруському народові, стверджуючи, що через малочисельність, слабкий національний розвиток та незручне географічне розташування білоруських земель він неспроможний утворити самостійний державний організм. Тому з географічних та політичних міркувань, на його думку, білоруси охоче приєдналися б до України. Залишити їх у Росії було б помилкою, стверджував Л. Цегельський, оскільки покинуті на призволяще білоруси стануть жертвою русифікації, збільшуючи кількість росіян у Європі. Натомість приєднані до України (за можливості розвитку власної мови, культури та шкільництва) вони б стали на перешкоді просуванню росіян у західному напрямі [196, с. 19]²⁷¹.

Запропонована Л. Цегельським можливість розв’язання українського питання була реальною тільки у випадку повної поразки Росії у Першій світовій війні. Однак ймовірнішою могла бути така поразка Росії, через що її відкинуть на схід тільки за Дніпро. Безумовно, вважав вчений, сам хід війни істотно вплине на характер розв’язання українського питання, однак варіант відокремлення українських земель до Дніпра слід розцінювати як мінімальний результат, досягнути якого слід було з огляду на інтереси Німеччини у послабленні Росії. Такий результат Л. Цегельський розцінював як проміжний. Нез’ясованим у цьому випадку залишалося б питання, чи не можна буде звільнити всю українську територію, якщо війська Четверного союзу захоплять землі лише до лінії Дніпра [196, с. 19]²⁷².

Беручи до уваги ймовірну можливість “часткової” поразки Росії і викликану нею необхідність створення Української держави лише на землях,

²⁷⁰ Цегельський Л. З чого виникла війна та що вона нам може принести / Лонгин Цегельський. – Відень : Наклад “Союза Визволення України”, 1915. – 14 с.

²⁷¹ Cehelskyj L. Die grossen politischen Aufgaben des Krieges im Osten und ukrainische Frage / L.Cehelskyj. – Berlin, 1915. – 25 S.

²⁷² Cehelskyj L. Die grossen politischen Aufgaben des Krieges im Osten und ukrainische Frage / L.Cehelskyj. – Berlin, 1915. – 25 S.

розташованих до Дніпра, Л. Цегельський зазначає, що “лінія р. Дюна – Вітебськ – р. Березина – р. Дніпро – Катеринослав – р. Самара – р. Кальміус – Азовське море – Керченська протока є другою рубіжною лінією між Росією та Європою, яка спроможна реалізувати мету цієї війни. Росію при цьому буде досить далеко відтіснено від Чорного моря та його найзручніших портів. Вона втратить найбагатші землі України – Поділля, Південну Київщину, Катеринославщину, Херсонщину, Таврію. Українська держава зі східним кордоном по цій лінії стала б достатньо сильним територіальним утворенням, щоб чинити помітний опір російській експансії не тільки до Чорного моря, але й на захід. Площа такої держави становила б 550 тис. км², а населення налічувало б приблизно 28 млн осіб (17 млн. українців, приблизно 4,5 млн. білорусів, 700 тис. поляків і стільки ж німців, 2 млн росіян та прибіл. 3 млн. євреїв). Якщо рахувати разом з Польщею, Литвою та Прибалтикою, це була б для Росії втрата всіх земель, які входять до Європи, а також усіх торговельних і військово-морських портів.

До України, вважав Л. Цегельський, слід було б приєднати також і землі, розташовані на лівому боці нижньої течії Дніпра: східну частину Катеринославської губернії та Таврію (з Кримом), оскільки інакше Росія змогла б становити загрозу Одесі, Миколаєву, Константинополю та панувати над Чорним морем. Лише таким чином Росія позбулася б своєї важливої військово-морської бази, – м. Севастополя, і була б остаточно усунена з Чорноморського регіону. Окрім того, як писав Л. Цегельський, втрата Росією великих вугільних та залізнорудних копалинь Донецького краю зруйнувала б усю індустрію її центральної частини [196, с. 21]²⁷³.

Водночас, як підкреслював сам вчений, навіть у цьому випадку українське питання не було б розв’язане у повністю: 14 млн. українців зі східних, етнічно однорідних та національно свідомих губерній – Чернігівської, Харківської, Полтавської, Кубанської, а також з прикордонних

²⁷³ Cehelskyj L. Die grossen politischen Aufgaben des Krieges im Osten und ukrainische Frage / L.Cehelskyj. – Berlin, 1915. – 25 S.

областей Курської, Воронежської, Донської, Самарської, Ставропольської та Терської губерній – ще залишалися б у складі Росії.

Нез'ясованою залишалася доля українських земель в Австро-Угорщині, яка була союзницею Німеччини. Не підлягає сумніву, що німецькі й австро-угорські політики того часу не бажали сприяти розв'язанню українського питання, однак, розглядаючи Україну як важливий інструмент боротьби з Росією, назагал позитивно ставилися до українських прагнень створити окрему державу.

Зважаючи на це, Л. Цегельський у цьому випадку не пропонував радикального підходу до відродження української державності. Він висловлював переконання, що, по-перше, галицьким українцям краще належати до Австрії, де можливості для розвитку їхнього національного життя є кращими, ніж відійти до Росії, де національне життя нещадно придушують; по-друге, Австро-Угорщина та Німеччина у випадку повного розгрому Росії задля власних інтересів визволять Україну, або бодай значну її частину, та допоможуть збудувати самостійну українську державу [187, с. 53]²⁷⁴. Такий висновок, на нашу думку, слід розглядати як елемент стратегічного державницького мислення Л. Цегельського, адже, якщо вдалося б з допомогою Четверного союзу відродити незалежну Україну, то українські етнічні землі Австро-Угорщини могли, згодом також увійти до її складу. Отже, йшлося лише про вміле використання міжнародної кон'юнктури. Як тільки з'явилася можливість об'єднати українські землі, Л. Цегельський став одним із активних ініціаторів цього процесу.

Позитивно оцінюючи ріст зацікавлення європейських народів українською проблематикою на початку Першої світової війни, Л. Цегельський зазначав: “Нарешті, важливим для нас є те, що про українську справу заговорив увесь світ – австрійські, німецькі, шведські, турецькі, болгарські, американські часописи і т. д., думають про неї

²⁷⁴ Цегельський Л. Русь – Україна а Московщина – Росія. Історико-політична розвідка / Лонгин Цегельський. – Львів : Априорі, 2007. – 104 с.

німецький, австрійський і турецький уряди. Навіть в союзних з Росією Англії та Італії пишуть про українську справу. І як би не закінчилася ця війна – українська справа лише виграє з цього. Українське питання вже не зникне з обрії Європи, доки не постане самостійна українська держава”[187, с. 96]²⁷⁵.

Створення незалежної України як результат Першої світової війни, забезпечило б, на думку Л. Цегельського, належний баланс сил у Європі: “... для сеї рівноваги й створено б на міжнароднім мировім конгресі українську державу так, як недавно сотворено Албанію, тому сорок літ Болгарію, а ще давніше Сербію і Грецію [169, с. 9]”²⁷⁶.

Відаючи належне запропонованому Л. Цегельським аналізу міжнародної ситуації в роки Першої світової війни, слід все ж зауважити, що саме ті народи, яким він не надавав суттєвого значення в ослабленні Росії, створили власні держави. У цей же час українські національно-визвольні змагання й спроби утвердитися на міжнародній арені як державна нація зазнали невдачі. Справдилися лише прогнози Л. Цегельського про те, що відсутність незалежної України на карті Європи, розчленування її етнічної території новоутвореними Польщею, Чехо-Словаччиною, Угорщиною й більшовицькою Росією заклали підґрунтя для нового світового воєнного конфлікту, який, на думку відомих вітчизняних науковців, розпочався саме з українських земель (Закарпатської України у складі Чехо-Словаччини) [113]²⁷⁷.

Відповідь на це знаходимо у ґрунтовній статті Л. Цегельського “Проблема української нації” [182, с. 58-61]²⁷⁸. Цю статтю можна розглядати і як певний підсумок поглядів Л. Цегельського на проблему відродження української державності, зроблений з огляду на досвід українського

²⁷⁵ Цегельський Л. Русь – Україна і Московщина – Росія. Історико-політична розвідка / Лонгин Цегельський. – Львів : Априорі, 2007. – 104 с.

²⁷⁶ Цегельський Л. З чого виникла війна та що вона нам може принести / Лонгин Цегельський. – Відень : Наклад “Союза Визволення України”, 1915. – 14 с.

²⁷⁷ Рудницький С. Чому ми хочемо самостійної України / Степан Рудницький. – Львів : Світ, 1994. – 56 с.

²⁷⁸ Цегельський Л. Проблема української нації / Лонгин Цегельський // Універсум. – 2002. – № 11-12. – С. 58-61.

державотворення першої половини ХХ ст. Тут його погляди проектуються на внутрішні проблеми розвитку української нації, зумовлені також і зовнішніми чинниками. Розглядаючи важке становище українців у складі СРСР, Л. Цегельський не змінює власних переконань про те, що “постороння поміч в оформленню української національної держави буде невідхильно потрібна і конечна [182, с. 61]”²⁷⁹. Адже на шляху відродження української державності й надалі є суттєві перешкоди, які існують століттями: перше – це чинники геополітичного характеру, друге – деформована, окалічіла соціальна структура українського суспільства [182, с. 60]²⁸⁰.

Розглядаючи геополітичні чинники, котрі Л. Цегельський виділив і проаналізував як такі, що перешкоджають українському державотворенню, можна помітити певну трансформацію його поглядів. На відміну від тези про обґрунтування природних “розломів” геополітичного простору Центрально-Східної Європи, які допомогли вченому виокремити українські етнічні землі зі складу інших державних організмів (передовсім Росії) задля створення незалежної Української держави на початку ХХ ст., тут наголошується вже на цілісності східноєвропейського простору, який він називає “сарматським низом”: “Цей Низ від Карпат до Уралу неперерваний ніякими горами, а його великі, сплавні ріки, що творять чотири моря – чорноморське, балтійське, арктичне і каспійське – та котрі у своїх верхівях переплітаються з собою, існують скоріше як єдине ціле, ніж як межі [182, с. 60]”²⁸¹.

Відтак, Л. Цегельський змінює власне бачення історії цих земель, наголошуючи не на її національних аспектах, а на послідовності геополітичних змін. Це дозволяє стверджувати про якісно інший рівень сприйняття проблем української державності Л. Цегельським, яке більше не обмежувалося лише українськими етнічними землями. Адже нація, за

²⁷⁹ Цегельський Л. Проблема української нації / Лонгин Цегельський // Універсум. – 2002. – № 11-12. – С. 58-61.

²⁸⁰ Цегельський Л. Проблема української нації / Лонгин Цегельський // Універсум. – 2002. – № 11-12. – С. 58-61.

²⁸¹ Цегельський Л. Проблема української нації / Лонгин Цегельський // Універсум. – 2002. – № 11-12. – С. 58-61.

твердженням Л. Цегельського, це “явище не філологічне чи культурне, а географічно-політичне. Культурні моменти є лишень добавком до нього. Нацією є населення даної географічної одиниці, що ради своїх життєвих інтересів та по спільній традиції є чи бажає собі бути суверенною, самостійною державою [182, с. 59]”²⁸².

Можна погодитися з Л. Цегельським в тому, що крізь призму такого погляду історію Центрально-Східної Європи треба розглядати як послідовну зміну панування над простором різних народів, причому географічні межі їхнього впливу впродовж століть великою мірою демонстрували схожу тенденцію: “З цього Низу перше чорноморське злевище, під скомбінованими впливами Середземноморських (візантійських) звязків та норманських (варяжських) завоювань-державотворців, сформувалось як держава (Київська Русь) та покорило собі імперію від Пейпус-озера, Неви, Лагоди і Білозера до Карпат, Дунаю та Кубані – від Вісли і Сяну до Волги і Ками (Святослав, Володимир Великий, Ярослав Мудрий і наслідники)”. Після розгрому Київської Русі монголами прийшла черга литовсько-руської держави з осередком у Балтійському морі (Німан – Двина), що сягала свого апогею, знову від Пейпуса до гирла Дніпра і Дністра, від Буга на Заході до Дону і Оки на Сході. Унія Польщі, Литви і Русі була лиш продовженням “литовсько-руської імперії” з деяким переміщенням її центру далі на захід від балтійського басейну. Був час, вказує Л. Цегельський, коли ця імперія зробила спробу включити і басейн Волги до свого складу. Наступна імперія, яка опанувала вже всі чотири морські басейни – російський царизм – триває дефакто до цього часу”, – писав Л. Цегельський [182, с. 60]²⁸³.

Слід зауважити, що описане вчений явище послідовної зміни державних організмів у просторі не позбавлене наукової основи. Воно увійшло в науку під назвою “політико-географічних гомологій” і згодом було

²⁸² Цегельський Л. Проблема української нації / Лонгин Цегельський // Універсум. – 2002. – № 11-12. – С. 58-61.

²⁸³ Цегельський Л. Проблема української нації / Лонгин Цегельський // Універсум. – 2002. – №11-12. – С. 58-61.

детально проаналізоване видатним німецьким політико-географом О. Мауллем [201, с. 38]²⁸⁴. Геополітичні розробки не були чимось новим у дослідженнях Л. Цегельського, адже він детально знав праці видатних німецьких геополітиків кінця XIX – початку XX ст., на основі яких значною мірою формувалося його власне бачення політичного простору.

Після закінчення Другої світової війни значення та вплив геополітики на світові процеси по-різному сприймалися й реконструювалися. Якщо в німецькомовному середовищі з огляду на негативний досвід її інструменталізації націонал-соціалізмом геополітика набула маргінального значення, то у США розвинулося переконання, що німецька геополітика є чимось, про що необхідно знати [202, с. 113]²⁸⁵. Перенесені на американський ґрунт німецькі геополітичні ідеї, почасти через призму протистояння між Сходом і Заходом, отримали якісно новий, глобальний вимір. Тому перебування у США, без сумніву, внесло корективи у геополітичні погляди Л. Цегельського. Його погляди на націю та національну державу вийшли за межі виключно етнічного сприйняття й отримали широке історично-географічне розуміння. Більше того, сама ідея про можливість відродження української державності, як уже йшлося, спроектована ним через політико-географічні гомології на весь простір Центрально-Східної Європи: “Був момент по розвалі царату в 1917-1918-ім році, що Україна могла знов сягнути по імперіальну місію на Сарматським Низі. Михайло Грушевський в проблиску Геніальної інтуїції дав їй за герб Володимирів Тризуб, чим в умах тисяч – свідомо чи несвідомо – збудив дрімучу величну традицію Київської Русі, дав великодержавний розмах українській державній думці. На жаль, вона заснітилася в гущі соціалістичного доктринерства і демагогії [182, с. 60]”²⁸⁶.

²⁸⁴ Maull O. Politische Geographie / O.Maull. – Berlin : Safari-Verlag, 1956. – 610 S.

²⁸⁵ Ó Tuathail G. Critical Geopolitics: The Politics of Writing Global Space. Borderlines. – В. 6. – Minneapolis : University of Minnesota Press, 1996. – 422 p.

²⁸⁶ Цегельський Л. Проблема української нації / Лонгин Цегельський // Універсум. – 2002. – № 11-12. – С. 58-61.

Ідея відродження української державності на початку ХХ ст. Л. Цегельський розглядає як проект, який можна було реалізувати: “Підняв її ще раз сміливий, далеко і широко видючий ум Павла Скоропадського... Не реставрація московського царату ввижалася йому, а реставрація київської імперії Святослава-Завойовника – по Волгу і Каспій, але з центром у Києві. В хаосі і розвалі 1918-го року лежало це в сфері можливостей. Але соціалістична, безоглядна гайдамащина перемогла і затопила грандіозну історичну ідею. Її підняли і здійснили нові “собирателі землі руської” (цебто Сарматського Низу) – Ленін і Сталін [182, с. 60]”²⁸⁷.

Як впливає з наведеного аналізу, геополітичні особливості Центрально-Східної Європи є такими, підкреслює Л. Цегельський, що виділити яку-небудь її частину в окрему самостійну державу не так легко. Це стосується й України, і Білорусії, й балтійських країн, а далі й “Московщини, Донщини чи Підкавказзя”: “Як показують події останніх літ, навіть Польщі тяжко охоронитися від того всеягуючого, східно-європейського конгломерату. І вона, вже по третій раз у своїй історії увійшла в нього – з тим, що коли за першим разом вона грала ролю центра, так тепер центр пересунувся до Москви [182, с. 60]”²⁸⁸.

Переоцінка геополітичних реалій дозволяє Л. Цегельському критично оцінити власні погляди на ідею відродження української державності в переддень та під час Першої світової війни. Звідси його риторичне запитання: “Хто зна отже, що властиво легше було до здійснення по розвалі царату в 1918 році: чи східноєвропейська імперія з Україною і Києвом як її організаційним осередком чи окрема українська держава чорноморського лиш басейну?.. [182, с. 60]”²⁸⁹.

²⁸⁷ Цегельський Л. Проблема української нації / Лонгин Цегельський // Універсум. – 2002. – № 11-12. – С. 58-61.

²⁸⁸ Цегельський Л. Проблема української нації / Лонгин Цегельський // Універсум. – 2002. – № 11-12. – С. 58-61.

²⁸⁹ Цегельський Л. Проблема української нації / Лонгин Цегельський // Універсум. – 2002. – № 11-12. – С. 58-61.

Можна лише стверджувати, що реалізувати кожен із цих задумів в тогочасних умовах було нелегко. Зважаючи на могутність СРСР після перемоги у Другій світовій війні, Л. Цегельський із сумом констатує, що зараз “не реально говорити про Україну як метрополію східно-європейської імперії. Момент на це проминув марно і без вороття. Сьогоднішня дилема отже звучить: або самостійна Україна як суверенна нація, або Україна в лабетах імперіалістичної Москви [182, с. 60]”²⁹⁰.

Тому перед сучасним українським поколінням, на думку Л. Цегельського, особливо гостро постає проблема українського націєтворення, витоки якої сягають 1648 – 1654 рр. Проти геополітичних чинників, зауважує вчений, які діють менше “за”, аніж “проти” українського сепаратизму, ми безсильні. “Ми мусимо жити серед них та – як треба – помимо них і проти них [187, с. 60]”²⁹¹. Тому саме в розвитку людського потенціалу він вбачав основу українського націєтворення й вважав, що саме на ньому слід зосередитися українцям.

Передбачити можливість створення незалежної України поза впливом зовнішніх чинників було на той час досить важко. Поза тим, багато ідей Л. Цегельського залишаються актуальними й до наших днів. Серед них, зокрема, необхідність мобілізації внутрішніх ресурсів при здобутті та зміцненні української державності. Хоча ймовірність розвитку статусу України до великодержавного чи імперського сам Л. Цегельський оцінював більш ніж скептично, можна все ж актуалізувати погляди вченого з позицій сьогодення в контексті перспектив набуття Україною статусу регіонального лідера у Центрально-Східній Європі, або зміцнення ролі України у рамках т. зв. балтійсько-чорноморської дуги.

Загалом динаміка суспільно-політичних поглядів Л. Цегельського щодо зовнішньополітичного виміру українського державотворення дозволяє

²⁹⁰ Цегельський Л. Проблема української нації / Лонгин Цегельський // Універсум. – 2002. – № 11-12. – С. 58-61.

²⁹¹ Цегельський Л. Проблема української нації / Лонгин Цегельський // Універсум. – 2002. – №11-12. – С. 58-61.

виявити активну, творчу складову розвитку його ідей, відсутність стереотипного мислення, реальну оцінку міжнародно-політичної ситуації. Еволюція геополітичних ідей Л. Цегельського лише підтверджує те, як географічні обґрунтування взаємозалежностей та ліній поділу, а також геополітичні моделі, можуть формуватися у вигляді мовних конструкцій й використовуватися як дискурсивні стратегії політичної боротьби. Це, без сумніву, вигідно вирізняє його теоретичний доробок з-поміж інших українських мислителів першої половини ХХ ст.

Висновки до розділу 2

Вищезазначене дозволяє зробити висновок про важливість теоретичних напрацювань Л. Цегельського щодо теорії національних процесів і самої дефініції нації. Новаторськими є його погляди про те, що основу нації складає саме спільність традицій та інтересів, оскільки ні мова, ні назва народу не вирішують питання про його “окремішність”, головне – це відчуття “окремішності” від сусідів. Така постановка питання відрізняє концепцію Л. Цегельського від трактування поняття нації іншими дослідниками. Він цілком слушно звертає увагу й на те, що існують цілі групи народів, які розмовляють однією мовою, але вважають себе різними народами, скажімо, англійці, американці, австралійці, для яких рідною є англійська.

Л. Цегельський переконаний, що природа створила народи, даючи їм через географічний уклад країн, окремі інтереси та долю. Саме географічне становище, природно-господарські інтереси стають основою вироблення спільних історичних традицій та спільної культури, мови, звичаїв, освіти, прагнення захистити свої спільні господарські та культурні інтереси від

небезпечних сусідів, але це веде до спільності політичної, до утворення національних держав.

Посилаючись на дослідження М. Грушевського, літописи, “Руську Правду” та інші дослідження, Л. Цегельський спростовує варязький варіант виникнення Русі, стверджуючи, що Русь пішла від “самого серця Русі-України” – Києва, а назву “Русь” носило одне із племен, яке населяло цю землю. Детальний огляд, основою якого є історико-політичні дослідження, дає підстави вченому зробити висновок, що росіяни-московити та українці-русини ніколи не вважали себе одним народом, ніколи не мали однакових інтересів і традицій. Він порівнює особливості мови, освіти, культури, віри й робить висновок, що вони відрізняють ці два народи. Іншим є політичний лад. У Московії панувала деспотія, сліпа послухність, а в Русі-Україні люди порядкували самі, розбудовуючи демократичні відносини. Козаки обирали старшину, навіть митрополита Київського обирали на виборах, а вже опісля його затверджував константинопольський патріарх. Відрізнялися між собою й представники простого народу: мовою, вбранням, звичаєвим правом, мелодією та змістом пісень, фольклором, сімейним та громадським побутом.

Особливо гостро Л. Цегельський виступає проти політики царської Росії у період Першої світової війни. Він публікує праці німецькою, шведською, болгарською, турецькою, румунською мовами, в яких висвітлює історію українського народу, його право на власну державність, на повну незалежність від Росії. Позитивно, що Л. Цегельський, викриваючи тих, хто вороже ставився до України, не забував на непослідовність, недисциплінованість та неорганізованість представників української нації, особливо інтелігенції.

Розуміючи значення освіти для народу на шляху здобуття незалежності, Л. Цегельський твердо обстоював позицію, що освіта підростаючого покоління повинна здійснюватися рідною мовою. Як публіцист і політик-організатор суспільного життя, а згодом як депутат

австро-угорського парламенту та галицького сейму він наполегливо виборював для галичан право навчатися українською мовою в національних школах. Ця ідея стає провідною у виступах Л. Цегельського. Будь-яке політичне рішення, спрямоване проти української мови, викликало його осуд і рішуче заперечення.

Однак боротьба Л. Цегельського за навчання рідною мовою не обмежувалася лише сферою початкової освіти. Він розумів, що без високоосвіченої та патріотично налаштованої еліти при будівництві незалежної держави нація обійтися не зможе. Серед інших народів Європи українці перебували у невігідному становищі. Навіть поляки в Галичині мали власний університет, хоча формально він не був польським. Український народ, який у княжі часи та у XV – XVII ст. славився своєю наукою та освітою, у новітню епоху не мав власного вищого навчального закладу. Тому разом з відомими українськими діячами Л. Цегельський вів наполегливу боротьбу за український університет у Львові. До цієї теми він неодноразово повертався у передвиборній боротьбі й на сторінках періодики. Ідея створення у Львові українського університету, пропагована Л. Цегельським та його однодумцями, була актуальною протягом десятиліть. Вона стала однією з головних домагань галицьких українців у політичній боротьбі.

Готуючи націю до здобуття власної державності та усвідомлюючи наближення світової війни, Л. Цегельський значну увагу приділяв підготовці українських військових формувань. В умовах незалежності Україна, на його думку, повинна була дбати про створення власного війська. Правильність підходів Л. Цегельського у сфері необхідності захисту незалежності показали події 1917 – 1920 рр.

Майбутню українську суверенну державу Л. Цегельський бачив як сильну демократичну республіку з виборним гетьманом-президентом і виборною Генеральною Радою – парламентом. Його суспільно-політичним

ідеалом стали демократичні державницькі традиції козацької доби й досі невідома Конституція кошового отамана К. Гордієнка, соратника І. Мазепи, яка, за словами вченого, була написана раніше конституції П. Орлика.

Історичні умови склалися так, що Л. Цегельському довелося співпрацювати з керівниками Центральної Ради М. Грушевським, В. Винниченком та іншими політичними діячами лівої орієнтації, поглядів яких він не поділяв, а навпаки – гостро критикував їх за нерішучість, наївну віру в єдність із російськими соціал-демократами, в тому числі з більшовиками. Вчений не поділяв їх федералізм, готовність будувати Україну в складі Російської імперії. Розчарований політикою соціалістів, Л. Цегельський констатував, що політичні діячі такого типу не здатні збудувати самостійну Українську державу. Найсумніші передбачення досвідченого політика збулися.

Після національно-визвольних змагань, перебуваючи в еміграції у США, Л. Цегельський опублікував в українській емігрантській пресі низку статей під загальною назвою “Більше правди про гетьмана Скоропадського”, у яких аргументовано полемізує із соціалістами щодо природи гетьманської влади. На основі доступних йому джерел, документів, а також особистих вражень Л. Цегельський намагався показати П. Скоропадського державником, який зміцнював Україну, проводив розумну та послідовну міжнародну політику щодо возз’єднання всіх українських земель. На основі фактичного матеріалу він доводить, що П. Скоропадський, прийшовши до влади, запропонував увійти в його уряд представникам різних українських партій, в тому числі й соціалістам, проголосив українську мову державною, почав підготовку до створення виборного загальноукраїнського законодавчого органу. З точки зору Л. Цегельського, гетьман П. Скоропадський, зробив найбільший внесок у розвиток української науки та культури: при ньому були створені Українська Академія Наук, Українська Академія Мистецтв, виходили опозиційні газети з критикою самого гетьмана

тощо. Не залишався байдужим Л. Цегельський і до найболючішого в Україні питання – земельного. Він підтримував принципи земельної політики гетьмана: приватну власність на землю та розподіл великих земельних маєтків на дрібні самостійні селянські й козацькі господарства, недопущення скасування будь-якої земельної власності, її так званої соціалізації.

РОЗДІЛ 3

РЕАЛІЗАЦІЯ Л. ЦЕГЕЛЬСЬКИМ ІДЕЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

3.1. Відродження української державності як ідейна основа суспільно-політичної діяльності Л. Цегельського

1 листопада 1918 р. увійшло в історію як визначна дата для населення західноукраїнських земель. Розпочався, за словами Л. Цегельського, новий, бажаний і водночас несподіваний етап у житті Східної Галичини та тієї порівняно невеликої групи політичних діячів, які безпосередньо готували захоплення влади у Львові й на усіх землях цього невеликого краю із п'ятимільйонним населенням.

Як свідчить Л. Цегельський, за десятки років політичної боротьби, страйків, заворушень, кривавих виборів і демонстрацій він був твердо переконаний в успішному проголошенні та утвердженні української державності: “Віра і довіра освідомлених мас до нашої організації, до її лідерів були великі. Мені був добре відомий запал, патріотизм, готовність до посвяти наших старшин, розісланих по краю на місця чи розкинутих по казармах і залагах, у містах. У тому я був певен, що цієї ночі – приснопам’ятної ночі – край буде наш [148, с. 45]”²⁹².

Варто додати й досвід депутатської праці Л. Цегельського та його колег в парламенті Австро-Угорщини. Щоправда, цей досвід не завжди був сприятливим фактором у боротьбі за створення незалежної держави, адже змушував дотримуватися певних бюрократичних норм чи визначених процедур, враховувати елементи австрійської політичної культури. Однак, члени першого кабінету ЗУНР, як засвідчували події, були значно

²⁹² Цегельський Л. Від легенд до правди. Спомини про події в Україні зв’язані з Першим листопадом 1918 р. / Лонгин Цегельський. – Львів : Свічадо, 2003. – 336 с.

обізнанішими з державним управлінням, ніж вчений М. Грушевський, письменник В. Винниченко, критик і публіцист С. Петлюра – будівничі української державності на східноукраїнських землях.

Події 1 листопада 1918 р. в науковій літературі та мемуаристиці часто характеризуються термінами “першолистопадовий зрив” чи першолистопадовий переворот. Стосовно цих подій Л. Цегельський вживав поняття “зрив” для окреслення бойових дій польських повстанців, а 1 листопада називав “першолистопадним переворотом”, “чином”.

На думку вітчизняних дослідників, терміни “зрив” чи “переворот” щодо висвітлення подій, які розглядаємо, невдалі. Справді, ні у Львові, ні в інших містах Східної Галичини жодного перевороту не відбулося, підкреслює Я. Дашкевич: “Галичина входила на правах королівства (тому у Львові була резиденція намісника австрійського цісаря) до складу Австро-Угорської монархії. Монархія програла війну з Антантою і вже у жовтні 1918 р. перебувала у стадії політичного колапсу, а частково й хаосу [23, с. 357]”²⁹³.

У Львові з ініціативи Української парламентарної репрезентації 18-19 жовтня 1918 р. відбулося зібрання Української Конституанти, в роботі якої взяли участь депутати до австро-угорського парламенту, Галицького та Буковинського сеймів, декілька єпископів й по три делегати від політичних партій. Із Закарпаття отримали письмове повідомлення про солідарність з роботою та рішеннями Конституанти. На її засіданнях було, зокрема, прийнято декларацію УНРади, яку проголосили найвищим правовим законодавчим органом українського народу, що проживає в Австро-Угорській монархії. Іншим доленосним кроком було ухвалення Постанови-Маніфесту про утворення на етнографічних українських землях Української держави: “... ціла Галичина – етнографічна область в Австро-Угорщині, зокрема, східна Галичина з граничною лінією Сяну з влученням Лемківщини, північно-західна Буковина з містами Чернівці, Старожинець і Серет та

²⁹³ Дашкевич Я. Західно-Українська Народна Республіка : позитивний і негативний досвід / Дашкевич Я. // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2000. – Вип. 6. – С. 355–359.

українська полоса північно-східної Угорщини творить одноцільну українську територію. Ця українська національна територія уконституується отим як Українська держава... [171; 131, с. 133]”²⁹⁴.

Автором Декларації та Маніфесту, ухвалених Конституантою, був Л. Цегельський. Проголошення української державності 19 жовтня 1918 р., за його словами, стало першим українським державно-правовим актом у Галичині, а 1 листопада 1918 р. – лише втіленням цього акту в життя. У дні підготовки до проголошення української державності у Галичині особливо виразно проявилися організаторські здібності й політична зрілість Л. Цегельського, про що свідчать тогочасні записи у щоденнику його дружини Ольги [189, с. 371-374]²⁹⁵. Детальний опис подій, який тут знаходимо, ілюструють ґрунтовну організаційну роботу з підготовки та проголошення Української галицької держави, хоч ряд українських вчених досить скептично оцінюють діяльність Л. Цегельського, звинувачуючи його у занадто “довірливому ставленні до старої Австрії”, що, на думку відомого вченого С. Макарчука пояснюється двома обставинами – “особливістю політичної школи західно-українських діячів, сформованої в умовах поваги до права і його букви, а також відсутністю в розпорядженні Української Національної Ради реальної військово-політичної структури, здатної взяти владу силовими методами [83, с. 45]”²⁹⁶.

Однак сам Л. Цегельський, описуючи власні відчуття напередодні 1 листопада, згадував про це так: “Назагал все настільки відлагоджене, що остаточно наша справа перемаже! Я був упевнений, що ми, політики, зробили своє і завтра вранці далі робитимемо, що треба, – а буде цього аж надто на наші сили! Тепер, уночі, у фізичному захоплені Львова ми були ні

²⁹⁴ Цегельський Л. До населення Львова / Лонгин Цегельський // Діло. – 1918. – 2 листопада ; Тищик Б. Й. Західноукраїнська Народна Республіка (1918-1923). Історія держави і права / Тищик Б. Й. – Львів : Тріада плюс, 2004. – 392 с.

²⁹⁵ Цегельський Ю.-М. Зага роду Цегельських і розповідь про Камінку Струмилову / Юрій-Михайло Цегельський. – Ellicott City : Смолоскип, 1992. – 787 с.

²⁹⁶ Макарчук С. Українська Республіка Галичан: уариси про ЗУНР / Степан Макарчук. – Львів : Світ, 1997. – 192 с.

при чому. Діло було віддане в руки рішучих молодих людей, а вони своє завдання виконають. Можна спокійно спати, аби збудитись у вільному українському Львові. Чи не дивно це: засинати в Австрії, а прокинутись в Українській державі?.. [148, с. 28]²⁹⁷. Завдяки великій організаційній роботі Української національної Ради та Військового комітету на західноукраїнських землях було проголошено Західноукраїнську Народну Республіку. Утвердження української влади відбулося переважно мирно, без бойових сутичок і кривавих інцидентів.

Напередодні і в перший день після проголошення ЗУНР у Східній Галичині почалося формування нового уряду – державного секретаріату. Головою (президентом) першого урядового кабінету було обрано К. Левицького, державним секретарем внутрішніх справ – Л. Цегельського, фінансових справ – К. Левицького (тимчасово), зовнішніх справ – В. Панейка, військових справ – Д. Вітовського, юстиції – С. Голубовича, земельних справ – С. Барана, торгівлі і промислу – Я. Литвиновича, шляхів – І. Мирона, пошти і телеграфу – О. Пісецького, освіти – С. Смаль-Стоцького, праці та суспільної опіки – А. Чернецького, суспільного здоров'я – І. Куровця, віросповідання – О. Барвінського, публічних робіт – І. Макуха. Більшість членів кабінету – члени національно-демократичної партії, інші представляли радикальну, соціал-демократичну, християнсько-суспільну партії, а троє були безпартійними. 10 листопада 1918 р. члени нового уряду склали присягу [83, с. 63]²⁹⁸.

Державний секретар внутрішніх справ, яким став Л. Цегельський, і відповідно секретаріат мали широкі повноваження. У його обов'язки, крім охорони громадського порядку, входила організація адміністративного апарату у Львові та на місцях. Помічником і заступником держсекретаря, за поданням Л. Цегельського, УНРада затвердила Р. Перфецького, адвоката й

²⁹⁷ Цегельський Л. Від легенд до правди. Спомини про події в Україні зв'язані з Першим листопадом 1918 р. / Лонгин Цегельський. – Львів : Свічадо, 2003. – 336 с.

²⁹⁸ Макарчук С. Українська Республіка Галичан: уариси про ЗУНР / Степан Макарчук. – Львів : Світ, 1997. – 192 с.

посла сейму. Йому було доручено забезпечувати внутрішню роботу Секретаріату. Сам же Л. Цегельський здійснював організацію місцевих адміністрацій. Насамперед були обрані або призначені комісари замість колишніх старост у повітах, розпочалося також формування народної міліції, продовольчих відділів, проводився запис добровольців до українського війська [131, с. 155-157.]²⁹⁹. Українське населення прихильно поставилося до перших кроків нової влади, але не обійшлося без інцидентів. Особливо напружена ситуація склалася у Бориславі, де виникли конфліктні ситуації. Невдачею закінчилась спроба організувати структури української влади в Перемишлі та деяких інших містах.

Паралельно Л. Цегельський здійснював роботу з вдосконалення діяльності державного апарату влади. По-перше, 15 листопада 1918 р. за поданням Секретаріату внутрішніх справ, був ухвалений закон “Про доповнення складу Української Національної Ради відпоручниками повітових і міських організацій” [83, с. 63]³⁰⁰. Він встановлював квоту, згідно з якою належало дообрати 70 послів. По-друге, 16 листопада УНРада схвалила один з найважливіших актів – “Закон про тимчасову адміністрацію областей Західно-Української Народної республіки” [131, с. 71]³⁰¹, який, на думку багатьох дослідників, мав конституційне значення. Згідно з цим законом, на території ЗУНР залишалося функціонувати австрійське законодавство, за умови, що воно не суперечило інтересам Української держави. Всі адміністративні органи на території ЗУНР були підпорядковувані Державному Секретаріату. Передбачалися й інші заходи, які стосувалися роботи державного апарату, місцевого самоврядування, судів, пошти, телеграфу, залізниці тощо.

²⁹⁹ Тищик Б. Й. Західноукраїнська Народна Республіка (1918-1923). Історія держави і права. / Тищик Б. Й. – Львів : Тріада плюс, 2004. – 392 с.

³⁰⁰ Макарчук С. Українська Республіка Галичан : Нариси про ЗУНР / Степан Макарчук. – Львів : Світ, 1997. – 192 с.

³⁰¹ Тищик Б. Й. Західноукраїнська Народна Республіка 1918-1923 рр. / Тищик Б. Й. Вівчаренко О. А. – Коломия : Світ, 1993. – 119 с.

У цьому контексті велике зацікавлення викликає особиста позиція Л. Цегельського у підходах до багатьох аспектів державного будівництва. Дослідження діяльності Л. Цегельського підтверджує, що він дотримувався у роботі поміркованих поглядів, керувався правом і сповідував толерантність у ставленні навіть до ворогів. Безумовно, це не завжди подобалося радикально налаштованим діячам. Судячи зі спогадів Л. Цегельського, він неодноразово конфліктував з М. Лозинським, Д. Вітовським та деякими іншими своїми колегами при розв'язанні ряду проблем [148, с. 42-43]³⁰².

Подібні розбіжності були не просто професійними суперечками чи непорозуміннями. Йшлося про речі принципові, а саме, різні підходи до вирішення проблем державного будівництва. Аналізуючи один із таких конфліктів, викликаний виступом М. Лозинського, Л. Цегельський, зокрема, підкреслював: “Ось тут і виявились між нами дві протилежні ідеології – позитивно-консервативна, об'єднуюча і державотворча, з одного боку, та негативна, ненавистю лиш керована й роз'єднуюча, з іншого. Виявили себе тут дуже різні психології: перша – “психологія культурних людей зі старих родин, котрі почувалися рівними в польській стороні і трактували колишніх польських правителів, хоч і холодно, але чемно; друга – психологія, яку влучно характеризує українська народна приказка: “Не дай Боже з Івана пана [148, с. 57-58]”³⁰³. Таку позицію довгий час населенням сприймало як вияв панської пихи та нещадно висміювало її. Сьогодні, збагачені історичним досвідом, ми дещо переоцінюємо те, що пов'язується з консерватизмом, оскільки революційна риторика й дії часто демонстрували негативні наслідки у політичних відносинах.

Л. Цегельський звернув увагу на цікавий історико-політичний факт, практично не зафіксований в науковій літературі. Він акцентував на тому, що противниками українців у Східній Галичині були не польська аристократія, а

³⁰² Цегельський Л. Від легенд до правди. Споми́ни про події в Україні зв'язані з Першим листопадом 1918 р. / Лонгин Цегельський. – Львів : Свічадо, 2003. – 336 с.

³⁰³ Цегельський Л. Від легенд до правди. Споми́ни про події в Україні зв'язані з Першим листопадом 1918 р. / Лонгин Цегельський. – Львів : Свічадо, 2003. – 336 с.

польські міські “демократичні” й соціалістичні елементи, польська інтелігенція, буржуазія та молодше духовенство. Л. Цегельський нагадує, що на чолі польського уряду у Варшаві, який розпочав перемовини у 1918 р., перебували два галицько-польські соціалісти – І. Дашинський та В. Морачевський, і вдається до аналогії, що й у Східній Україні московські пролетарії та “народні демократи” були “куди жорстокіші і захланніші від московського панства [148, с. 58-59]”³⁰⁴ у ставленні до українських самостійницьких змагань.

Тим часом у Львові точилися жорстокі бої: війна йшла з перемінним успіхом, але з виразною перевагою поляків. У ніч з 21 на 22 листопада 1918 р. Львів українці втратили. Учені досі з’ясовують причини цієї фатальної поразки, відзначаючи неспівмірність сил, погану орієнтацію у місті українських вояків, які походили переважно із селян, слабе командування, відсутність належного озброєння та амуніції, відсутність очікуваної допомоги зі Сходу України, незрівняно гіршу організацію самого ходу боїв з боку українських командирів тощо.

Л. Цегельський, який перебував в епіцентрі подій, у своїх спогадах постійно наголошував на високій організованості, самодисципліні українського населення Східної Галичини. Висловлені ним ще у 30-тих роках минулого століття міркування про причину поразки у Львові багато у чому співпадають із пізнішими оцінками дослідників. Загальний висновок, який Л. Цегельський неодноразово наводив у своїх працях, був таким: “Факт, що ми не втримали Львів і Перемишль, свідчить про те, що мілітарно ми відразу були спаралізовані – між нами не було ні одного стратега. Ми вміли взірцево зробити переворот, бо мали здисципліноване громадянство, але тут же виявили стратегічну наївність – не перешкодили полякам зайняти вісь Перемишль-Львів, що є ключем до цілого галицького простору [148, с. 56]”³⁰⁵.

³⁰⁴ Цегельський Л. Від легенд до правди. Спомини про події в Україні зв’язані з Першим листопадом 1918 р. / Лонгин Цегельський. – Львів : Свічадо, 2003. – 336 с.

³⁰⁵ Цегельський Л. Від легенд до правди. Спомини про події в Україні зв’язані з Першим листопадом 1918 р. / Лонгин Цегельський. – Львів : Свічадо, 2003. – 336 с.

Відомий дослідник тих подій С. Макарчук слушно зауважує, що перемога поляків у Львові ще більше віддалила їх від розуміння природних прав і прагнень українського народу, посилила шовіністичні настрої та спричинила до формування такої польської політики в українському питанні, що в історичній перспективі не могла мати шансу на успіх [83, с. 104]³⁰⁶. Це прекрасно усвідомило нинішнє покоління поляків.

Слід зауважити, що діяльність Л. Цегельського у цей час не обумовлювалася лише участю в організації проголошення та здобуття влади на західноукраїнських землях чи роботою на посту Державного секретаря ЗУНР з його широким спектром функцій та обов'язків. Л. Цегельському судилося закласти основи української дипломатії, бути співтворцем акту Злуки Східної та Західної України, працювати у відомствах іноземних справ ЗУНР та УНР, а згодом – реалізувати низку міжнародних акцій молодій державі, виконувати дипломатичну місію уряду ЗУНР у США.

Опинившись у скрутній ситуації після втрати Львова, УНРада та Державний Секретаріат, які перебували на той час у Тернополі, вирішили негайно вислати місію на Велику Україну* для налагодження тісних контактів та отримання негайної фінансової й військової допомоги. Йшлося, насамперед, про штабних офіцерів, гармати, боєприпаси тощо. Очолити місію було доручено Л. Цегельському, оскільки він мав великий досвід виконання дипломатичних доручень, добрі стосунки як із гетьманом й членами гетьманської влади, так і з представниками Директорії – з В. Винниченком і С. Петлюрою. Як зазначав сам Л. Цегельський у спогадах, для цього він був “достатньо дипломатичний і здатний до швидких рішень, а також доброї стилізації угод [83, с. 115]”³⁰⁷.

³⁰⁶ Макарчук С. Українська Республіка Галичан: нариси про ЗУНР / Степан Макарчук. – Львів : Світ, 1997. – 192 с.

* Примітка.

Ще до проголошення ЗУНР, у другій половині вересня 1918 р. Л. Цегельський за дорученням парламентської репрезентації відвідав Київ, щоб “погодити українську позицію з гетьманом”, однак поїздка виявилася безрезультатною.

³⁰⁷ Макарчук С. Українська Республіка Галичан: нариси про ЗУНР / Степан Макарчук. – Львів : Світ, 1997. – 192 с. – С. 115.

Ця нелегка поїздка, яка ще раз переконала звичних до порядку галичан у тому, якою страшною і руйнівною є “анархічна стихія революційного трудового народу”, завершилася зустріччю із керівництвом Директорії, яка якраз почала повстання проти Гетьманату.

І хоч Л. Цегельський з великою підозрою та недовірою поставився до Директорії, яка, на його думку, не була легітимною, адже “становила собою об’єднання тільки соціалістів, метою якого було повалення гетьмана та створення соціалістичної республіки”, вести переговори довелося саме з цією владою. Більшість правих політиків Галичини, а серед них і Л. Цегельського, аж ніяк не влаштовувала соціалістична орієнтація частини провідників УНР і навіть їх готовність прийняти радянську платформу, правда, як вони говорили, не московську, а українську. Вихованих у легітимному дусі галичан лякала анархія, руйнівний революційний деспотизм й отаманщина – жахіття, які переконливо описав Л. Цегельський у своїх мемуарах [148]³⁰⁸.

Після бурхливих перемовин представники Директорії в особі В. Винниченка, О. Андрієвського та ін. погодилися з пропозицією галицької делегації розпочати підготовку до злуки обох українських держав та надати допомогу галицьким військам під Львовом. При цьому Л. Цегельський настояв на галицькій автономії.

1 грудня 1918 р. була підписана підготовлена Л. Цегельським і прийнята майже без застережень попередня угода, відома як Фастівська [79, с. 67]³⁰⁹. Незважаючи на усі контроверзи суспільно-політичного розвитку, листок із шкільного зошита, на якому Л. Цегельським були виписані основні положення “Злуки” українських земель збереглися до нашого часу у фондах Центрального Державного історичного архіву у Львові під гаслом “Осип Назарук”.

³⁰⁸ Цегельський Л. Від легенд до правди. Спомини про події в Україні зв’язані з Першим листопадом 1918 р. / Лонгин Цегельський. – Львів : Свічадо, 2003. – 336 с.

³⁰⁹ Лозинський М. Галичина в рр. 1918-1920 / Лозинський М. – Нью-Йорк : Червона Калина, 1970. – 228 с.

Крім “Передвступного договору” про Злуку, підписаного В. Винниченком, П. Андрієвським, делегація повезла додому 10 млн. австрійських корон, обіцяних ще раніше П. Скоропадським, залізничні платформи з гаубицями та кулеметами, вагони зерна та цукру, а також вкрай потрібну амуніцію та одяг. Крім цієї щедрої та запізнілої, як писав згодом Л. Цегельський, допомоги, йому вдалося домогтися дозволу у С. Петлюри на поїздку з метою налагодження фронту генерала М. Омеляновича-Павленка та полковника Є. Мишковського. Вони одразу очолили посади коменданта армії та начальника штабу й добре прислужилися українській справі.

Про поїздку, її результати, а також про ситуацію на сході України Л. Цегельський доповів членам галицького уряду, а 3 січня 1919 р. у Станіславі Українська Національна Рада у повному складі під головуванням Є. Петрушевича розглянула та ратифікувала підписану у Фастові попередню угоду про Злуку. Доповідав Л. Цегельський як секретар закордонних справ. Згадуючи цей момент, він писав: “Піднявся я з двома аркушами паперу в руці: один – оригінал договору у Хвастові, датований 1 грудня 1918 р., а другий – проект резолюції, яку я маю запропонувати Українській національній Раді до ухвалення. Обидва документи укладені мною. Я сам, признаюся, в урочистому настрої, свідомий того, що відбувається великий, приснопам'ятний акт з історії українського народу, що оце за яких десять хвилин народиться – бодай у принципі, в юридичному виразі волі українського народу Галичини й Буковини – соборна Українська держава. Я говорив коротко. Підкреслив, що історичним ідеалом українського народу є політична незалежність і політична єдність усієї української землі в суверенній Українській державі. Від смерті Ярослава Мудрого (1054 р.) ми вперто стреміли до здійснення цього ідеалу [148, с. 210]”³¹⁰.

Після виступів кількох послів і повідомлення про те, що й угорські українці бажають злуки із Україною, резолюція була прийнята одностайно,

³¹⁰ Цегельський Л. Від легенд до правди. Спомини про події в Україні зв'язані з Першим листопадом 1918 р. / Лонгин Цегельський. – Львів : Свічадо, 2003. – 336 с.

через акламацію. У самій ухвалі відзначалось: “Зміряючи до найскоршого проведення сеї Злуки, Українська Національна Рада затверджує передвступний договір про Злуку, заключений між Західноукраїнською Народною Республікою і Українською Народною Республікою дня 1 грудня 1918 р. у Хвастові, та доручає Державному Секретаріатові негайно розпочати переговори з київським правительством для сфіналізування договору про Злуку [131, с. 233]”³¹¹. Ухвала про Злуку була сприйнята у Галичині як реалізація споконвічних мрій українців.

Сам Л. Цегельський 13 січня 1919 р. склав повноваження секретаря внутрішніх справ і цілком присвятив себе закордонним справам. Номінально він був заступником секретаря зовнішніх зносин. Але оскільки В. Панейко перебував у Версалі, де мала відбутися конференція союзників, Л. Цегельському доводилося займатися організацією роботи секретаріату, підготовкою й реалізацією акту злуки 22 січня 1919 р., вирішувати інші нагальні справи.

Вагоме значення для всієї української справи мала активна участь Л. Цегельського у самому проголошенні Злуки. Він у складі репрезентативної делегації з понад 60-и осіб і відповідної охорони спеціальним поїздом вирушив з Тернополя до Києва. Делегацію очолив перший віце-президент УНРади Ю. Бачинський, а до її складу, окрім Л. Цегельського, входили такі відомі політичні діячі того часу як Д. Вітовський, С. Вітик, Р. Перфецький, В. Стефаник, І. Мирон, О. Бурачинський.

22 січня 1919 р. на Софіївському майдані в Києві урочисто обстановці був офіційно проголошений акт Злуки. Під час церемонії Л. Цегельський виступив першим, зачитав текст Ухвали УНРади від 3 січня і передав його голові Директорії В. Винниченкові.

³¹¹ Тищик Б. Й. Західноукраїнська Народна Республіка (1918-1923). Історія держави і права. / Тищик Б. Й. – Львів : Тріада плюс, 2004. – 392 с.

Універсал Директорії зачитав Ф. Швець. Цим Універсалом народів України сповіщали про те, що 3 січня 1919 р. у м. Станіславові Українська Національна Рада ЗУНР, як виразник волі всіх українців Австрійської імперії та найвищий їх законодавчий чинник, проголосила злуку двох держав. “Директорія Української Народної Республіки ухвалила тую Злуку прийняти і здійснити на умовах, які зазначені в постанові Західної Української Народної Республіки від 3 січня 1919 року”, – йшлося в Універсалі. Документ констатував, що здійснилися мрії народу: “Однині є єдина незалежна Українська Народна Республіка [78, с. 133-144]”³¹².

Проголошення Злуки було майже одностайно підтримане того ж 22 січня 1919 р., а також схвалене на засіданні Трудового Конгресу України з участю галицької делегації, тобто представницьким органом усєї України.

Проголошення акту Злуки українських земель було історично вагомим і відповідальним кроком, який жеврів у генетичній пам’яті народу й незважаючи на десятиліття репресій й замовчування в СРСР, за першої ж можливості викликав потужну політичну акцію 1989 р. Саме тоді широка громадськість довідалася про доленосну подію української історії, а живий людський ланцюг між Львовом і Києвом у сімдесяті роковини Злуки продемонстрував готовність свідомого громадянства України продовжити боротьбу за соборну, суверенну державу.

За загальним визнанням учасників і організаторів акту Злуки, а також згідно з майже одностайною думкою дослідників, проголошення об’єднання двох частин України, хоч і було знаковою подією в історії розірваної на шматки чужинцями України, однак не мало великого практичного значення.

В успішному проведенні Злуки з ініціативи провідних галицьких і східноукраїнських політиків чи не найвагомішою, якщо йдеться про політичну акцію, була роль Л. Цегельського. Це був найпомітніший аспект його державницьких, у тому числі й дипломатичних зусиль.

³¹² Литвин М. Р. Історія ЗУНР / М. Р. Литвин, К. Є. Науменко. – Львів : Опір, 1995. – 280 с.

У зв'язку зі створенням єдиного державного об'єднання Л. Цегельський був призначений першим заступником, чи як тоді казали, “товаришем міністра закордонних справ”. За його власним свідченням, цю посаду він формально обіймав з 23 січня до 3 лютого 1919 р., коли Директорія змушена була покинути Київ [148, с. 251]³¹³.

У цей час Л. Цегельському випала ще одна нелегка місія – евакуація галицької делегації з обложеного Києва. Крім того, на нього як заступника міністра, поклали обов'язки закриття самого міністерства закордонних справ. Та найважчим було відчуття втрати української державності. “Падіння Директорії, – пізніше напише Л. Цегельський у спогадах, – було початком кінця Української держави. Вся героїчна боротьба опісля, всі зусилля Січових стрільців, Петлюри, Галицької армії. Армії УНР і т. д. від весни 1919 р. аж до боїв під Замостям у час наступу Будиного і Тухачевського на Львів-Варшаву (1920) – це лиш безуспішні намагання повернути втрачене у результаті історичного промаху т. зв. української демократії з листопада 1918 р. [148, с. 279]”³¹⁴.

Л. Цегельському вдалося без втрат вивезти з Києва і доставити у Галичину делегацію галичан разом з охороною, а також ті українські родини, які не захотіли залишатися в окупованій столиці. Це було останнім офіційним дорученням уряду Директорії.

По дорозі у Вінницю Л. Цегельський зустрівся з С. Петлюрою й отримав від нього доручення поїхати у Прагу до С. Масарика та його уряду як спеціальний уповноважений посол”. Майже нездійсненне завдання полягало у тому, щоб з допомогою Масарика та його оточення як посередників домогтися підтримки Заходу, Антанти, а ще придбати зброю та боєприпаси.

³¹³ Цегельський Л. Від легенд до правди. Споми́ни про події в Україні зв'язані з Першим листопадом 1918 р. / Лонгин Цегельський. – Львів : Свічадо, 2003. – 336 с.

³¹⁴ Цегельський Л. Від легенд до правди. Споми́ни про події в Україні зв'язані з Першим листопадом 1918 р. / Лонгин Цегельський. – Львів : Свічадо, 2003. – 336 с.

Повернувшись із Вінниці, у лютому 1919 р. Л. Цегельський розпочав переговори з президентом Масариком, чеським прем'єром Тусаром, міністром Клофачем. З їх допомогою він домогся зустрічі з французьким маршалом Пелле, колишнім керівником штабу французької армії. Йому Л. Цегельський подав меморіал про Україну “як важливу проблему Сходу Європи”. Зрозуміло, домогтися зміни позицій Антанти у такий спосіб було мало ймовірно. Однак, як зазначає у спогадах Л. Цегельський, французький маршал перейнявся питанням української державності та пообіцяв свою підтримку в Парижі.

Наприкінці січня 1919 р. за ухвалою союзників до Галичини прибула комісія Антанти під керівництвом французького генерала Бартелемі, щоб посприяти в укладенні миру між Польщею та Західною Україною. Є. Петрушевич, за погодженням з В. Панейком, який перебував у Парижі, доручив Л. Цегельському вести переговори з комісією.

Спогадів про ці переговори ми не маємо. Вони були надруковані у часописі “Америка”, але з невідомих причин не увійшли до книги “Від легенд до правди”. Можна здогадуватися, що укладачі та редактори останньої зробили це свідомо, оскільки висновки Л. Цегельського щодо позиції тодішнього президента та більшості членів УНРади були занадто категоричними. Про це можна судити на підставі його поглядів на інших сторінках спогадів.

Спробуємо реконструювати суть розходжень на основі окремих висловлювань Л. Цегельського, думок його сина Юрія з книги “Зага роду Цегельських...”, розділу “Місія генерала Бартелемі й наслідок його пропозиції”, підготовленого внучкою О. Цегельською за трьома статтями Л. Цегельського, видрукованих у 1932, 1942 і 1943 роках у часописі “Америка”, а також інших друкованих праць та аудіоматеріалів Ю.-М. Цегельського. Цей матеріал, зокрема, подано як заключний розділ до другого видання книги “Від легенд до правди” (2003), випущеного у Львові.

Суть конфлікту в тому, що Бартелемі запропонував керівництву ЗУНР укласти мир між Польщею та Західною Україною для створення об'єданого фронту проти більшовиків. За участь у цій боротьбі Західноукраїнській Республіці гарантували її визнання суверенною державою на чолі з урядом президента Є. Петрушевича та участь західноукраїнської делегації у Паризькій мирній конференції на тих самих умовах, що й інші європейські народи, які здобули незалежність – чехів, поляків та ін., а також матеріальну та військову допомогу у війні проти комуністичної Росії. Однак, очолювана Бартелемі комісія запропонувала тимчасову демаркаційну лінію між Польщею та Західною Україною тодішню лінію фронту, а остаточні кордони мали бути визначені Версальською конференцією за участі галичан. Такий статус-кво був явно не вигідний, принизливий для українців Галичини [148, с. 295-305]³¹⁵.

Тому Українська Національна Рада у Станіславі відкинула цю пропозицію двома третинами голосів. Аргументи були досить вагомими: йшлося про втрату значної частини української етнічної території й насамперед міста Львова, який тоді належав Польщі. Західний польський кордон не був встановлений. Крім того, Антанта, а значить і сформована нею комісія, не визнавала Східної України, вважаючи її складовою частиною власного союзника – Росії.

Л. Цегельський опинився серед меншості. Він наполягав на тому, що пропозицію Бартелемі треба прийняти. Разом із представником уряду у Парижі В. Панейком вони вважали, що у перетракціях з Антантою треба виторгувати якомога більше територій та інших необхідних поступок. Оскільки Л. Цегельського не підтримали, він зрікся членства в уряді ЗОУНР. “Це сталося, – як стверджував політик, – головним чином унаслідок моїх розходжень з президентом Петрушевичем щодо альянтської комісії генерала

³¹⁵ Цегельський Л. Від легенд до правди. Спомини про події в Україні зв'язані з Першим листопадом 1918 р. / Лонгин Цегельський. – Львів : Свічадо, 2003. – 336 с.

Бартелемі, переходу Української Галицької армії на Велику Україну... [148, с. 291]”³¹⁶.

У заключному розділі спогадів Л. Цегельський так пояснив власну позицію: “Я притримувався думки, що необхідно домовитись із комісією Бартелемі хоч би тому, що така домовленість стала б автоматичним визнанням нас як самостійного українського партнера серед альянтів. Я був за те, щоб УГА відступила в разі потреби в Карпати, а не за Збруч, забезпечуючи собі щонайменше прихильність і допомогу Чехословаччини. Я оцінював наші реальні шанси за Збручем у тодішній ситуації дуже песимістично, бо знав декларативну та паперову вартість усього того, що, зрештою, слабка, пропаганда Директорії намагалася роздути до величини фактів, у які все ж багато наших громадян, а навіть політичних діячів повірили і на тих ілюзіях, на цьому рухомому піску, хотіли в своїй несвідомості чи чуттєвій зацікавленості будувати політично-державну будівлю [148, с. 291]”³¹⁷.

Подавши у відставку, Л. Цегельський не відійшов від політичної діяльності. Є. Петрушевич, уже як диктатор, а не як президент, доручив йому переїхати спочатку до Відня, а згодом – утворити посольство ЗУНР у Вашингтоні.

Наступила критична ситуація, оскільки Директорія, знехтувавши фактом злуки українських земель, підписала т. зв. Версальський договір, згідно з яким територія Західноукраїнської республіки відходила до Польщі.

І хоч Л. Цегельський, Є. Петрушевич та В. Панейко розійшлися у думках щодо подальшої політики у вигнанні, адже вони розраховували на співпрацю з більшовиками, аби забезпечити соборність Української Радянської Соціалістичної республіки, Є. Петрушевич викликав Л. Цегельського до Відня і взимку 1921 – 1922 р. послав його зі спеціальним

³¹⁶ Цегельський Л. Від легенд до правди. Спомини про події в Україні зв’язані з Першим листопадом 1918 р. / Лонгин Цегельський. – Львів : Свічадо, 2003. – 336 с.

³¹⁷ Цегельський Л. Від легенд до правди. Спомини про події в Україні зв’язані з Першим листопадом 1918 р. / Лонгин Цегельський. – Львів : Свічадо, 2003. – 336 с.

дорученням до Японії. На жаль, документальних даних про цю місію немає [189, с. 360]³¹⁸.

Після повернення у Вашингтон, через політичні розходження з Є. Петрушевичем, Л. Цегельський відмовився від виконання обов'язків представника уряду ЗУНР. Згодом, через відоме рішення Ради Амбасадорів 1923 р. про передачу Східної Галичини до Польщі, перестало існувати й саме представництво.

Окрім журналістської та публіцистичної діяльності, Л. Цегельський не припиняв займатися консолідацією емігрантських сил. Він, зокрема, був одним з організаторів Конгресу Українців Америки, з якого опісля сформувався Український Конгресовий Комітет, а також стояв біля витоків Українсько-Американського Допомогового Комітету, був членом Літературно-Мистецького Клубу у Філадельфії тощо [189, с. 377]³¹⁹.

На жаль, архів Л. Цегельського пропав одразу після його смерті 13 грудня 1950 р.*. Через втручання родини деякі речі було повернено, однак частина книг й папки з паперами, серед яких був рукопис спогадів, зникли. Події із фактичним викраденням документів і досі вкриті таємничістю. Син Цегельського Юрій вважав, що архів пропав, оскільки в ньому могли “бути такі документи, що відносилися не тільки до справ посольства ЗУНР до Вашингтону у 1920-х роках, але також інших ще” і що “скористалися з того комуністичні агенти, під покришкою (тобто під прикриттям – М. З.) українських націоналістів [189, с. 303]”³²⁰.

Немає сумніву, що у спогадах, а також в публікаціях газети “Америка” за 1933-1941 рр. та ін., яких якраз бракує у книгозбірнях, містилися певні цікаві та контroversійні факти, які були б неоціненим матеріалом для

³¹⁸ Цегельський Ю.-М. Зага роду Цегельських і розповідь про Камінку Струмилову / Юрій-Михайло Цегельський. – Ellicott City : Смолоскип, 1992. – 787 с.

³¹⁹ Цегельський Ю.-М. Зага роду Цегельських і розповідь про Камінку Струмилову / Юрій-Михайло Цегельський. – Ellicott City : Смолоскип, 1992. – 787 с.

* Примітка.

Л. Цегельського поховано на цвинтарі Факс чейз поблизу Філадельфії (США).

³²⁰ Цегельський Ю.-М. Зага роду Цегельських і розповідь про Камінку Струмилову / Юрій-Михайло Цегельський. – Ellicott City : Смолоскип, 1992. – 787 с.

істориків та біографів. Відомий джерелознавець Я. Дашкевич у згадуваній уже передмові до книги “Від легенд до правди” на основі публікації Г. Миронюка та О. Лужницького “Довідник з українсько-американських газет на мікрофільмах”, стверджує, що мікрофільми тих номерів “Америци” існують, однак невідомо де. Автор також припускає, що рукопис названих спогадів Л. Цегельського опинився в руках відомого українського історика І. Кедрина-Рудницького й що, ймовірно, “їх можна знайти у його спадкоємців [24, с. 9-10]”³²¹.

Не применшуючи історичної ваги зниклих документів Л. Цегельського, підкреслимо, що доступні джерела все ж дозволяють визначити особливості політичних поглядів та суспільних ідеалів мислителя. На фоні своєї доби він виступає переконаним націонал-демократом, у світогляді якого з’являються елементи поміркованого консерватизму, один з тих політичних діячів першої половини ХХ ст., які не тільки теоретично обґрунтували необхідність й доцільність будівництва незалежної Української держави, але й боролись за неї, втілюючи власні ідеї в життя.

3.2. Досвід українського державотворення в оцінках Л. Цегельського: можливості залучення у розбудові сучасної України

Крім наукових та публіцистичних праць, Л. Цегельський залишив визначний твір спогадів про діяльність ЗУНР та історичні події того часу, які він завжди називав “прископам’ятними”, вносячи в це поняття елемент духовної віри, святості. Йдеться про книгу спогадів Л. Цегельського “Від легенд до правди. Спомини про події в Україні, зв’язані з Першим листопада 1918 р. ”.

³²¹ Дашкевич Я. На переломі доби. Спогади Лонгіна Цегельського про 1918-1919 рр. в Україні [передмова до кн. : Цегельський Л. Від легенд до правди. Спомини про події в Україні зв’язані з Першим Листопадом 1918 р.]. – Львів : Свічадо, 2003. – С. 9-10.

Книга спогадів Л. Цегельського – результат довгих роздумів автора, довготривалих опрацювань пережитого, зробленого у знаменні дні існування ЗУНР. Впродовж довгих років, починаючи з 30-х років минулого століття, Л. Цегельський публікував свої спогади окремими статтями, переважно на сторінках україномовного часопису “Америка”, згодом готував їх до публікації окремою книгою. І хоча за життя він не спромігся опублікувати цю працю, спогади, за висловом сина Ю. –М. Цегельського вийшли “трохи підцензурованими”, вміщений у книзі матеріал вирізняється оригінальним баченням важливих історичних подій, що не завжди корелюється з усталеними оцінками визначених історичних фактів.

Сам Л. Цегельський вважав за потрібне залишити спомини, які базувалися б на істинних фактах, історичній правді, свідком яких він був: “Стільки бачив я, стільки пережив, у стількох (майже в усіх) державотворчих акціях брав участь – у Відні, в Галичині, в Києві, Вінниці, Рівному. Є про що згадувати та є що передати грядучим поколінням у науку [148, с. 23-24]”³²².

Автор переконував, що він не пише, не створює легенд, а, навпаки, – спростовує їх “хоч би коштом моєї популярності, зсилаючись на Драгоманова, який свого часу писав: “Часто, коли хочеться бути правим, треба перенести непопулярність [148, с. 24]”³²³.

Л. Цегельський зупиняється на багатьох прикладах і фактах з історії, літератури, усної поетичної творчості українського народу, що засвідчує гідну подиву обізнаність та наукову ерудицію автора. Він акцентує на справжніх фактах і вимислах. До числа останніх Л. Цегельський зараховує “легенду” про роль Січових Стрільців і сотника Д. Вітовського у листопадовому перевороті 1918 р.

Започаткували цю легенду, на думку Л. Цегельського, описи листопадових подій О. Кузьми і М. Лозинського, які хибували неточностями

³²² Цегельський Л. Від легенд до правди. Спомини про події в Україні зв’язані з Першим листопадом 1918 р. / Лонгин Цегельський. – Львів : Свічадо, 2003. – 336 с.

³²³ Цегельський Л. Від легенд до правди. Спомини про події в Україні зв’язані з Першим листопадом 1918 р. / Лонгин Цегельський. – Львів : Свічадо, 2003. – 336 с.

й тенденційністю, адже обидва автори не були безпосередніми учасниками перевороту 1 листопада 1918 р., а також стаття К. Трильовського про Д. Вітовського, написана у стилі споминів, хоч такою бути не могла. К. Трильовського в листопадові дні не було у Львові, а тому його оповідання про те, хто і як готував та здійснював листопадовий чин, як і спогади попередніх авторів, ґрунтуються, за висловом Л. Цегельського, на чутках і є “перебалакуванням балаканини інших балакунів”. Тобто, історична вартість їх є невеликою [148, с. 19]³²⁴.

Натомість, Л. Цегельський сам подає ґрунтовну характеристику Д. Вітовського: “Вітовський, сотник Січових стрільців а після полковник Української Галицької Армії та Секретар війни у правительстві Західної Української Республіки, був справді лицарською особистістю. Як молодий сотник Січових Стрільців від 1914 до 1918, він визначався ідейністю, відвагою, самопожертвуванням, погордою смерти. Ішов у бій на чолі своєї сотні як у танець. Доказував чудес хоробрости та очайдушности, а притім був прикладом витривалості, завзяття і виконання обов’язку [148, с. 15]”³²⁵.

Запрошення Д. Вітовського на час перевороту як коменданта до Львова пов’язували з його популярністю в середовищі Січових Стрільців. Д. Вітовський прибув до Львова 30 жовтня 1918 р., тобто, за твердженням Цегельського, коли терен уже був підготовлений Бубелою, Огоновським, Паліївим й іншими військовими, яким Українська Національна Рада доручила здійснити переворот.

На посаді коменданта Львова проявилася повна безпорадність сотника Д. Вітовського, зазначав Цегельський, “... відсутність усякого ладу в командуванні, брак дисципліни та творчої руки”. Автор згадував також, що вже першого дня (1 листопада) на Костелівці (передмістя Львова – М. 3) з’явилися перші слабкі польські відділи, і “... цю агресію у зародку не

³²⁴ Цегельський Л. Від легенд до правди. Спомини про події в Україні зв’язані з Першим листопадом 1918 р. / Лонгин Цегельський. – Львів : Свічадо, 2003. – 336 с.

³²⁵ Цегельський Л. Від легенд до правди. Спомини про події в Україні зв’язані з Першим листопадом 1918 р. / Лонгин Цегельський. – Львів : Свічадо, 2003. – 336 с.

ліквідували, а дали їм можливість об'єднуватись і уфортифіковуватись. У самому штабі командування, що також пояснює склад керівництва, постійно були присутні чужі люди, нікого (...) не затримували. Просто біля оперативних телефонів стовбичили гурмами якісь цивільні, вони чули рапорти, накази і т. д. [148, с. 96]³²⁶.

Такий вибір першого українського коменданта Львова стає тією фатальною помилкою, яка уможливила польським легіонерам уже в перші два дні захопити Костелівку і Політехніку. “Це гірка правда і прикро про неї говорити, – писав Л. Цегельський, – але фактом залишається те, що лише нездатність м'якого і нервового Вітовського як головного бойового провідника, спричинила втрату Львова, а за ним і всієї Галичини [148, с. 20]”³²⁷.

Свідченням того, наскільки перекручено ці історичні факти подаються й у наші дні, може слугувати видана 2007 р. у Харкові об'ємна “Історія України. Неупереджений погляд“, де в розділі “Національно-визвольний революційний рух на землях Західної України” читаємо: “Після прибуття до Львова 27 жовтня 31-річного старшини Д. Вітовського комітет почав готуватися до захоплення влади. У ніч на 1 листопада військовий комітет, маючи 1400 вояків, оволодів важливими об'єктами міста, тим більше, що боєздатних польських солдатів було лише 560 чоловік. Відчуваючи моральну підтримку Відня, змовники намагалися відновити після майже 600-річної перерви національну державність на землях Західної України. 13 листопада 1918 р. було проголошено Західноукраїнську Народну Республіку (назва Західна область УНР, яка з'явилася 22 січня 1919 р., вживалася дуже рідко), до складу якої увійшли Східна Галичина, Буковина й Закарпаття [83, с. 61-62]”³²⁸.

³²⁶ Цегельський Л. Від легенд до правди. Споми́ни про події в Україні зв'язані з Першим листопадом 1918 р. / Лонгин Цегельський. – Львів : Свічадо, 2003. – 336 с.

³²⁷ Цегельський Л. Від легенд до правди. Споми́ни про події в Україні зв'язані з Першим листопадом 1918 р. / Лонгин Цегельський. – Львів : Свічадо, 2003. – 336 с.

³²⁸ Макарчук С. Українська Республіка Галичан: нариси про ЗУНР / Степан Макарчук. – Львів : Світ, 1997. – 192 с.

Отож, тут фактично констатується, що не Українська Національна Рада готувала Листопадовий чин, а старшина Д. Вітовський. Ймовірно, замислюючись над тим, що одній людині та декільком членам Військового комітету за один день не вдалося б організувати перевороту на території з 4-х мільйонним населенням, автори книги змінили дату приїзду сотника до Львова з 30 на 27 жовтня 1918 р.

“Різні “історики”, – зазначав свого часу Л. Цегельський, – описуючи ті листопадові події 1918 р., поводяться з історичною правдою просто безцеремонно, даючи волю своїй багатій уяві. Першим із них був др. К. Трильовський, ветеран галицького радикалізму, який перший написав про Д. Вітовського як головного керівника і організатора Листопадового чину.

Переворот 1 листопада 1918 р., стверджував Л. Цегельський, готувався тижнями, якщо не місяцями, – “систематично, планово і в подробицях [148, с. 23]”³²⁹. Він детально розкриває послідовність підготовки та проведення Листопадового чину, наводить прізвища тих, хто був подвижниками підготовки й проголошення Західно-Української Народної Республіки, описує їх особистий внесок: о. Й. Фоліса, д-ра К. Левицького, Р. Романчука, д-ра Є. Петрушевича, Є. Левицького, д-ра В. Бачинського, д-ра Ю. Бачинського, д-ра В. Охрیمовича, д-ра В. Загайкевича, радника І. Кивелюка, о. О. Степановича, д-ра О. Назарука, д-ра Р. Перфецького, д-ра С. Голубовича, д-ра В. Панейка та ін. Не оминає Л. Цегельський увагою й заслуги військових: поручика П. Бубели, капітана Л. Огоновського, четаря Д. Палііва, полковників Г. Коссака та М. Стефаніва, отамана С. Горука, сотника Д. Вітовського й багатьох інших.

Аналізуючи здобутки і недоліки листопадового чину, Л. Цегельський писав: “Коли хтось завинив у тому, що українці втратили Львів, то були саме Січові Стрільці. Є багато інших моментів в історії, де вони дійсно здобули лаври та доконали історичних чинів. Але не в листопаді 1918 р. Немає

³²⁹ Цегельський Л. Від легенд до правди. Спомини про події в Україні зв’язані з Першим листопадом 1918 р. / Лонгин Цегельський. – Львів : Свічадо, 2003. – 336 с.

сумніву, що якби ми втримали Львів, Антанта була б нас, напевно визнала, – так як вона хотіла визнати нас згодом у січні та березні 1919 р. та тільки тепер уже тодішній наш уряд того визнання без Львова вирішив не приймати, що також було помилкою [148, с. 22]”³³⁰.

“Стрільці за проводом отамана Букшованого та інших старшин чомусь то не спішилися, – писав у часописі “Америка” 1932 року Л. Цегельський, – послухати наказу Української Національної Ради та не прибули на час до Львова. Це – на думку многих, обзнайомлених з тодішнім положенням – уможливило полякам у Львові підняти голову і виступити до оружного опору проти української військової залоги Львова, укріпитись, а в наслідках і здобути Львів. Якби Січові стрільці, що мали доволі машинових крісів і гармати, були на 1, а бодай 2 чи 3 листопада прибули до Львова поляки не мали би спроможності зорганізуватись і закріпитись, бо їх у загородку здавили би. Ось так політикуючи військові причинились до утрати Львова”.

Зволікання Січових Стрільців сприяло тому, що військові частини поляків зайняли оборону, взяли під контроль вузол усіх галицьких залізниць. Контроль над Львовом став вагомим аргументом поляків перед Антантою. “На моє глибоке переконання, – писав Л. Цегельський, – якби протягом трьох днів придушено було зрив польських легіонерів у Львові (що тоді було доволі легко!), ми втримали б Львів і Галичину і здобули б свою державу Бо легендою є також думка, що Антанта не хотіла нас визнати” [148, с. 191]³³¹.

Л. Цегельський аргументовано розкриває важливу роль Української Національної Ради як ідейного керівника проведення Листопадового чину, спростовуючи твердження М. Лозинського, К. Трильовського, В. Винниченка, що Українська Національна Рада не хотіла проголошувати незалежності українських земель під Австрією, не хотіла з’єднуватись з

³³⁰ Цегельський Л. Від легенд до правди. Споми́ни про події в Україні зв’язані з Першим листопадом 1918 р. / Лонгин Цегельський. – Львів : Свічадо, 2003. – 336 с.

³³¹ Цегельський Л. Від легенд до правди. Споми́ни про події в Україні зв’язані з Першим листопадом 1918 р. / Лонгин Цегельський. – Львів : Свічадо, 2003. – 336 с.

Великою Україною, а натомість “бажала держатися цісарської поли [13, с. 386]”³³².

У вересні 1918 р. Українська Парламентарна Репрезентація відрядила д-ра Л. Цегельського до Києва, з метою досягнути порозуміння з гетьманом щодо майбутніх планів, в т. ч. державності України. П. Скоропадський не повірив у можливість розвитку революційної ситуації в Австро-Угорщині та Німеччині, а політика опозиції взагалі не вселяла оптимізму. На нараді лівих партій Л. Цегельський, охарактеризувавши політичне становище в Європі, пропонував опозиційним партіям підтримати політику гетьмана, не розпочинати проти нього перевороту, т. зв. “горожанської боротьби”, бо вона скінчиться фатально для справи української державності, радив “порозумітися з гетьманом і підперти історичну українську владу [180]”³³³.

У відповідь В. Винниченко, – за словами Л. Цегельського, – досить саркастично й самовпевнено відповів, що Український Народний Союз “не мальчики і наук українських послів з Відня та їх посередництва нам не потрібно [180]”³³⁴.

“Якесь революційне божевілля охопило придніпрянську соціалістичну інтелігенцію і вона нестримно змагала до повстання”, – писав пізніше Л. Цегельський. Тому Українська Національна Рада, Секретаріат ЗУНР змушені були “вести дуже обережну політику, щоб бодай у Галичині створити базу для побудови української національної держави” із частиною української території, своїм державним апаратом, своєю армією. “На випадок, якщо на Великій Україні постане самостійна держава, тоді будемо старатися об’єднатись, а поки що держатись ідеї української – галицької держави. Так ми вирішили, – писав Л. Цегельський, – і не з якогось

³³² Винниченко В. Відродження нації. Ч 3 / Володимир Винниченко – К. : Видавництво політичної літератури України, 1990. – 542 с.

³³³ Цегельський Л. Правда про Гетьманщину. Що говорять і пишуть про українську державну політику і що з того правда, а що бламута / Лонгин Цегельський // Америка. – 1931. – 15 травня, Ч. 3. – С. 25-33.

³³⁴ Цегельський Л. Правда про Гетьманщину. Що говорять і пишуть про українську державну політику і що з того правда, а що бламута / Лонгин Цегельський // Америка. – 1931. – 15 травня, Ч. 3. – С. 25-33.

галицького загумінкового партикуляризму, а тому, що так було краще для нашої спільної загальноукраїнської справи. Ми не хотіли занапащати українських державних змагань у большевицькій пеклі. Але ми були готові кожної хвилини прилучитись до закріпленої Української держави – гетьманської чи республіканської [148, с. 32]³³⁵.

Варто підкреслити, що, перебуваючи наприкінці вересня 1918 р. у Києві, Л. Цегельський брав участь у відкритті Державного українського університету. У тогочасній пресі, зокрема, зазначалося: “Під час урочистого відкриття університету, цікаво прозвучали слова приявного там, представника галицьких українців д-ра Лонгина Цегельського, який сказав: “Переповнене моє серце почуттям радості і тріумфу. Сьогодні положено найкращий камінець під будучину українського народу. Українська мова прилучилася до європейської культури і це є найкращою запорукою, що Україна не згине. Я вірю, я певен в тому, що ви, браття, пригорнете і нас, галичан до себе, і що вирішиться доля нашого університету у Львові, і що його дістанемо [189, с. 351]³³⁶. Тут проявився максималізм й великий оптимізм Л. Цегельського: здатність бачити в окремому факті, нехай урочистому, і майбутню світлу долю України, і вільний розвиток української мови та культури серед європейських культур, і злуку галичан з Великою Україною, адже, як впливає із його спогадів, ситуацію у Києві він оцінював як безвихідну.

Після відвідин Києва Л. Цегельський вирушив до Відня, щоб прозвітувати про стан справ на Великій Україні перед Українською парламентарною Репрезентацією. Було очевидно, що у разі перевороту, згадував він, більшовики “зроблять кінець Директорії – так як це сталося за правління Центральної Ради у грудні 1917 р.” [181, с. 159]³³⁷.

³³⁵ Цегельський Л. Від легенд до правди. Спомини про події в Україні зв’язані з Першим листопадом 1918 р. / Лонгин Цегельський. – Львів : Свічадо, 2003. – 336 с.

³³⁶ Цегельський Ю. -М. Зага роду Цегельських і розповідь про Камінку Струмилову / Юрій-Михайло Цегельський. – Ellicott City : Смолоскип, 1992. – 787 с.

³³⁷ Цегельський Л. З листопадових днів / Лонгин Цегельський // Америка. – Філадельфія, 1932. – 1 листопада, Ч. 126. – С. 145-161.

Становище справді було важким: на Східній Україні розпочалася анархія, і на її допомогу не можна було розраховувати, Австрія опинилася на межі розпаду. Українські галицькі військові були в Італії, легіони Й. Галлера, натомість, перебували на Буковині, Перемишль і Ярослав – у руках поляків. Отож, в умовах тогочасних потенційних загроз українцям необхідно було вміло маневрувати, щоб у випадку розпаду Австро-Угорщини захопити владу.

Саме тому, як свідчить Л. Цегельський, у Відні відбувалися переговори з прем'єром Лямашем і д-ром Редліхом, намісником Галичини генералом графом Я. Гуйном про мирне передання влади Українській Національній Раді. “Сплетня, буцімто, українські послы не хотіли перевороту та держались цісарської поли, коли вже Австрія валилась, повстала саме з непорозуміння згаданої акції послів у Відні деякими чи непоінформованими чи то просто злобними людьми. Українські послы – очевидно – переговорами присипляли увагу поляків, а тимчасом Українська Національна Рада у Львові потиху але певно готовила переворот. Чи ж була зла тактика, показав результат. На годину 4 рано дня 1 листопада був назначений польський переворот у Львові. Між тим Українці захопили Львів три години скоріше [181]”³³⁸.

У вже згадуваній сучасній колективній роботі “Історія України. Неупереджений погляд” читаємо: “характерними рисами державного механізму ЗУНР стали протекціонізм і корупція, хабарництво, презирливе ставлення влади до селян [101, с. 346]”³³⁹, що не підтверджується історичними фактами. Навпаки, останні засвідчують жертвність членів уряду ЗУНР, повагу до народних мас: “Державні секретарі” (міністри) взяли першу платню щойно в січні 1919 р., – згадував Л. Цегельський. – Пригадую, як якось у ті січневі дні вернувся я з урядової поїздки до Станислава (тогочасного осідку влади) і тодішній прем'єр д-р Сидір Голубович

³³⁸ Цегельський Л. 3 листопадових днів / Лонгин Цегельський // Америка. – Філадельфія, 1932. – 1 листопада, Ч. 126. – С. 145-161.

³³⁹ Петровський В. В. Історія України: неупереджений погляд : Факти. Міфи. Коментарі / Петровський В. В., Радченко Л. О., Семененко В. І. – Х. : Школа, 2007. – 592 с.

повідомив мане про “приємну” ухвалу Української національної ради, що нам – державним секретарям – виплатять платню за три попередніх місяці, та одночасно додав, що всі державні секретарі зреклися її половини на користь державного скарбу – тож кожному виписано тільки половину належної суми. Місячна платня державного секретаря була, наскільки пам’ятаю, 500 корон (125 доларів). За три місяці це було 1500 корон, а половина з цього – 750 корон (187 доларів). Оце повною мірою пояснює, яким чином вели ми державу без грошових засобів, – ідеалістичною безкорисливістю тих, хто її будував [148, с. 53]”³⁴⁰.

Для потреб війська бралися позики в українських фінансових установах, таких як “Земельний банк”, “Дністер”, “Крайовий союз Кредитований”. “Це було справжнє чудо, що ми зуміли таки вести державу та ще й війну без гроша!” – згадував Л. Цегельський. Слід зазначити, що такий оптимізм політика, який з’явився через десятки років після описуваних подій на сторінках його спогадів, часто змінюється розпачем через погано озброєну й одягнену армію, незадовільне харчування, недостатнє медичне обслуговування, брак коштів для задоволення нагальних потреб.

Л. Цегельський детально подає хроніку битви за Львів. Він з однаковою повагою ставиться до героїчних вчинків як з боку українців, так і поляків. Описуючи, зокрема, героїзм українських вояків, автор особливо відзначає добровільні частини під командуванням отамана А. Долуда, який став майже міфічним героєм. “Бо був це не лише вибух численної степової козацької енергії (таким вибухом були і Зелені, Махни та інші “отамани” з 1916 по 1920 р.; мав він ідею – і то високу, вельми високу ідею. Ідею соборності України [148, с. 67]”³⁴¹.

Ця ідея – ідея націєтворення й побудови соборної Української держави – була для Л. Цегельського дороговказною: з перших виступів на

³⁴⁰ Цегельський Л. Від легенд до правди. Спомини про події в Україні зв’язані з Першим листопадом 1918 р. / Лонгин Цегельський. – Львів : Свічадо, 2003. – 336 с.

³⁴¹ Цегельський Л. Від легенд до правди. Спомини про події в Україні зв’язані з Першим листопадом 1918 р. / Лонгин Цегельський. – Львів : Свічадо, 2003. – 336 с.

студентських вічах, перших статей у журналі “Молода Україна” і до останніх днів життя.

Українці з центральних областей боролись за національну ідею – українську державність – і вони були самодостатніми, писав Цегельський. “Придніпрянці зазвичай партикуляристи, Україна в їхніх очах – це Надніпрянщина. Галичина, Буковина, Закарпаття – це щось ніби українське, ніби ні. Так з ними, як і без них, мовляв, нема чим так дуже журитись. Очевидно не всі вони такі, немало і з соборницькими поглядами. Ми всяку політику робимо, маючи на увазі Київ, ідею єдиної України – навіть коли здійснюємо свою галицьку політику. Через те наша політика така вперта, аж до абсурду. Україна для нас – одна Україна [148, с. 67]”³⁴².

Л. Цегельський завжди виступав ініціатором соборності, він розробляв і зачитував перед велелюдним зібранням народу на Софіївській площі Києва історичний документ про об’єднання усіх українських земель. І кожного разу, як засвідчують його спогади, відчував велику радість й гордість від того, що утвердилась, повернена по 550 роках українська держава.

З приводу Злуки Л. Цегельський, зокрема, писав: “Те, що ми переживали у ті дні в Києві було історією нації у творенні епогею національно-державного відродження. Ми були її свідками, її авторами і діячами. Ми творили історію. І щоби там не думали майбутні покоління про нас, учасників тих подій, як вони не осуджували б нас усіх, тодішніх українських політиків і яким шляхом вони не вели б подальші змагання нашого народу до самостійної та соборної України – завжди будуть змушені нав’язувати до тих історичної ваги актів, що їх ми там, у Києві, тоді dokonували [148, с. 247-248]”³⁴³.

Акт Злуки, за словами вченого засвідчив перед усім народом України, усім світом й історією, що “український народ західноукраїнських земель

³⁴² Цегельський Л. Від легенд до правди. Спомини про події в Україні зв’язані з Першим листопадом 1918 р. / Лонгин Цегельський. – Львів : Свічадо, 2003. – 336 с.

³⁴³ Цегельський Л. Від легенд до правди. Спомини про події в Україні зв’язані з Першим листопадом 1918 р. / Лонгин Цегельський. – Львів : Свічадо, 2003. – 336 с.

одним серцем і однією думкою єднається з усім народом Української народної Республіки і тим прагне, оновити національно-державну єдність нашого народу, що існувала за Володимира Великого та Ярослава Мудрого і до якої стреміли наші великі гетьмани Богдан Хмельницький, Петро Дорошенко та Іван Мазепа. Від сьогодні Західна Україна лучиться в одне нероздільне тіло, соборну та суверенну Українську державу [148, с. 254]³⁴⁴.

Тут варто спростувати думку, що ініціатива злуки Галичини з Великою Україною відбулася не з ініціативи Української національної Ради, її провідників й секретаріату ЗУНР, адже вони боялися революційного селянства й робітничого класу, що “класовим своїм інстинктом” тягнулися до Великої України, “де йшла велика, народна, дійсно визвольна з під усякого ярма, боротьба [13, с. 262]”³⁴⁵. Ці слова належать одному з найпопулярніших політичних і громадських діячів, талановитому письменнику В. Винниченку. І далі: “... Національна Рада мусіла піти на поступки й згодитись на з’єднання. Але це було тільки формальне поєднання. Ні історичні умови попереднього життя двох країн, ні різниця в самій нашій природі керуючих елементів не сприяли тіснішому злиттю двох галузів єдиного народу [13, с. 397-398]”³⁴⁶.

Однак історія розпорядилася інакше: акт злуки 1919 р. не був “формальним”. Ця подія стала окришила націю, жила в народі й проявилася ланцюгом злуки від Львова до Києва 1989 р.

Ідея соборності та націєтворення, яка втілилася у проголошенні української державності у 1918 р., спрацювала і на етапі створення Української держави 1991 р. Вона була узагальнена “Актом проголошення незалежної України”, схваленим Верховною Радою 24 серпня, й закріплена всенародним референдумом 1 грудня 1991 р.

³⁴⁴ Цегельський Л. Від легенд до правди. Спомини про події в Україні зв’язані з Першим листопадом 1918 р. / Лонгин Цегельський. – Львів : Свічадо, 2003. – 336 с.

³⁴⁵ Винниченко В. Відродження нації. Ч 3 / Володимир Винниченко – К. : Видавництво політичної літератури України, 1990. – 542 с.

³⁴⁶ Винниченко В. Відродження нації. Ч 3 / Володимир Винниченко – К. : Видавництво політичної літератури України, 1990. – 542 с.

Слід зазначити, що на перших етапах політичної діяльності Л. Цегельський був прихильником ідей М. Драгоманова й не виключав силових революційних методів боротьби. Це, зокрема, проявилось в його ранніх публіцистичних статтях, звернених до українських селян, які на початку минулого століття виступали проти визискувань і гноблення панства. З часом погляди Л. Цегельського зазнали еволюції й наблизилися до націонал-демократичних позицій з елементами консервативно-монархічних ідей.

Так, 1931 р. у часописі “Америка” Л. Цегельський вміщує об’ємну й полемічну статтю “Правда про Гетьманщину. Що говорять і пишуть про українську державну політику і що з того правда, а що баламута”, в якій викриває критиків політики гетьмана П. Скоропадського. Особливо нищівну критику автор скеровує проти українських соціалістів. На його переконання, саме “Мартоси, Шаповали, Винниченки та інша того роду баламутна братія і різні наївні “до кінця життя студенти“, що ще переживають давно вже застарілі Драгоманівщину чи Марксівщину, власне ті “соціалісти, що своєю божевільно-анархічною демагогією, безглуздим “інтернаціоналізмом” та пустословною “соціалізацією” розруйнували Україну... [180]”³⁴⁷.

Л. Цегельський підкреслює, що гетьманщина – це втілення української історичної традиції й ідеї української державної суверенності. “Гетьманщина була (...) одиноким часом в революції, коли справді існувала впорядкована українська держав з правильно функціонуючим правительством і адміністрацією, з початками української армії, здоровими фінансами, торгівлею та комунікацією, із сильною валютою, із заграничним дипломатичним апаратом, з гарними основами для української культури (три університети, опера, театри, Академія Мистецтв, Академія Наук, Україна за гетьмана була першою державою на світі де було міністерство мистецтва

³⁴⁷ Цегельський Л. Правда про Гетьманщину. Що говорять і пишуть про українську державну політику і що з того правда, а що баламута / Лонгин Цегельський // Америка. – 1931. – 15 травня, Ч. 3. – С. 25-33.

(науки). При гетьманові було виділено мільйонні фонди на українські театри, на Українську Академію Мистецтва [180]”³⁴⁸.

Констатуючи та негативно сприймаючи політику гетьмана П. Скоропадського за “збочення із самостійницької дороги на федарелістичні манівці”, Л. Цегельський зазначає, що це була хвилинна зневіра “під напором обставин, а не його програм”, адже “час гетьманщини був самотнім часом за української революції від 1917 до 1921 року, коли дійсно існувала українська держава і коли справді будовано її [180]”³⁴⁹.

Слід підкреслити, що Л. Цегельський не є поодиноким у позитивних оцінках державної діяльності гетьмана П. Скоропадського. Згодом, в контексті нових обставин й історичних умов роботу гетьмана як українського державника високо оцінили у власних наукових дослідженнях В. Липинський, О. Субтельний, Н. Полонська-Василенко, Я. Семчишин та інші.

Захоплення гетьманською владою, монархічним правлінням П. Скоропадського не було тільки наслідком еволюції, зміни політичної орієнтації Л. Цегельського, а диктувалося практикою, важливими умовами державного будівництва.

Численні засідання, дискусії, наради, відозви, рішення, телефонограми вносили елемент хаосу й дезорганізації у роботу. Ймовірно тому, у червні 1919 р. Є. Петрушевич поставив питання про проголошення диктатури в управлінні ЗОУНР, посиляючись на “... тяжке положення, в яким хвилево знайшлася наша держава і konieczність одностайності влади для рятування народної справи... [82, с. 184-185]”³⁵⁰

³⁴⁸ Цегельський Л. Правда про Гетьманщину. Що говорять і пишуть про українську державну політику і що з того правда, а що бламута / Лонгин Цегельський // Америка. – 1931. – 15 травня, Ч. 3. – С. 25-33.

³⁴⁹ Цегельський Л. Правда про Гетьманщину. Що говорять і пишуть про українську державну політику і що з того правда, а що бламута / Лонгин Цегельський // Америка. – 1931. – 15 травня, Ч. 3. – С. 25-33.

³⁵⁰ Мазепа І. Україна в огні і бурі революції 1917-1921. Центральна Рада-Гетьманщина-Директорія. Листи С. Вітика і Є. Петрушевича в справах проголошення диктатури / Мазепа І. – К. : Темпора, 2003. – 408 с.

У цьому контексті на особливу увагу заслуговують погляди Л. Цегельського на державотворення. “Держава, – писав він, – не твориться лише промовами, відозвами, резолюціями, маніфестами і пустомовством. Її твориться силою, накинням влади території і населенню. Хто ту власть накине і має силу вдержати лад і послух, той творить державу [180]”³⁵¹. Тим не менше, у питанні щодо майбутнього державного ладу України Л. Цегельський схилився до президентсько-парламентської республіки.

Вже наприкінці 1940-х р., підсумовуючи наслідки українських визвольних змагань, Л. Цегельський, зокрема, підкреслював: “Сьогодні, з відстані отриманого мною у ті дні досвіду, я не мав би охоти вдруге будувати демократичну державу, бо така демократія, на жаль, дуже часто й легко, перетворюється в хомократію”. Для демократії потрібно передовсім “виховання народу в твердій монархічній школі – щойно тоді демократія функціонує і тому лише до того часу, поки маловартісні елементи не візьмуть верху (ще великий Аристотель зауважив, що державні форми чергуються від аристократії через демократію до олігархії, тиранії або охлократії). Демократія є найскладнішою формою державного ладу і тому найслабшою. А в нерозвиненій суспільності вона просто самогубна [180]”³⁵².

Слід підкреслити, що аналіз процесу творення української державності в Східній Галичині та Центральній Україні, який подає Л. Цегельський, характеризує чітко й безкомпромісне ставлення до зображуваних подій. Усі факти він оцінює крізь призму достовірності, істинності, відповідності тодішнім обставинам.

Останнє, зокрема, стосується позитивного сприйняття діяльності частини галицьків москвофілів як повітових адміністраторів й сподвижників української державності у період ЗУНР, адже проти москвофільства у

³⁵¹ Цегельський Л. Правда про Гетьманщину. Що говорять і пишуть про українську державну політику і що з того правда, а що бламута / Лонгин Цегельський // Америка. – 1931. – 15 травня, Ч. 3. – С. 25-33.

³⁵² Цегельський Л. Правда про Гетьманщину. Що говорять і пишуть про українську державну політику і що з того правда, а що бламута / Лонгин Цегельський // Америка. – 1931. – 15 травня, Ч. 3. – С. 25-33.

Східній Галичині Л. Цегельський довго й послідовно боровся: “Годиться зазначити й те, – писав він, – що ми мали кількох повітових комісарів Української держави з колишніх москвофілів. Вони виявилися найлояльнішими слугами-урядовцями Української держави та відмінними адміністраторами, продемонструвавши безоглядну дисципліну супроти центрального українського проводу, підтримуючи постійно у своїх повітах авторитет влади і лад. Обсервуючи їх, я зрозумів, скільки позитивного було в наших “старорусинів“. (...) З постановням Української держави вони, як з’ясувалося, стали найкращим резервом адміністрації [148, с. 170]”³⁵³.

Л. Цегельський неодноразово наголошував, що революції, війни – це страждання тисяч, мільйонів людей, “це море людського горя, тисячі, сотні тисяч людей в обличчі смерті – ось те справжнє тло, що на ньому ми мусили будувати державу”. Його надихають ідеї добра й гуманізму навіть в ситуації військових, державних переворотів. “На жаль, – підкреслює Л. Цегельський, – ми часом забуваємо, що ми люди. В ложці води один одного втопив би – лише за те, що він не моєї партії”. І далі: “Ненависть, – сліпу, низьку ненависть – підносять до ідеалу, до політичного максимуму тоді, коли тільки з любові може вийти дійсно творче, позитивне діло. Куди веде сама ненависть, відомо з практики Марксової теорії класової боротьби. Те саме може статися і на національному полі.

Україну треба нам будувати не тому, що ненавидимо ворогів, а тому, що любимо свій народ. Та не забуваймо, що і ворог у нещасті є перш за все людина [148, с. 87]”³⁵⁴.

Л. Цегельський, який постійно перебував у вирі революційних подій, володів інформацією про справи на фронтах й про дипломатичну діяльність українських урядів, зокрема уряду ЗУНР. Тому, аналізуючи дипломатичні переговори і розглядаючи ймовірність забезпечення існування Української

³⁵³ Цегельський Л. Від легенд до правди. Спомини про події в Україні зв’язані з Першим листопадом 1918 р. / Лонгин Цегельський. – Львів : Свічадо, 2003. – 336 с.

³⁵⁴ Цегельський Л. Від легенд до правди. Спомини про події в Україні зв’язані з Першим листопадом 1918 р. / Лонгин Цегельський. – Львів : Свічадо, 2003. – 336 с.

держави, він виокремив й описав чотири найбільш сприятливі ситуації, якими можна було скористатися у той історичний період.

Перша – склалася наприкінці січня 1919 р., коли до Галичини прибула місія країн Антанти, очолювана генералом Бартелемі для укладення мирного договору між Польщею та Західною Україною, щоб об'єднати військові сили обох держав проти більшовиків.

Західноукраїнській Республіці гарантували суверенітет, визнавали уряд Є. Петрушевича й допускали західно-українську делегацію до участі в роботі Паризької мирної конференції на умовах, які надавалися новоутвореним державам (чехам, полякам і т. д. – М. З.). Також альянти обіцяли військову допомогу в боротьбі проти більшовиків.

Однак, український уряд ЗУНР не погодився підписувати угоду, оскільки не було чітко встановлено “демаркаційної лінії”. Згідно з тією, яку пропонувала місія Антанти, Львів переходив до Польщі. Окрім того, альянти не прийняли жодного рішення щодо російської України, адже Росія була союзником Антанти.

Л. Цегельський був серед меншості, адже голосував за підтримку угоди, запропонованої місією Бартелемі, оскільки вважав помилкою, що “задля Львова” було відкинуто пропозицію міжнародного визнання Української держави. На думку Л. Цегельського, це був “історичний злочин [148, с. 121-133]”³⁵⁵.

Слід підкреслити, що уже в грудні 1919 р. Паризька мирна конференція прийняла т. зв. лінію Керзона-Полка, за якою Львів, Дрогобич, Володимир-Волинський, Сокаль, Рава-Руська, Чесанів, Мостиська, Самбір, Старий Самбір, Турка і т. д. залишились українською територією.

Друга сприятлива ситуація була у березні 1919 р., коли галицькому уряду було запропоновано вислати делегацію до Версаля і ще раз запропоновано державну суверенність, участь у роботі Версальської

³⁵⁵ Цегельський Л. Від легенд до правди. Спомини про події в Україні зв'язані з Першим листопадом 1918 р. / Лонгин Цегельський. – Львів : Свічадо, 2003. – 336 с..

конференції, військову державну допомогу. Але Президент Є. Петрушевич та Закордонна Комісія Української Національної Ради виступили проти. Місія Директорії, очолювана В. Сидоренком, до якої перейшли Д. Вітовський і М. Лозинський із делегації ЗУНР, виступили проти самостійних галицьких переговорів та проти окремого визнання Західноукраїнської держави.

Альянти не вели переговорів з місією Директорії, бо стояли на позиціях неподільності Росії [148, с. 296]³⁵⁶ й, за твердженням Цегельського, навіть сам прем'єр-міністр Франції Клемансо намагався вмовити “впертих малоросів”, що іншого шляху нема, “бо альянти вирішують лише долю українців з колишніх австрійських земель і не можуть займатися питанням поділу Росії”. Якби ж українці прийняли пропозицію Антанти у березні 1919 р., то змогли б, за словами Л. Цегельського, “відбити Україну від більшовиків, як не всю, то хоча б частину її і були б визнані світом [148, с. 296]”³⁵⁷.

Відтак у тому, що українське державотворення зазнало невдачі, підсумовував Л. Цегельський, “... вина не Вільсона, чи Клемансо, не альянтів. Це наша вина, нашого засліплення “принципами“, і легендами, нашого доктринерського та дядьківського наївного, не політичного способу життя... [148, с. 297]”³⁵⁸

Третя ситуація виникла у вересні 1919 р., коли Галичина вже була окупована Польщею, а Галицька армія перебувала на території Великої України. Тоді альянти погодились на “тимчасову мілітарну окупацію” Галичини Польщею з умовою, що польські делегати у Версалі (Падаревський і граф Заграйський) підпишуть декларацію, що Галичина до Польщі не належить і що Польща поверне її. Такий протокол було підписано в Спаа, але польський сейм його не ратифікував.

³⁵⁶ Цегельський Л. Від легенд до правди. Споми́ни про події в Україні зв'язані з Першим листопадом 1918 р. / Лонгин Цегельський. – Львів : Свічадо, 2003. – 336 с.

³⁵⁷ Цегельський Л. Від легенд до правди. Споми́ни про події в Україні зв'язані з Першим листопадом 1918 р. / Лонгин Цегельський. – Львів : Свічадо, 2003. – 336 с.

³⁵⁸ Цегельський Л. Від легенд до правди. Споми́ни про події в Україні зв'язані з Першим листопадом 1918 р. / Лонгин Цегельський. – Львів : Свічадо, 2003. – 336 с.

I, нарешті, четверта ситуація склалася у листопаді 1919 р., коли альянти знову запропонували галицькій делегації в Парижі (Панейко, Томашівський, Вітовський) проект державної автономії Галичини (з сеймом, урядом, армією), тимчасово (на 25 років) у федерації з Польщею. Президент Петрушевич (він перебував на той час у Відні в екзилі) скликав членів Української національної ради, але й цю пропозицію більшість не підтримала, як “зрадницьку”. “За” проголосувала меншість: д-р К. Левицький, д-р С. Голубович, посол Л. Левицький, посол М. Семака і д-р Л. Цегельський.

Оцінюючи національно-визвольні змагання українців з позицій набутого досвіду, Л. Цегельський підсумовує їх так: “Самостійна й соборна Українська держава була в наших руках. Усі обставини спершу склалися так, що можна було втримати та закріпити її, здисциплінувати розбурхані маси, налагодити апарат, здобути її міжнародне визнання. Однак нам не вдалося здійснити це. І не вдалося не тому, що об’єктивно було це неможливо – навпаки, я твердо переконаний, що ми мали ідеальну нагоду збудувати самостійну державу, та нам забракло політичного розуму” [181, с. 160]³⁵⁹.

Роздвоєність у зовнішній політиці, відсутність єдиної планової національно-державної політики Л. Цегельський вважав великою помилкою, що й проявилася навесні 1919 р., коли в Парижі зіткнулися інтереси галицької місії з позицією посланців з Великої України.

Згідно з переконанням Л. Цегельського, утвердженню Української держави шкодили галицька непослідовність та неспроможність скористатися перевагами ведення окремої політики. Коли треба було втілювати власну політику і “рятувати себе, вони (галицькі українці – М. З.) сентиментально та утопічно оглядалися на Велику Україну. А коли треба вже було приєднатися до політики С. Петлюри, галичани завагались”. Це була не політика,

³⁵⁹ Цегельський Л. 3 листопадових днів / Лонгин Цегельський // Америка. – Філадельфія, 1932. – 1 листопада, Ч. 126. – С. 145-161

підкреслював Л. Цегельський, а “сентиментальність та чуттєві відрухи людей, що звикли жити гаслами та теорією, не маючи нагоди виплекати в собі практичного політичного мислення [148, с. 292-293]”³⁶⁰.

Висновки до розділу 3

Л. Цегельський як юрист, політик, журналіст завжди був у центрі подій політичного життя суспільства, вчасно аналізував політичні явища та процеси. Як політичний діяч, публіцист Л. Цегельський дбав про підвищення політичної культури народу, його обізнаності з правом, політичними подіями тощо.

У суспільно-політичній спадщині Л. Цегельського багато уваги приділяється державотворчим питанням. На основі сказаного та написаного ним до визвольних змагань 1918–1920 р. . у будівництві української держави та після важкої поразки української революції можна скласти уявлення про його ідеали державної влади та еволюції поглядів на неї. За своїми переконаннями він був демократом консервативного спрямування.

Л. Цегельський неодноразово підкреслював, що політика ЗУНР була спрямована на національну, а не соціальну революцію, вона захищала верховенство закону, права та соціальної справедливості. Будучи прихильником проведення перетворень в Україні виключно мирним, парламентським шляхом він мав досить багато опонентів серед своїх сучасників та здобув не найкращу славу через тенденційне сприйняття його теоретичної спадщини та практичної діяльності.

Внесок Л. Цегельського у підготовку й будівництво держави як одного з провідних діячів ЗУНР важко переоцінити. Історичні свідчення політика, які підтверджують новітніми дослідженнями, засвідчують, по-перше, що

³⁶⁰ Цегельський Л. Від легенд до правди. Спомини про події в Україні зв’язані з Першим листопадом 1918 р. / Лонгин Цегельський. – Львів : Свічадо, 2003. – 336 с.

події 1 листопада 1918 р. у Галичині були результатом тривалої просвітницько-виховної та організаційно-політичної роботи як окремих діячів, так і громадських організацій та політичних партій. Безпосередньою підготовкою захоплення влади та відновлення української державності була Українська Національна Рада, основний кістяк якої становила група українських послів до Австро-Угорського парламенту та галицького сейму, а також Боева управа. Найактивнішим учасником усіх цих справ був Л. Цегельський. По-друге, не можна заперечити, що керівництво Української Національної Ради щиро сподівалося на те, що австрійський уряд офіційно дозволить утворення Західноукраїнської республіки. Виховані в дусі європейського парламентаризму провідники підготовки проголошення ЗУНР прагнули легітимного обґрунтування політичних дій.

Значну частину роботи відведено розгляду практичної діяльності Л. Цегельського та спроб забезпечити розвиток української державності на початку ХХ ст. (с. 116–132). Дисертантка виходить із припущення, що основою внутрішньо- та зовнішньополітичної активності мислителя і суспільно-політичного діяча була власна візія української державності. З цим важко не погодитися, проте слід враховувати неминучу. Можна з впевненістю констатувати, що склалась певна розбіжність між ідейно-теоретичними підходами Л. Цегельського та особливостями їх реалізації у визначеному суспільно-політичному середовищі. Це стало для політика джерелом незадоволення результатами національно-визвольних змагань та, певною мірою, справедливої критики українських еліт, котрі виявилися неспроможними утвердити суверенну українську державу. На відміну від низки чільних українських суспільно-політичних діячів УНР, політики ЗУНР, зокрема Л. Цегельський, мали вагомий досвід участі у політичному житті Австро-Угорщини, тому мали самотній підхід до питань державотворення. Тим не менше, відсутність єдиного підходу в питаннях забезпечення державності, складна внутрішньо- та зовнішньополітична ситуація перешкодила успішному становленню незалежної України.

Аналіз спогадів Л. Цегельського вигідно доповнює загальну картину місця та ролі мислителя в теорії та практиці українського політичного процесу. Мемуаристика Цегельського – це не звичайний опис подій, свідком яких він був, а їх активне, творче осмислення, намагання критично розглянути не лише діяльність сучасників, але й власну позицію під час визвольних змагань. М. Здорова переконливо розкриває неординарність мислення вченого, його здатність до розвитку та постійної перевірки власних думок. Це, зокрема, сприяло збереженню актуальності частини суспільно-політичних поглядів Л. Цегельського, окремі ідеї та висновки вченого можуть бути враховані в процесі сучасного державного будівництва.

Аналіз життєдіяльності Л. Цегельського як політика переконливо засвідчує, що він із перших кроків політичної діяльності разом з М. Міхновським твердо стояв на позиції побудови суверенної української держави. Вже в студентські роки обстоював доцільність й необхідність будівництва Української держави тоді, коли багато прогресивно налаштованих мислителів мали сумніви й вагалися щодо цього. Така позиція Л. Цегельського залишалася незмінною протягом усього життя. Про це свідчать теоретичні праці дослідника та політика, його практична діяльність як одного з активних провідників ЗУНР на посаді Секретаря Внутрішніх справ і на посаді Секретаря Зовнішніх справ ЗУНР і УНР.

Проголошення ЗУНР Л. Цегельський вважав великою подією в історії України, яка ввела український народ в орбіту європейських політичних цінностей, вивела на рівень повноправних європейських народів.

Л. Цегельський тяжко переживав невдачі визвольних змагань, досить детально проаналізував їх причини, головною з яких вважав брак політичної культури та політичної свідомості, малий досвід у сфері зовнішньої політики й міжнародних відносин.

ВИСНОВКИ

Сучасний стан політичного розвитку України вимагає утвердження в політичному житті суспільства демократичних цінностей та загально-людських норм в органічному зв'язку з історичними національними традиціями та політичною культурою українського народу. В сучасних умовах з'явилися можливості вивчення й використання теоретичного і практичного досвіду низки політичних діячів минулого, внесок яких в український політичний процес або замовчувався, або оцінювався тенденційно.

Серед таких постатей – доктор Лонгин Цегельський, ідейний теоретик і практик процесу відродження української державності. Довгий час суспільно-політична діяльність Л. Цегельського не була предметом об'єктивного розгляду, що призвело до хибного трактування як його місця в історії України, так і ролі в національно-визвольних змаганнях 1917-1920-х років.

Слід наголосити, що погляди Л. Цегельського щодо української державності, національних ідеалів суспільного, культурного життя, бажаної форми державного правління та специфіки політичної системи Української держави, досі належать до маловивчених у сучасній політичній науці, що зумовлює актуальність дослідження титульної проблеми.

Результати дослідження можна узагальнити в таких позиціях:

- Розгляд суспільно-політичних поглядів та діяльності Л. Цегельського переконливо доводить, що він послідовно відстоював позиції створення незалежної Української держави. Така позиція вченого залишалася незмінною, про що свідчать його теоретичні праці та практична діяльність як одного із активних провідників ЗУНР на посаді Секретаря Внутрішніх справ і на посаді Секретаря Зовнішніх справ ЗУНР й УНР. Л. Цегельський як юрист, політик, журналіст завжди був

у центрі політичного життя суспільства, вчасно й об'єктивно аналізував політичні явища і процеси.

- Витоки ідейної боротьби Л. Цегельського за самостійну українську державу беруть початок із таємного студентського товариства, яке об'єднувалось навколо редакційної колегії студентського журналу "Молода Україна". Л. Цегельський був одним із редакторів цього журналу, членом товариства, в програмі якого містилося завдання боротьби за українську суверенну державу.

Розуміючи значення свідомості та освіченості народу на шляху здобуття незалежності, Л. Цегельський твердо стояв на позиціях, що освіта повинна здійснюватися рідною мовою. Як публіцист у численних статтях, як організатор суспільно-політичного процесу, а згодом як депутат австро-угорського парламенту та галицького сейму він наполегливо відстоював для галичан право навчатися українською мовою в школах. Однак, Л. Цегельський не обмежувався лише сферою початкової освіти. Він розумів, що без високоосвіченої і патріотично налаштованої еліти нація не зможе збудувати незалежну державу. Тому разом із свідомими українськими діячами Л. Цегельський вів наполегливу боротьбу за український університет у Львові.

Значний внесок Л. Цегельського у формування політичної культури народу, зокрема, через підготовку та проведення селянських страйків та виборчих кампаній. Його численні виступи перед селянами й виборцями, регулярні публікації статей та звітів про вибори, роботу парламенту формували політичну свідомість, культуру населення, сприяли політичній партиципації виборців.

- Спираючись на дослідження українських істориків, Л. Цегельський обґрунтував самобутність українського народу, переконливо спростував твердження російських та польських шовіністів про український народ як несформовану етнічну масу чи частину інших етносів.

Актуальні українознавчі проблеми Л. Цегельський розкриває у таких роботах, як “Русь-Україна і Московщина”, “Русь – Україна а Московщина – Росія”, “Самостійна Україна”, “Звідки взялися і що значать назви “Русь” і “Україна”, а також в інших науково-публіцистичних статтях, опубліковані впродовж перших двох десятиліть минулого століття у часописах “Молода Україна”, “Самостійна Україна”, “Свобода”, “Діло”, “Українське слово”, “Літературно-науковий вісник” тощо.

У своїх працях вчений навчає любити Україну, знати та поважати її історію. Він розкриває кращі сторони суспільного побуту українців, переконує, що сучасні покоління повинні зміцнювати національну свідомість, гідність, патріотизм, які історично притаманних українському народові.

Посилаючись на дослідження М. Грушевського, літописи, “Руську Правду” й інші дослідження іноземних авторів, Л. Цегельський спростовує варязький варіант виникнення Русі. Детальний огляд, основою якого є історичні дослідження, дає підстави вченому зробити висновок, що росіяни-московити та українці-русини ніколи не вважали себе одним народом, не мали однакових інтересів і традицій. Він публікує низку праць німецькою, шведською, болгарською, турецькою, румунською мовами, в яких висвітлює історію українського народу, його право на власну державність.

Велика заслуга в популяризації України, її історії належить Л. Цегельському як дипломату. Лише у 1915 р. він побував у Швеції, Німеччині, Туреччині, Болгарії та інших європейських країнах з метою розбудови дипломатичних зв’язків з урядами європейських країн для захисту інтересів українського народу.

Готуючи націю до здобуття власної державності, Л. Цегельський значну увагу приділяв підготовці українських військових формувань. Він був членом різних українських організацій та товариств, зокрема

організації “Сокіл”, належав до його головної управи – “Сокола-Батька”, брав активну участь у роботі друкованого органу “Сокола-Батька” – “Запорізькі Вісти”. На сторінках цього часопису пропагувалися ідеї збройної боротьби за самостійність нації, побудову української держави.

Л. Цегельський співпрацював з різними українськими та німецькими часописами, був редактором таких друкованих видань, як “Молода Україна”, “Свобода”, “Діло”, “Українське слово”, “Літературно-науковий вісник”, “Америка” (в еміграції). Редаговані ним часописи, як і його статті, публіцистика, завжди були речниками української історії, культури, національно-політичної думки, боротьби за національну самостійність і державність.

- У суспільно-політичній спадщині Л. Цегельського багато місця відводиться державотворчим питанням. На основі сказаного та написаного Л. Цегельським до визвольних змагань 1918–1920 рр., у процесі будівництва української держави і після поразки української революції можна скласти уявлення про його ідеали нації, державної влади та еволюції поглядів щодо неї.

Мислитель розглядає спільність традицій та інтересів як основу націєтворення, оскільки ані мова, ані назва народу не вирішують питання про окремішність етносу. Головне для нації, на думку Л. Цегельського, – це відчуття окремішності від сусідів. Таке бачення проблеми відрізняє погляди вченого від трактування поняття нації іншими дослідниками. На його думку, географічне положення, природно-господарські інтереси стають основою для формування спільних історичних традицій та спільної культури, мови, звичаїв, освіти і т. д., прагнення захистити свої спільні господарські та культурні інтереси від ворожих сусідів призводять до утворення політичної спільноти, національної держави.

- Майбутню Українську суверенну державу Л. Цегельський бачив як сильну демократичну республіку з виборним гетьманом-президентом і виборною Генеральною Радою – парламентом. Його суспільно-політичним ідеалом були демократичні державницькі традиції козацької доби. Тому серед іншого Л. Цегельський, позитивно оцінював діяльність гетьмана П. Скоропадського, який, на його думку, був державником, зміцнював Україну, вів зважену і послідовну міжнародну політику щодо об'єднання українських земель. Мислитель доводить, що П. Скоропадський, прийшовши до влади, запропонував увійти в його уряд представникам різних українських партій, зокрема, соціалістам, проголосив українську мову державною, розпорядився розпочати підготовку утворення виборного загальноукраїнського законодавчого органу. Гетьман дбав про розвиток української науки та культури: були створені Українська Академія Наук, Українська Академія Мистецтв, виходили опозиційні газети тощо. Л. Цегельський поділяв принципи земельної політики гетьмана: визнання приватної власності на землю і розподілу великих земельних комплексів на дрібні самостійні селянські та козацькі господарства, рішуче заперечував можливість скасування права земельної власності, тобто її соціалізації. Державу, на думку Л. Цегельського, не творять лише промовами, відозвами, резолюціями чи маніфестами. В її основі лежить примус влади над територією та населенням. Для демократії потрібне, передусім, виховання народу в умовах монархії, адже демократія є найскладніша форма державного ладу і, відтак, найслабша. Тому для нерозвиненої спільноти демократія згубна. Позитивна оцінка гетьманської влади, монархічного правління не була лише наслідком еволюції, зміни політичної орієнтації Л. Цегельського, її диктувала практика, важливі умови державного будівництва того часу.

- Основним змістом суспільно-політичної діяльності Л. Цегельського було практичне відображення його державотворчих ідей. Адже події 1 листопада 1918 р. у Галичині були результатом тривалої просвітницько-виховної та організаційно-політичної роботи як окремих діячів, серед яких чільним представником був Л. Цегельський, так і громадських організацій та політичних партій. Безпосередньою підготовкою здобуття влади та відновлення української державності керувала Українська Національна Рада, основний кістяк якої складала група українських послів до Австро-Угорського парламенту та галицького сейму, а також Бойова управа. Керівництво Української Національної Ради сподівалося, що австрійський уряд офіційно дозволить утворення Західноукраїнської республіки. Виховані в дусі європейського парламентаризму провідники проголошення ЗУНР прагнули легітимного обґрунтування політичних дій. Л. Цегельський неодноразово підкреслював, що політика ЗУНР спрямована на національну, а не соціальну революцію, захищає верховенство закону, права і соціальної справедливості.
- Викриваючи тих, хто неприхильно чи вороже ставився до України та українства, Л. Цегельський вказував і на негативні аспекти діяльності представників української нації, особливо інтелігенції, що не завжди були послідовними у власних діях. Зокрема, він гостро критикував керівників Центральної Ради та інших політичних діячів лівої орієнтації за нерішучість, віру в єдність із російськими соціал-демократами, більшовиками тощо, не сприймав федералізм, готовність багатьох українських політиків будувати Україну в складі Російської імперії.

Мислитель глибоко переживав невдачі визвольних змагань, досить детально аналізував їх причини, головною з яких вважав відсутність політичної культури та свідомості, малий досвід у сфері зовнішньої політики й міжнародних відносин. Це актуалізує висновки вченого

щодо пріоритетності національної єдності у розбудові державності на сучасному етапі та необхідності відмови від корпоративних чи вузькопартійних інтересів владних еліт на користь національно-державного інтересу.

Отримані у роботі результати можуть бути використані у діяльності державних органів та недержавних організацій, що працюють над формуванням і реалізацією внутрішньої та зовнішньої політики України, при розробці спецкурсів для студентів спеціальностей політологія, історія, міжнародні відносини, а також слугувати основою для здійснення подальших досліджень процесу українського державотворення, написання монографії тощо.

Поглиблене розуміння особливостей динаміки ідеї української державності у суспільно-політичних поглядах Л. Цегельського в контексті реалізації українських національних інтересів дасть змогу краще адаптувати ідею пріоритету національної єдності, європейського вектора розвитку українського суспільства, сприяючи розбудові стабільної правової держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрусяк І. М. Близк і злиденність української націонал-демократії : Політологічне есе / Іван Андрусяк, Євген Петренко. – К. : Смолоскип, 1999. – 79 с.
2. Андрусяк М. Г. Генеза й характер галицького русофільства в ХІХ–ХХ ст. /Андрусяк М. Г. – Прага : Пробоєм, 1941. – 19 с.
3. Андрусяк М. Г. Етапи розвитку української нації / Андрусяк М. Г. – Прага : Пробоєм, 1941. – 15 с.
4. Андрусяк Т. Г. Історія політичних та правових вчень : навч. посібник / Андрусяк Т. Г. – Львів : Світ, 2001. – 218 с.
5. Аркуша О. Г. Парламентська традиція галицьких українців у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. / Аркуша О. Г. // Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2000. – Вип. 6. – С. 68–90.
6. Барвінський В. Коротка історія Галичини продовж тисячоліття 1907–1941 / Барвінський В. – Львів : Українське видавництво, 1941. – 16 с.
7. Бачинський Ю. Україна irredenta / Юліан Бачинський. – К. : Основні цінності, 2003. – 172 с.
8. Бегей І. Політичні інститути суспільства в теоретичній спадщині Юліана Бачинського / Ігор Бегей. – Львів : Світ, 1999. – 66 с.
9. Бегей І. Юліан Бачинський: з життєпису, політичної та наукової діяльності / Ігор Бегей. – Львів : Світ, 1998. – 52 с.
10. Бегей І. Юліан Бачинський: соціал-демократ і державник / Ігор Бегей. – Львів, Світ, 2001. – 254 с.
11. Верига В. Визвольні змагання в Україні 1914–1923 рр. Т. 1. / Василь Верига. – Жовква : Місіонер, 1998. – 524 с.
12. Верига В. Визвольні змагання в Україні 1914–1923 рр. Т. 1. / Василь Верига. – Жовква : Місіонер, 1998. – 502 с.

13. Винниченко В. Відродження нації. Ч. 3. / Володимир Винниченко. – К. : Вид-во політичної літератури України, 1990. – 542 с.
14. Винниченко В. Заповіт борцям за визволення / Володимир Винниченко – К. : Криниця, 1991. – 128 с.
15. Винниченко В. Публіцистика / Володимир Винниченко – Нью-Йорк ; Київ : Інститут народознавства НАН України, 2002. – 392 с.
16. Гарчева Л. Внесок східних і західних українців у становлення соборної української держави / Гарчева Л. // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2000. – Вип. 6. – С. 280-291.
17. Гетьманчук М. Дипломатія ЗУНР у період підготовки та підписання Ризького миру 1921 року / Микола Петрович Гетьманчук // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2000. – Вип. 6. – С. 271-274.
18. Гетьманчук М. Перша світова війна та її вплив на розв'язання українського питання в ході польсько-радянської війни 1920 р. / Микола Петрович Гетьманчук // Військово-науковий вісник Львівського військового інституту НУ “Львівська політехніка”. – Львів, 2005. – №7. – С. 17-36.
19. Гетьманчук М. Між Москвою та Варшавою. Українське питання в радянсько-польських відносинах міжвоєнного періоду (1918–1939 рр.) / Микола Петрович Гетьманчук. – Львів : Вид-во Національного університету “Львівська політехніка”, 2008. – 432 с.
20. Гетьманчук М. Сергій Шелухін : суспільно-політичні погляди та державотворчі ідеали / Гетьманчук М., Турчин Я. – Львів : Дослідно-науковий центр Наукового товариства ім. Т. Шевченка, 2006. – 214 с.
21. Грицак Я. Й. Нарис історії України : формування модерної української нації XIX-XX ст. : [навч. посібник для учнів гуманіт. гімназій, ліцеїв, студ. іст. ф-тів вузів, вчителів] / Ярослав Грицак. – К. : Генеза, 2000. – [2-е вид.]. – 356 с.

22. Грушевський М. Галичина й Україна / Михайло Грушевський // Діло. – 1906. – 15–16 грудня.
23. Дашкевич Я. Західно-Українська Народна Республіка: позитивний і негативний досвід / Дашкевич Я. // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2000. – Вип. 6. – С. 355–359.
24. Дашкевич Я. На переломі доби. Спогади Лонгина Цегельського про 1918–1919 рр. в Україні [передмова до кн. : Цегельський Л. Від легенд до правди. Спомини про події в Україні зв’язані з Першим Листопадом 1918 р.]. – Львів : Свічадо, 2003. – С. 7-14.
25. Дашкевич Я. Лонгин Цегельський та українська політична думка 1900–1917 рр. [передмова до кн. : Цегельський Л. Русь – Україна і Московщина – Росія. Історико-політична розвідка]. – Львів : Априорі, 2007. – 104 с.
26. Дроздовська О. Цегельський Лонгин Михайлович / Дроздовська О. // Українська журналістика в іменах : матеріали до енциклопедичного словника / [за ред. Романюка М. М.]. – 1997. – Вип. IV. – 267 с.
27. Дорошенко В. Рец. на : Л. Цегельський. Русь – Україна, а Московщина – Росія. – Царгород, 1916 / Дорошенко В. // Вістник Союзу визволення України. – Відень, 1916 (13 серп.). – Ч. 111 (51). – С. 535.
28. Дорошенко В. Заслуги “Діла” для всеукраїнської ідеї / Дорошенко В. // Діло. – 1938. – 14 січня.
29. Доценко О. Літопис української революції (1917–1922) : Матеріали і документи до історії української революції / Доценко О. – Київ-Львів : Накладом автора, 1923. – Т. 2. – Кн. 4. – 398 с.
30. Єфремов С. Історія українського письменництва / Єфремов С. – К. : Феміда, 1995. – 480 с.
31. Енциклопедія Українознавства. Словникова частина : [у 10 т.] / [за ред. Кубійовича В.] – Париж : Нью-Йорк, 1984. – Т. 10 : Про рід Цегельських. – С. 3647.

32. Життя і смерть полковника Коновальця [Текст] : документи. Матеріали. Спогади. Щоденники. Листи. Фотографії. – Львів : Червона калина, 1993. – 328 с. : іл. – (Історична бібліотека ; ч. 8. Сини України).
33. Западные окраины Российской империи / [за ред. М. Долбилов, А. Миллер]. – М. : Новое литературоведение, 2006. – 608 с.
34. Зашкільняк Л. Польсько-українська війна 1918–1919 рр. у висвітленні сучасної польської історіографії / Леонід Зашкільняк // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2000. – Вип. 6. – С. 15-21.
35. Збірник законів, розпорядків та обіжників, проголошених Державним Секретаріатом Західно-Української Народної Республіки. – Станіславів, 1918. – с.
36. Здоровега М. Ідея української державності у творчості Лонгіна Цегельського / Мар'яна Здоровега // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. – Львів, 2001 р. – Вип. 9. – С. 56-63.
37. Здоровега М. Лонгин Цегельський біля витоків української дипломатії / Мар'яна Здоровега // Вісник Львівського Університету. Серія міжнародні відносини. – Львів, 2001 р. – Вип. 4. – С. 12-15.
38. Здоровега М. Погляди Лонгіна Цегельського на проблему української нації / Мар'яна Здоровега // Універсум. – 2002. – № 11–12. – С. 58.
39. Здоровега М. Лонгин Цегельський і проблеми української нації / Мар'яна Здоровега // Українська Повстанська Армія: історія, сучасність : матеріали науково-теоретичної конференції 17 жовтня 2002 р. – Львів, 2003 р. – С. 47-52.
40. Здоровега М. Українознавчі проблеми в теоретичній і практичній діяльності Лонгіна Цегельського // Вісник Львівського Університету. Філософські науки. – Львів, 2003. – Вип. 5. – С. 374-384.
41. Здоровега М. Літературна та редакторська діяльність Лонгіна Цегельського / Мар'яна Здоровега // Українська журналістика в контексті доби : матеріали всеукраїнської науково-практичної

- конференції, (23-24 вересня 2004 р., м. Львів) / [за ред. С. Костя]. – Львів, 2004. – С. 64-66.
42. Здоровега М. Проблема парламентаризму в Україні у теоретичній спадщині Лонгіна Цегельського / Мар'яна Здоровега // Роль суспільно-політичних дисциплін у формуванні світогляду працівника ОВС : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 23 травня 2008 р. / [за наук. ред. М. П. Гетьманчука, В. С. Бліхара]. – Львів, 2008. – С. 75-78.
43. Здоровега М. Візія суспільно-політичної організації української держави Л. Цегельського: теоретичний та практичний контекст / Мар'яна Здоровега // Наукові праці. Науково-методичний журнал Чорноморського державного університету ім. Петра Могили комплексу “Києво-Могилянська академія”. – 2009. – Т. 125, № 112. – С. 136-140.
44. З історії революційного руху у Львові 1917–1939 рр. : документи і матеріали. – Львів : Книж. -журн. вид-во, 1957. – 796 с.
45. Історія Русів / [авт. тексту Г. Кониський] – К. : Радянський письменник, 1991. – 322 с.
46. Каменецький І. Німецька політика супроти України в 1918 р. та її історична генеза / Каменецький І. // Український історик. – 1968. – Ч. 1-4. – С. 89-94.
47. Карпенко О. До питання про характер революційного руху в Східній Галичині в 1918 р. / Карпенко О. // З історії західноукраїнських земель. – К., 1956. – Вип. 1. – С. 325-331.
48. Карпенко О. Основні напрями зовнішньої політики Західно-Української Республіки / Карпенко О. // Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2000. – Вип. 6. – С. 230-233.
49. Капелер А. Мала історія України / Андреас Капелер ; [пер. з німецької]. – К. : “К. І. С. ”, 2007. – 264 с.

50. Касьянов Г. Теорії нації та націоналізму / Касьянов Г. – К. : Либідь, 1999. – 350 с.
51. Катамай Б. Післяслово редактора / Богдан Катамай // Цегельський Ю.-М. Зага роду Цегельських і розповідь про Камінку Струмилову / Б.Катамай. – Ellicott City : Смолоскип, 1992. – 787 с.
52. Качкан В. Противник кайдашизму в українській політиці : біографічна канва Лонгіна Цегельського / Володимир Качкан // Качкан В. Хай святиться ім'я твоє / Володимир Качкан. – Кн. IV. – Івано-Франківськ : Сіверсія, 2000. – С. 92-99.
53. Качкан В. Українське народознавство в іменах. Ч. 1. / Володимир Качкан. – К. : Либідь, 1994. – 330 с.
54. Кирилюк Ф. М. Історія зарубіжних політичних вчень нової доби / Федір Кирилюк. – К. : Центр учбової літератури. – 2008. – 416 с.
55. Кирилюк Ф. М. Політологія / Ф. М. Кирилюк, М. І. Обушний, М. І. Хилько та ін. ; [за ред. Ф. М. Кирилюка]. – К. : Здоров'я, 2004. – 776 с
56. Климкевич Р. Найвищі відзнаки Західньо-Української Народної Республіки / Климкевич Р. // Український історик. – 1968. – Ч. 1-4. – С. 352-359.
57. Кобилецький М. Утворення та структура державного апарату ЗУНР / Кобилецький М. – Львів : Вид. юрид. ф-ту ЛДУ ім. Івана Франка, 1998. – 204 с.
58. Колодій А. На шляху до громадянського суспільства. Теоретичні засади й соціокультурні передумови демократичної трансформації в Україні / Антоніна Колодій. – Львів : Червона Калина, 2002. – 488 с.
59. Кордуба С. Передмова до першого видання Л. Цегельського “Від легенд до правди” / Кордуба С. – Нью-Йорк : Булава, 1950. – С. 3-12.
60. Конституція України: від 28 червня 1996 р. / Верховна Рада України. – К. : Право, 1996. – 63 с.

61. Консерватизм. Консервативна традиція політичного мислення від Едмунда Берка до Маргарет Тетчер : антологія / [упоряд. О. Проценко, В. Лісовий]. – К. : Простір, Смолоскип, 2008. – 2-ге вид. – 788 с.
62. Козловський Б. Думки, нав'яні книгою спогадів безпосереднього учасника тих подій, міністра ЗУНР Лонгіна Цегельського [Електронний ресурс] / Борис Козловський. – Українсько-польський інтернет журнал. – 2003. – Режим доступу до журн. : <http://www.ukraine-poland.com/u/publicystyka/publicystyka.php?id=1692>
63. Купчик В. Літературно-публіцистична спадщина Лонгіна Цегельського як історичне джерело [Електронний ресурс] / Володимир Купчик. – Режим доступу до статті : <http://kupchuk.lviv.ua/index.php?no=25>
64. Купчик В. Лонгин Цегельський – речник Української Держави (життєпис) [Електронний ресурс] / Володимир Купчик. – Режим доступу до статті : <http://kupchuk.lviv.ua/index.php?no=21>
65. Красівський О. Східна Галичина і Польща в 1918–1923 рр.: проблеми взаємовідносин / Красівський О. – К. : В-во УАДУ, 1998. – 298 с.
66. Кресіна І. Українська національна свідомість і сучасні політичні процеси / Кресіна І. – К. : Вища школа, 1998. – 358 с.
67. Кузьма О. Листопадові дні 1918 р. / Кузьма О. – Львів : Дзвони, 1931. – 34 с.
68. Кучабський В. Вага й завдання Західно-Української Держави серед сил Східної Європи на переломі 1918–1919 року / Кучабський В. // Дзвони. – Львів, 1932. – 45 с.
69. Кучабський В. Завдання гетьманського руху на Західній Україні / Кучабський В. // Збірник хліборобської України. – Прага, 1931. – Т. 1. – С. 56.
70. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848-1914 / Кость Левицький. – Львів : Друкарня оо. Василян у Жовкві, 1926. – 736 с.

71. Левицький К. Історія визвольних змагань галицьких українців з часу світової війни 1914-1918 / Кость Левицький. – Львів : Друкарня оо. Василіан у Жовкві, 1928. – Ч. 1. – 776 с.
72. Левицький К. Перші дні нашої державності. Спомини / Кость Левицький. – Львів : Український прапор, 1923. – Ч. 44. – С. 163-175.
73. Левицький К. Великий зрив (до історії Української державності від березня до листопада 1918 р. на підставі споминів та документів) / Кость Левицький. – Львів : Червона Калина, 1931. – 698 с.
74. Левицький К. Українські політики / Сильвети наших давніх послів і політичних діячів / Кость Левицький. – Львів : Діло, 1936. – Ч. 2. – С. 70-72.
75. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе / Лисяк-Рудницький І. – К. : Основи, 1994. – Т. 1. – 530 с.
76. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе / Лисяк-Рудницький І. – К. : Основи, 1994. – Т. 2. – 573 с.
77. Литвин М. ЗУНР на геополітичній карті Центрально-Східної Європи / Литвин М. // Львів, 2000. – Вип. 6. – С. 208-229.
78. Литвин М. Р. Історія ЗУНР / М. Р. Литвин, К. Є. Науменко. – Львів : Опір, 1995. – 280 с.
79. Лозинський М. Галичина в рр. 1918-1920 / Лозинський М. – Нью-Йорк : Червона Калина, 1970. – 228 с.
80. Лозинський М. Уваги про українську державність / Лозинський М. – Відень : Єдність, 1927. – 86 с.
81. Лонгин Цегельський [матеріали з Вікіпедії – вільної енциклопедії] [Електронний ресурс] / Вікіпедія. – Режим доступу до статті : http://uk.wikipedia.org/wiki/Цегельський_Лонгин
82. Мазепа І. Україна в огні і бурі революції 1917–1921. Центральна Рада-Гетьманщина-Директорія. Листи С. Вітика і Є. Петрушевича в справах проголошення диктатури / Мазепа І. – К. : Темпора, 2003. – 408 с.

83. Макарчук С. Українська Республіка Галичан: нариси про ЗУНР / Степан Макарчук. – Львів : Світ, 1997. – 192 с.
84. Макарчук С. Концептуальні аспекти сучасної польської історіографії ЗУНР / Степан Макарчук // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2000. – Вип. 6. – С. 9-15.
85. Міхновський М. Самостійна Україна / Микола Міхновський. – К. : Діокор, 2002. – 80 с.
86. Миллер А. Империя Романовых и национализм / Алексей Миллер. – М. : Новое литературное обозрение, 2006. – 242 с.
87. Михайлин І. Історія української журналістики ХІХ століття / Ігор Леонідович Михайлин. – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 720 с.
88. Мудрий В. Змагання за українські університети в Галичині / Василь Мудрий. – Львів – Нью-Йорк : Вид-во Наукового Товариства ім. Шевченка, 1999. – 190 с.
89. Мудрий М. Ідейні витоки ЗУНР: національні та політичні орієнтації галицьких українців у ХІХ – на початку ХХ ст. / Мудрий М. // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2000. – Вип. 6. – С. 96-110.
90. Нагаєвський І. Історія української держави двадцятого століття / Ісидор Нагаєвський. – К. : Укр. письменник, 1993. – 413 с.
91. Націоналізм: антологія / [упоряд. О. Проценко, В. Лісовий]. – К. : Смолоскип, 2000. – 872 с.
92. Національні відносини в Україні у ХХ ст. : збірник документів і матеріалів / [упоряд. М. І. Паньчук і ін.]. – К. : Наукова думка, 1994. – 558 с.
93. Національні процеси в Україні. Історія і сучасність. Документи і матеріали : У 2-х ч. / [за ред. В. Ф. Панібудьласка]. – К. : Вища школа, 1997. – Ч. 1. – 583 с. ; Ч. 2. – 704 с.

94. Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки / Іван Огієнко. – Львів : Фенікс, 1995. – 44 с.
95. Огієнко І. Спомини / Іван Огієнко. – Львів : Українська культура, 1986. – Кн. 5. – 98 с.
96. Основи політичної науки. Курс лекцій за ред. Б. Кухти. Ч. I. З історії політичної думки : від стародавності до наших днів / [за ред. Бориса Кухти, Анатолія Романюка, Миколи Поліщука, Любові Старецької]. – Львів : Кальварія, 1997. – 288 с.
97. Павленко Р. Парламентська відповідальність уряду: світовий та український досвід / Ростислав Павленко. – К. : КМ Академія, 2002. – 488 с.
98. Паліїв Д. Листопадова революція / Дмитро Паліїв. – Львів : Червона Калина, 1929. – 34 с.
99. Паліїв Д. Спогади / Дмитро Паліїв. – Львів : Літопис Червоної Калини, 1930. – 56 с.
100. Панейко В. З'єдинені держави Східної Європи: Галичина й Україна супроти Польщі й Росії / Василь Панейко. – Відень : Вільна Спілка, 1922. – 88 с.
101. Петровський В. В. Історія України: неупереджений погляд: Факти. Міфи. Коментарі / Петровський В. В., Радченко Л. О., Семененко В. І. – Х. : Школа, 2007. – 592 с.
102. Політична історія України ХХ ст. : в 6 т. / [за ред. І. Ф. Кураса]. – К. : Генеза, 2002. – Т. 1. – 2002. – 424 с. ; Т. 2. – 2003. – 488 с. ; Т. 3. – 2003. – 446 с.
103. Полонська-Василенко Н. Історія України. Т. 1. / Наталія Дмитрівна Полонська-Василенко. – К. : Либідь, 1995. – 602 с.
104. Полонська-Василенко Н. Історія України. Т. 2. / Наталія Дмитрівна Полонська-Василенко. – К. : Либідь, 1995. – 606 с.
105. Полєк В. Бути громом та крицею / В. Полєк // Новий час. – 1990. – 11 жовтня.

106. Полек В. Листопадовий зрив у літературі / Володимир Полек // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2000. – Вип. 6. – С. 343-346.
107. Потульницький В. А. Історія української політології / Володимир Потульницький. – К. : Либідь, 1993. – 232 с.
108. Потульницький В. А. Теорія української політології: курс лекцій / Володимир Потульницький. – К. : Либідь, 1993. – 192 с.
109. Ребет Л. Теорія нації. / Лев Ребет ; [репринтне відтворення за виданням “Сучасна Україна” Мюнхен, 1955]. – Львів : Творчо-видавниче підприємство “Всеукраїнський політичний журнал “Державність”, 1997. – 192 с.
110. Ріпецький С. Українське січове стрілецтво: визвольна ідея і збройний чин / Степан Ріпецький. – Нью-Йорк : Червона Калина, 1956. – 113 с.
111. Романюк Н. Особливості українського консерватизму. Загальнотеоретичний аспект / Романюк Н. А. // Вісник Львівського Університету. Серія “Міжнародні відносини”. – 2001. – Вип. 6. – С. 85-90.
112. Рудницький С. Чому ми хочемо самостійної України / Степан Рудницький. – Львів : Світ, 1994. – 56 с.
113. Рябчук М. Від Малоросії до України: парадокси запізнілого націєтворення / Микола Рябчук. – К. : Критика, 2000. – 690 с.
114. Рябчук М. Дві України : реальні межі, віртуальні війни / Микола Рябчук. – К. : Критика, 2003. – 548 с.
115. Саліковський О. На порозі Гетьманщини / Олександр Саліковський // Діло. –1924. – №7-8.
116. Салтовський О. І. Концепції української державності в історії вітчизняної політичної думки (від витоків до початку ХХ ст.) / Олександр Салтовський. – К. : Парапан, 2002. – 396 с.
117. Самостійна Україна : збірник програм українських політичних партій початку ХХ століття / [упоряд. О. Федьков]. – Тернопіль : Редакційно-видавничий відділ управління по пресі, 1991. – 83 с.

118. Солдатенко В. Українська революція. Історичний нарис : монографія / Солдатенко В. Ф. – К. : Либідь, 1999. – 976 с.
119. Семчишин М. Тисяча років української культури. Історичний огляд культурного процесу / Семчишин М. – К. : Фенікс, 1992. – 560 с.
120. Сергієнко П. П. Соборність України : поняття, ідея і реальність / П. П. Сергієнко ; [відп. за вип. М. Ляшенко ; ред. І. О. Кресіна ; худож. оф. В. Ляшенко]. – К. : Фотовідеосервіс, 1993. – 78 с.
121. Сергійчук В. Соборницький характер діяльності Центральної Ради стратегічні напрямки і результати / Володимир Сергійчук // Українська Центральна Рада: поступ націєтворення та державництва. – К. : Українська Видавнича Спілка, 2002. – 468 с.
122. Скиба В. Вступ до політології: екскурс в історію правничо-політичної думки / Скиба В., Горбатенко В., Туренко В. – К. : Основи, 1998. – 718 с.
123. Сливка Ю. Етапи та головні напрями дослідження ЗУНР в українській історіографії / Сливка Ю. // Вісник Львівського Університету. Серія “Міжнародні відносини”. – 2001. – Вип. 6. – С. 3-9.
124. Сміт Е. Нації та націоналізм у глобальну епоху / Ентоні Сміт ; [пер. з англ. М. Климчук і Т. Цимбал]. – К. : Ніка-Центр, 2009. – 314.
125. Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918 / Павло Скоропадський. – Філадельфія : Книга, 1995. – 493 с.
126. Старовійт М. У листопадовому рейді: спомини учасника / Старовійт М. – Вінніпег : Канадський фермер, 1967. – 53 с.
127. Субтельний О. Україна: історія / Орест Субтельний. – К. : Либідь, 1991. – 512 с.
128. Сухий О. Галичина: між сходом і заходом : Нариси історії ХІХ – початку ХХ ст. / Сухий О. – Львів, 1997. – 244 с.
129. Тисяча років української суспільно-політичної думки : у 9 т. Т. 4. Кн. 1 (Перша третина ХVІІІ ст.) [Текст] : научное издание / [укл. В. Литвинов ; ред. В. Грабовський]. – К. : Дніпро, 2001. – 519 с.

130. Тищик Б. Й. Західноукраїнська Народна Республіка 1918–1923 рр. / Тищик Б. Й., Вівчаренко О. А. – Коломия : Світ, 1993. – 119 с.
131. Тищик Б. Й. Західноукраїнська Народна Республіка (1918–1923). Історія держави і права / Тищик Б. Й. – Львів : Тріада плюс, 2004. – 392 с.
132. Трощинський В. Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і суспільно-політичне явище / Трощинський В. – К. : Інтел, 1994. – 260 с.
133. Турчин Я. Б. Сергій Шелухін про причини поразки боротьби українського народу за національну деожавність в 1917–1920 рр. / Турчин Я. Б. // Українська національна ідея : реалії та перспективи розвитку : зб. наук. праць. – Львів : Ін-т народознавства НАН України, Ін-т українознавства НАН України, 2002. – Вип. 13. – С. 179-191.
134. Турчин Я. Б. Суспільно-політична концепція Сергія Шелухіна / Турчин Я. Б. // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку : зб. наук. праць. – Львів : Ін-т народознавства НАН України ; Ін-т українознавства НАН України, 2002. – Вип. 11. – С. 243-250.
135. Турчин Я. Б. Сергій Шелухін про роль церкви у державотворчих процесах / Турчин Я. Б. // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку : зб. наук. праць. – Львів : Ін-т народознавства НАН України ; Ін-т українознавства НАН України, 2003. – Вип. 14. – С. 82-87.
136. Турчин Я. Б. Державотворчі аспекти української національної ідеї у теоретичній спадщині С. Шелухіна / Турчин Я. Б. // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку : зб. наук. праць. – Львів : Ін-т народознавства НАН України ; Ін-т українознавства НАН України, 2004. – Вип. 15. – С. 90-98.
137. Турчин Я. Б. С. Шелухін про реалізацію основних складових державотворчого процесу в Україні / Турчин Я. Б. // Науковий вісник

- Ужгородського університету. Серія: Політологія, Соціологія, Філософія. – Вип. 3. – Ужгород : Вісник Карпат, 2006. – С. 21-27.
138. Чмир В. Європейці без Європи: менталітет українського народу в історичному контексті / Чмир В. // Політика і час. – 1998. – №9. – С. 168-174.
139. Українська державність в ХХ ст.: історико-політичний аналіз – К. : Політична думка, 1996. – 435 с.
140. Фартушний А. Українська національна ідея: генеза та сутність / Фартушний А. – Львів : Вид-во Державного університету “Львівська політехніка”; Академічний експрес, 1998. – 126 с.
141. Франко І. До історії руської церкви в послідніх часах Речі Посполитої Польської // Франко І. Зібр. Творів : у 50 т. / Іван Франко. – К. : 1986. – Т. 46. – Кн. 1. – С. 448.
142. Франко І. *Ukraine irredenta*: вивід прав України / Іван Франко. – Нью-Йорк, 1964. – С. 115-138.
143. Франко І. Поза межами можливого // Франко І. Зібр. Творів : у 50 т. / Іван Франко. – К. : 1986. – Т. 45. – С. 276-285.
144. Цегельський Л. М. П. Драгоманов, його думки, діяльність і значення / Лонгин Цегельського // Молода Україна – 1900. – Ч. 2. – С. 18-39.
145. Цегельський Л. Русь-Україна і Московщина. Історична розвідка Л. Цегельського / Лонгин Цегельський. – Львів : Коштом і заходом товариства “Просвіта”, 1901. – 92 с.
146. Цегельський Л. Страйкові права або чи вільно страйкувати? / Лонгин Цегельський. – Львів : Наклад “Народного комітету”, 1903. – 15 с.
147. Цегельський Л. Проч з куриями! Проч з панованєм панів! / Лонгин Цегельський. – Львів : Наклад “Народного комітету”, 1905. – 56 с.
148. Цегельський Л. Проч зі шляхоцьким соймом! Проч з куриями : жадаємо загального рівного безпосереднього і тайного виборчого права до сойму / Лонгин Цегельський. – Львів : Наклад “Народного комітету”, 1905. – 55 с.

149. Цегельський Л. До нашої молоді / Лонгин Цегельський // Діло. – 1905. – 10 грудня.
150. Цегельський Л. Народний з'їзд / Лонгин Цегельський // Діло. – 1905. – 14 грудня.
151. Цегельський Л. Барвінському у відповідь / Лонгин Цегельський // Діло. – 1906. – 27 листопада.
152. Цегельський Л. Що чувати з виборчою реформою? Проект бар. Гавча, що з ним діється та що руским хлопам чинити? / Лонгин Цегельський. – Львів : наклад “Народного Комітету”, 1906. – 44 с.
153. Цегельський Л. Ллється кров руських дітей / Лонгин Цегельський // Свобода. – 1907. – 18 грудня.
154. Цегельський Л. Наша служба руському народові / Лонгин Цегельський // Свобода. – 1907. – 3 січня.
155. Цегельський Л. Мурують нам тюрму / Лонгин Цегельський // Свобода. – 1907. – 7 березня.
156. Цегельський Л. До всіх громадян в руській часті Галичини / Лонгин Цегельський // Свобода. – 1907. – 14 березня.
157. Цегельський Л. Звідки взялися і що значать назви “Русь” і “Україна”? / Лонгин Цегельський. – Львів : Накладом автора, 1907. – 92 с.
158. Цегельський Л. Польща і Москва / Лонгин Цегельський // Свобода. – 1908. – 5 березня.
159. Цегельський Л. З австрійської України. Три основні течії австрійської внутрішньої політики / Лонгин Цегельський // Літер. -науков. вістник. – 1909. – Річник XII. – Т. XL. – Кн. 10. – С. 177-192 ; Т. XLVIII. – Кн. 12. – С. 602-615.
160. Цегельський Л. З австрійської України. Галицьке москвофільство в останній його фазі / Лонгин Цегельський // Літер. -науков. вістник. – 1910. – Річник XIII. – Т. L. – Кн. 4. – С. 389-406 ; Т. L. – Кн. 5. – С. 172-179.

161. Цегельський Л. Соймова кріза в Галичині / Лонгин Цегельський // Літер.-науков. вістник. – 1910. – Річник XIII, Т. LII. – Кн. 11. – С. 414-419.
162. Цегельський Л. Довкола виборчої реформи до галицького сойму / Лонгин Цегельський // Літер. -науков. вістник. – 1911. – Річник XIV, Т. LVI. – Кн. 12. – С. 593-601.
163. Цегельський Л. Українці в новому парламентах / Лонгин Цегельський // Літер. -науков. вістник. – 1911. – Річник XIV, Т. LVI. – Кн. 11. – С. 352-370.
164. Цегельський Л. В зачарованім колесі австрійського парламентаризму / Лонгин Цегельський // Літер. -науков. вістник. – 1912. – Річник XV, Т. LVII. – Кн. 4. – С. 163-178.
165. Цегельський Л. За український університет у Львові / Лонгин Цегельський // Літер.-науков. вістник. – 1912. – Річник XV, Т. LX. – Кн. 10. – С. 156-165.
166. Цегельський Л. В 52-і роковини смерті Кобзаря / Лонгин Цегельський // Діло. – 1913. – 14 березня.
167. Цегельський Л. За що ведеться виборча боротьба? / Лонгин Цегельський. – Львів : Наклад В. Бачинського, 1913. – 22 с.
168. Цегельський Л. Самостійна Україна / Лонгин Цегельський. – Відень : Наклад “Союза Визволення України”, 1915. – 37 с.
169. Цегельський Л. З чого виникла війна та що вона нам може принести / Лонгин Цегельський. – Відень : Наклад “Союза Визволення України”, 1915. – 14 с.
170. Цегельський Л. Русь – Україна а Московщина – Росія : істор.-політична розвідка / Лонгин Цегельський. – Царгород : Союз Визволення України, 1916. – [2-е вид., перероблене]. – 123 с.
171. Цегельський Л. До населення Львова / Лонгин Цегельський // Діло. – 1918. – 2 листопада.

172. Цегельський Л. Український народ! / Лонгин Цегельський // Діло. – 1918. – 2-6 листопада.
173. Цегельський Л. До робітників Львова / Лонгин Цегельський // Діло. – 1918. – 6 листопада.
174. Цегельський Л. Під оружжя! / Лонгин Цегельський // Діло. – 1918. – 6 листопада.
175. Цегельський Л. Українські вояки! / Лонгин Цегельський // Діло. – 1918. – 6 листопада.
176. Цегельський Л. Урядовий акт передачі державної влади представником ц. к. австрійського уряду Українській Національній Раді / Лонгин Цегельський // Діло. – 1918. – 7 листопада.
177. Цегельський Л. До польського населення Львова / Лонгин Цегельський // Діло. – 1918. – 9 листопада.
178. Цегельський Л. До синів України! / Лонгин Цегельський // Діло. – 1918. – 10 листопада.
179. Цегельський Л. Ідеал цілої нації / Лонгин Цегельський // Діло. – 1918. – 12 листопада.
180. Цегельський Л. Правда про Гетьманщину. Що говорять і пишуть про українську державну політику і що з того правда, а що бламута / Лонгин Цегельський // Америка. – 1931. – 15 травня, Ч. 3. – С. 25-33.
181. Цегельський Л. З листопадових днів / Лонгин Цегельський // Америка. – Філадельфія, 1932. – 1 листопада, Ч. 126. – С. 145-161.
182. Цегельський Л. Проблеми української нації / Лонгин Цегельський // Календар Провидіння. – Філадельфія, 1949. – С. 15-18.
183. Цегельський Л. Від легенд до правди. Спомини про події в Україні зв'язані з Першим Листопадом 1918 р. / Лонгин Цегельський. – Нью-Йорк, Філадельфія : Булава, 1960. – 343 с.
184. Цегельський Л. Митрополит Андрій Шептицький: короткий життєпис і огляд його народно-церковної діяльності / Лонгин Цегельський. – Львів : Місіонер, 1995. – 77 с.

185. Цегельський Л. Проблема української нації / Лонгин Цегельський // Універсум. – 2002. – №11-12. – С. 58-61.
186. Цегельський Л. Від легенд до правди. Спомини про події в Україні зв'язані з Першим листопадом 1918 р. / Лонгин Цегельський. – Львів : Свічадо, 2003. – 336 с.
187. Цегельський Л. Русь – Україна і Московщина – Росія. Історико-політична розвідка / Лонгин Цегельський. – Львів : Апріорі, 2007. – 104 с.
188. Цегельський Лонгин (1875-1950) // Політологія: кінець ХІХ – перша половина ХХ ст.: хрестоматія. – Львів : Світ, 1996. – С. 161-165.
189. Цегельський Ю.-М. Зага роду Цегельських і розповідь про Камінку Струмилову / Юрій-Михайло Цегельський. – Ellicott City : Смолоскип, 1992. – 787 с.
190. Цехельски Л. Не освободителка, а потисница на народить (как Русия “освобождава” Украина) / Лонгин Цехельски. – София : Изд. Союза за освобождение на Украина, 1914. – 44 с.
191. Цехельски Л. Украинство нъмса интрига ли е? / Отговор на русофилит Я. Романчук и др / Лонгин Цехельски. – София : Просвещение, 1915. – 111 с.
192. Шаповал Ю. “Діло” (1880-1939 рр.): поступ української суспільної думки / Юрій Шаповал. – Львів, 1999. – 384 с.
193. Шаповал Ю. “Літературно-науковий вістник” (1898-1932): творення державницької ідеології українства / Юрій Шаповал. – Львів : НАНУ Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника, 2000. – 350 с.
194. Шаповал Ю. Україна ХХ століття: особи та події в контексті важкої історії / Юрій Шаповал. – К. : Генеза, 2001. – 390 с.
195. Ярославин С. Визвольна боротьба на Західно-Українських землях у 1918–1923 / Сидір Ярославин. – Філадельфія : Провидіння, 1966. – 88 с.
196. Cehelskyj L. Die grossen politischen Aufgaben des Krieges im Osten und ukrainische Frage / L.Cehelskyj. – Berlin, 1915. – 25 s.

197. Cehelskyj L. Ukraina suriges eriglomlda bundsforvanii / L.Cehelskyj. – Stocholm, 1915. – 11 s.
198. Das k. u. k. Krieqsmisterium an das k. u. k. AOK : Denkschrift des Allg. Ukr. N-Rates an das k. u. k. Krieqsmisterium uber die Mapnahmen zur Losungder ukrain. Fraqe auf dem Gebiet der russ. Ukraine und Verwahrung gegen ewentuelle Angliederung Ostqaliziens sowie neueroberten ukrain. Gebiete an Polen. Wien, am 16. Auqst 1915. Kr. A. Op. Nr 14241/1915 Ausfertigung / Homykiewicz T Ereignisse in der Ukraine 1914-1922, deren Bedeutung und historische Hinterqrunde : In 4. B. – Philadelphia, 1967. – B. 1. – 450 s.
199. Hornykiewicz T. Ereignisse in der Ukraine 1914-1922, deren Bedeutung und historische Hintergrunde : In 4 B / T.Hornykiewicz. – Philadelphia, 1967. – B. I. – 450 S. ; 1967. – B. II. – 652 S. ; 1968. – B. III. – 704 S. ; 1969. – B. IV. – 523 s.
200. Kjellen R. Die politischen Probleme des Weltkrieges / R.Kjellen. – Verlag und Druck von B. G. Teubner in Leipzig und Berlin, 1917. – S. 53-54.
201. Maull O. Politische Geographie / O.Maull. – Berlin : Safari-Verlag, 1956. – 610 s.
202. Ó Tuathail, G. Critical Geopolitics : The Politics of Writing Global Space. Borderlines / Ó Tuathail, G. – B. 6. – Minneapolis : University of Minnesota Press, 1996. – 422 p.
203. Toynbee A. The new Europe. Some Essays in Reconstruction / A.Toynbee. – J. M. Dent & Sons LTD. – London and Toronto, 1915. – 85 p.